

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

DALSLAND

BAND I. HÄFTE 1.
SUNDALS HÄRAD

AV

S. GUNNÄS OCH B. WALDÉN

KYRKOR
I
SUNDALS HÄRAD

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

av

SIGFRID GUNNÄS OCH BERTIL WALDÉN

Med stöd av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

Svenska Bokhandelscentralen A.-B.
STOCKHOLM

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1931

FÖRORD

SVERIGES KYRKOR publicerar härmed sitt första Dalslandshäfte. Redan omkring 1912 började den nitiske hembygdsforskaren, fil. lic. Sigfrid P. Gunnäs, då anställd som lärare vid Färgelanda folkhögskola, sedermera rektor för folkhögskolan i Brunnsvik, sina undersökningar av Dalslands kyrkor. Han hade vid sin död den 9 juni 1924 hunnit samla ett betydande material till kännedomen om landskapets samtliga kyrkor och med stöd härav påbörjat beskrivningar av kyrkorna i Sundals och Nordals härader. Dessutom hade Gunnäs tagit ett stort antal fotografier. Uppmätningarna av kyrkorna i nämnda härader, utförda av arkitekterna Birger Jonsson och Sven H. Wranér, förelågo färdiga redan 1914. Tämligen fullständiga manuskript till beskrivningarna av Sundals härads kyrkor övertogs vid d:r Gunnäs' död av Sveriges Kyrkors redaktion.

Att de sedan blevo liggande otryckta så många år, berodde här som alltid på bristande ekonomiska resurser. Så snart möjligheter yppade sig, beslöto dock undertecknade att begynna publiceringen av Dalslands kyrkor. Då emellertid under den tid som förflutit, sedan de första häftena av Sveriges Kyrkor publicerats, erfarenheten visat, att metoden för kyrkornas beskrivning i vissa hänseenden borde modifieras, måste Gunnäs' manuskript revideras. Vi vände oss därför 1929 till intendenten vid Örebro Läns Museum, fil. lic. Bertil Waldén, vilken i Gunnäs' manuskript vidtagit de kompletteringar och omarbetningar, som befunnits önskvärda, och som därjämte utarbetat de kyrkoberskrivningar, vilka Gunnäs dels ej — såsom beträffande Sundals-Ryrs kyrka — hunnit påbörja, dels ej varit i tillfälle att fullborda.

Då Sundals härads kyrkoberskrivningar nu föreligga i tryck, gå våra känslor med vemod och tacksamhet till den intresserade medarbetaren i Sveriges Kyrkor och den för sitt landskaps minnesmärken och historia så varmt ivrande forskaren Sigfrid Gunnäs.

Dalslands kyrkors beskrivningar äro avsedda att publiceras i sju häften bildande två band. Redan föreligga beskrivningar av kyrkorna i Nordals härad i tryckfärdigt manuskript, på grundval av d:r Gunnäs arkivforskningar och andra förarbeten utarbetade av intendenten Waldén, och utgivarna hava gått i författning om fortsatt materialinsamling och beskrivning genom den sistnämnde forskaren. Om publiceringen skall kunna fortgå i den takt, utgivarna av Sveriges Kyrkor planerat — minst ett häfte per år — beror till stor del på det intresse och den offervillighet provinsens inbyggare kunna komma att ägna arbetet. Utgivarna hava fattat sitt beslut om snabb utgivning av Dalslands kyrkors beskrivningar i fast förtröstan på ett dylikt intresse.

Slutligen framföra undertecknade till sin medarbetare intendenten Waldén sitt uppriktiga tack för det samvetsgranna arbete han nedlagt på revideringen av Gunnäs' manuskript och för hans stora intresse för saken. Vidare ett tack till arkitekterna S. Wranér och B. Jonsson, vilka på sin tid utförde uppmättningsritningarna av kyrkorna. Ävenledes anhålla vi att till alla dem, som varit våra medarbetare behjälpliga med upplysningar och råd vid deras forskningar i kyrkor, arkiv och bibliotek, få rikta uttryck av vördsam tacksamhet.

Stockholm i april 1931.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL

F Ö R K O R T N I N G A R A N V Ä N D A I D E T T A H Ä F T E

ANREP = J. G. ANREP, Svenska adelns ättartaflor, I—IV. 1858—64.

A. T. A. = Antikvariskt-Topografiska arkivet, Stockholm.

B. ST. = Kungl. Byggnadsstyrelsen, Stockholm.

DIPL. SUEC. = Diplomatarium Suecanum, collegit et edidit J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand, E. Hildebrand. 1829—70.

FRYXELL = FRIDRIK FRYXELL, Wermelandia Ecclesiastica et Dalia. Ms i K. B.

FÄRGELANDA = Färgelanda, tidskrift för Dalslands folkhögskoleförening. 1920—

HAMMARIN = J. HAMMARIN, Carlstads stifts herdaminne, I—III. Carlstad 1846—48.

HEMBYGDEN = Hembygden, utgiven av Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. 1921—

HESSELGREN = LARS HESSELGREN, Dissertatio de Dalia. Ups. 1718.

INV.-FÖRT. = Inventarieförteckning. — INV. 1583 = Inventarium för kyrkorna i Skara stift 1583, med anmärkningar utgivet av SVEN LAMPA, Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, III: 3—4. — INV. 1830 = 1830 års inventarium i A. T. A.

K. B. = Kgl. Biblioteket, Stockholm.

KR.-PROT. = Kyrkorådsprotokoll.

L. A. = Landsarkivet, Göteborg.

LAMPA, se INV. 1583.

LIGNELL = AND. LIGNELL, Beskrifning öfver Grefskapet Dal, I—II. 1851—52. — LIGNELL, FÖRSÖK . . . etc. = AND. LIGNELL, Försök till en Antikvarisk-topografisk beskrivning öfver Landskapet Dal 1850, I—III. I A. T. A. I Ms, II karta, III teckningar.

M. A. = Mandelgrenska arkivet, i avskrift i A. T. A.

MS = Manuskript.

PRÄSTMÖTESHANDLINGAR = Handlingar rörande prästmöten i Karlstad åren 1862—1905.

R. A. = Riksarkivet, Stockholm.

RÄK. = Räkenskaper.

ST.-PROT. = Sockenstämmoprotokoll.

STYFFE = C. G. STYFFE, Skandinavien under unionstiden. Andra uppl. Stockholm 1880.

SVERIGE = Sverige, Geografisk topografisk statistisk beskrivning, utg. av OTTO SJÖGREN. Bd. III. Stockholm 1921.

UPMARK = G. UPMARK, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850. Stockholm 1925.

VIS.-PROT. = Visitationsprotokoll.

I förening med måttuppgift: B = bredd; Diam. = diameter; Dj. = djup; H = höjd; L = längd.

SUNDALS HÄRAD

AV

SIGFRID GUNNÄS och BERTIL WALDÉN

FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES TAGNA AV
S. GUNNÄS OCH B. WALDÉN

Foto R. Eiserman, Vänersborg.

Fig. 1. Bolstad kyrka. Exteriör från nordost.

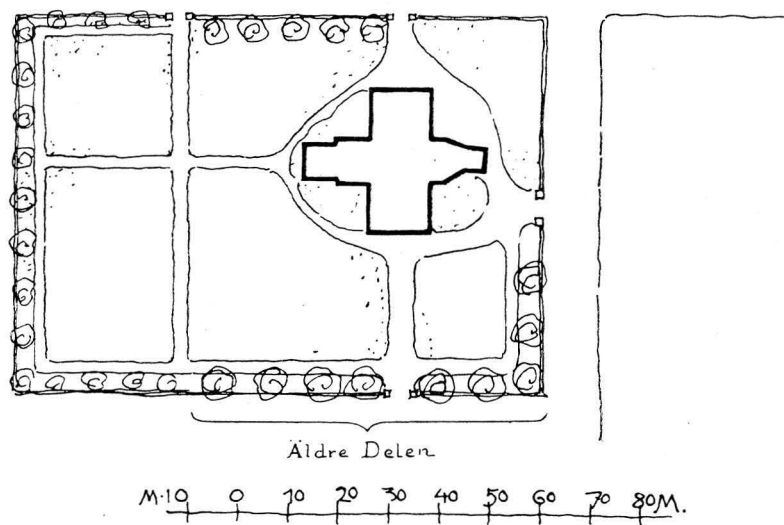
Aussenansicht von Nordosten.

The church seen from the North-East.

BOLSTAD KYRKA

DALSLAND, ÄLVSBORGS LÄN, SUNDALS HÄRAD, KARLSTADS STIFT,
SÖDRA DALSKONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: LIGNELL, I, s. 86 o. 88, 406 o. 441 samt II, s. 11 ff. — HAMMARIN III, s. 87 ff. — STYFFE, II, s. 146. — PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1881, 1905. — HILDEBRAND, Sveriges Medeltid III, s. 433. — LAMPA, Inv. 1583, s. 40 i Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift III:4. — SVERIGE III, s. 272. — G. LIZELL, Johan Viktor Lizell, en prästerlig lifsbild, s. 149 ff. i Karlstads stifts julbok 1914. — E. H. J. LUNDSTRÖM, Guvernören Anders Erichsson Hästehufvud en märklig prästson från Dalsland, s. 74 ff. därsammastädes 1919. — A. G. B[ÖRDH], Dalslands socknar XIII, Bolstad, s. 19 ff. i FÄRGELANDA 1926, h. 2. — Y. KERNELL, Bolstad, en historisk plats . . . , Åmåls-Posten ³⁰/₈ 1927. — HEMBYGDEN 1928, s. 31.

Delin.: B. Jonson & Sv. Wranér 1914.
 Fig. 2. Bolstad kyrka. Situationsplan. Skala 1 : 1 500.
 Lageplan. General plan of site.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B: FR. FRYXELL, *Wermelandia Ecclesiastica* III, s. 139. — R. A: Kgl. Brev $\frac{28}{6}$ 1748. Riksregistr. — A. T. A: DYBECK, *Dalsland Pl. III*, fig. 4, teckning av medeltida gravsten — LIGNELL, *FÖRSÖK etc. I*, s. 6 samt II, s. 6 n:o 1, uppmätning av två medeltida gravstenar. — Inv. 1830 med 1 blad, upptagande kyrkans plan samt tre gravstenar från kyrkan och nio från kyrkogården; 4 foto (ext. från NV, ext. fr. V, int. mot Ö, altartavla). — B. St.: 1 blad ritn. till restaur. (plan, fasad) av Adrian C. Petersson, stadf. $\frac{19}{10}$ 1894; 2 foto. — M. A.: 2 foto (ext. fr. V, altartavla).

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet, Göteborg:¹ L I:1 innehållande RÄK. från 1477 till 1500-talets slut (1477—1557, 1574—1578) jämte INV. FÖRT. 1575, 1600 (?) och 1648; L I:2 innehållande stoldelningslängd $\frac{29}{6}$ 1764, INV. FÖRT. 1766 (?), fört. på griftplatserna $\frac{29}{6}$ 1769, samt RÄK. 1766—1844; K I:1 innehållande ST. PROT. 1767—1779 (för hela pastoratet) jämte prot. vid prostvis. 1770 och 1775, INV. FÖRT. 1775; K I:2 innehållande ST. PROT. 1781—1807; N I Generalvis. prot. 1787 jämte INV. FÖRT. s. å. I KYRKANS ARKIV²: RÄK. 1807—1817; PROSTVIS. PROT. 1803; biskopvis. prot. 1846, 1861, 1878; INV. FÖRT. 1803, 1830, 1846, 1860, 1878, 1888 och 1914.

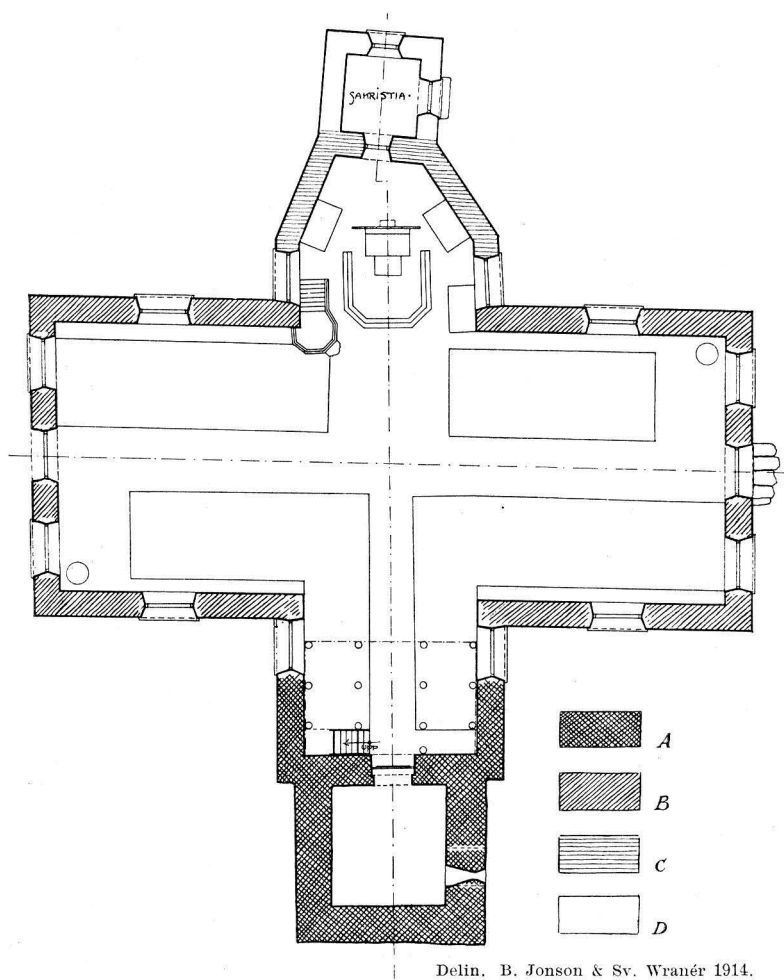
FÖRSAMLINGSHISTORIA

Bolstads socken — Byrstadha — nämnes enligt LIGNELL tidigast 1380. År 1413 försäljer fru Ingeborg Sigvidsdotter »en gardh i Tillhagha» (nu Tillhagen) i »Børstadhe sochn vppa Dall».³

¹ Jfr. även HEMBYGDEN 1928, s. 31.

² En betydande del av arkivet torde ha förstörts vid prästgårdens i Bolstad brand $\frac{18}{1}$ 1767.

³ DIPL. SUEC. 1678, II, s. 592.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 m.

Grundriss.

Fig. 3. Bolstad kyrka. Plan. Skala 1:300.

Plan.

Församlingen är dock vida äldre, därom lämna kyrkobyggnadens äldsta delar ett påtagligt vittnesbörd. Med stöd av detta kan antagas, att socknen existerat som sådan redan under 1100-talet. Bolstads pastorat, regalt intill 1916, omfattar fyra socknar: Bolstad, Grinstad, Gestad och Erikstad.

KYRKOÅRD, BODAR OCH HÄRBÄRGE

Kyrkogården utgör till sin äldre del en av stenmur omgiven regelbunden fyrkant, kyrkogård vilken utvidgades 1878, då västra stenmurslängan nedbröts (fig. 2). Fyra ingångar finnas, varav tre — från 1844 — till den äldre delen. Dessa senare utgöres av mu-

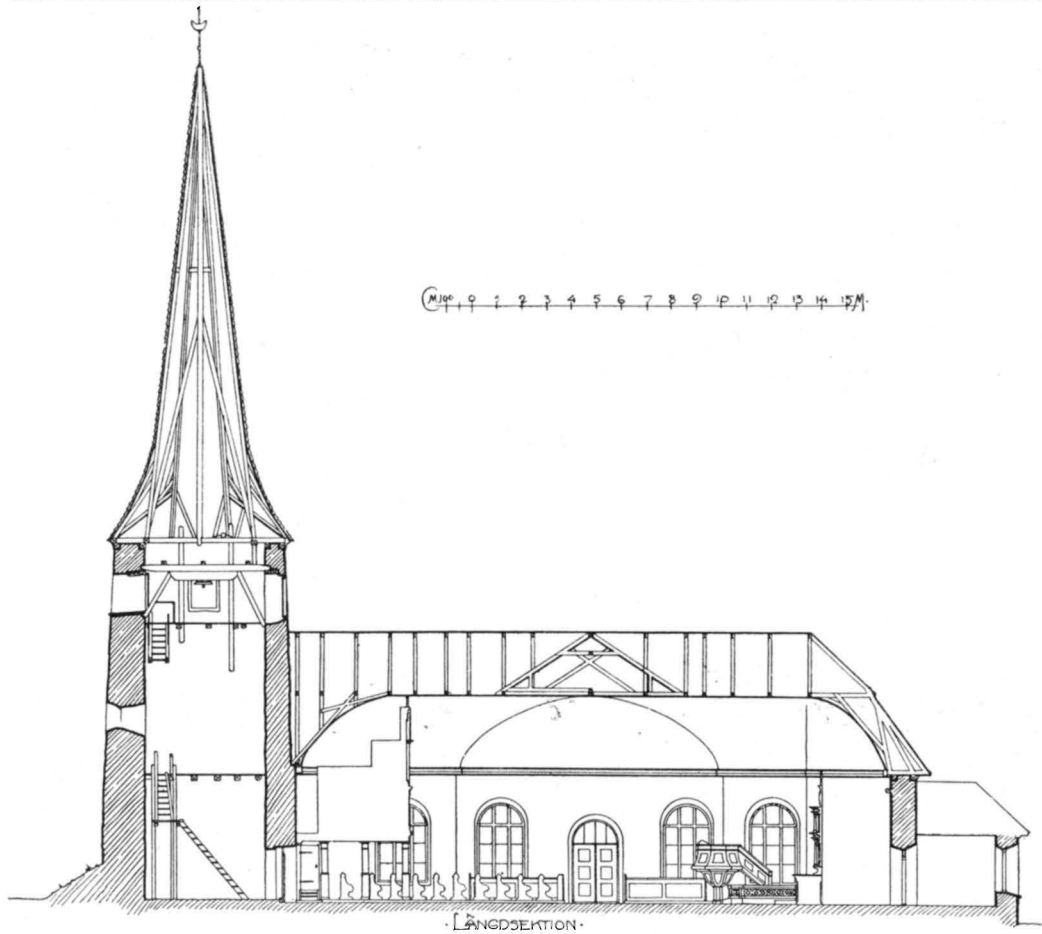

Fig. 4. Bolstad kyrka. Längdsektion mot norr. Skala 1 : 300.
Längsschnitt gegen Norden.

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Longitudinal-section looking North.

rade och rappade samt med skifferplattor täckta pelare, mellan vilka hänga smidda grindar. Ingången till kyrkogårdens nyare del består av en enkel järngrind.

De uppgifter rörande kyrkogården i äldre tid, som kyrkans arkivalier meddela, äro i huvudsak följande. Efter kyrkans förändring på 1750-talet (se s. 13) läggas kyrkobalkar av sten och muras välvda portar. Kyrkobalkarna beläggas med torv, då »de enligt Kongl. Förordningen¹ icke få täckas med träd» (ST.-PROT. 1770). Portarna putsas, förses (1776) med tak av bräder och spån samt med dörrar av trä, vilka rödfärgas (1787). Omkr. 1800 ersättas portarna med pelare, putsade och skiffertäckta, och dörrarna troligen med »jerngaller».

¹ Kgl. Brevet av den 22 mars 1759 angående åtgärder för kyrkornas skyddande mot eldfara, jfr SVERIGES KYRKOR, Uppland, Bd. IV, h. 1, s. 134.

1768 erbjuder sig en trädgårdsmästare att plantera 20 lövträd på kyrkogården. Följande år upprättas »en ordentelig längd öfwer Griftplatserna», enligt vilken »2^{ne} hela hēman skola hafwa Griftplats i hop 4 alnar i bredd.» Platserna ordnades från »Norr till Söder i längd, från Wäster till Öster i bredd». (L I:2).

På kyrkogården finnes ett flertal äldre gravvårdar av olika typer. På kvarteren GRAVVÅRDAR söder om kyrkan stå sammanlagt åtta kors av kalksten (se fig. 21) från 1600- och 1700-talen. Det äldsta daterade bär årtalet 1668. Å samma del av kyrkogården märkas även åtta hållar av kalksten från 1600- och 1700-talen. Å de flesta äro inskrifter som ornament helt utnötta, en i östra kvarteret bär årtalet 1672 och är lagd över Erick Grelson och hans hustru Kirstin Jonsdöter. Hällen närmast kyrkans södra ingångsdörr bär enligt INV. 1830 följande inskrift: »HÄR UNDER HVILA SIG EREBÖREN OCH FÖRSTÄNDIG HÅKAN ANERSSON, FÖDD I CARLSTAD. MURMÄSTER OCH GLAS-

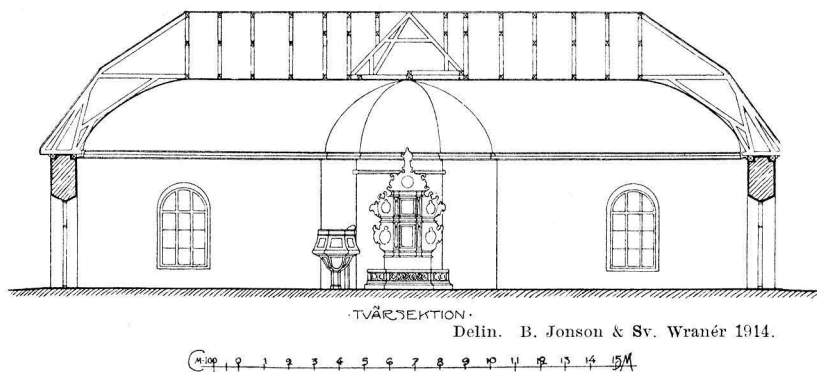

Fig. 5. Bolstad kyrka. Tvärsektion mot öster. Skala 1:300.

Querschnitt gegen Osten.

Cross-section looking East.

MÄSTER BOENDE VID DAHLEBERGS ÅHN, SOM AFSOMNADE I HERRANOM 1707 DEN 2 JUNIUS, SAMPT HANS K HUSTRU, EREBÖREN OCH DYGDESAMMA MATRONA [oläsligt] ELISABETH RASMUS DR SALIG DÖD I HERRANOM»¹. I sydöstra hörnet av kyrkogården är den s. k. Qvantenburggraven² belägen. Den täckes av en slät håll med inskrift över översten

¹ Om denna gravs senare användning heter det i ST-PROT. 16/3 1806: »Det beslöts ock att den grafven, som är byggd söder om kyrkan, skulle till tjenlig wintergraf på kyrkans bekostnad inrättas. Den som der om wintertiden will insätta ett lik betalar genast till Kyrkan 12 sk Rgd men om det är ett barn under 12 år, 6 sk. Klockaren håller förteckning på hwart lik, som sättes i wintergrafven och får derföre 6 sk Rgd för hwart lik af Kyrkokassan. På dag, som af Klockaren utlyses, skall en hwar borttaga det lik han der låter inställa. Försummas detta, så låter Klockaren 8 dagar derefter för lego af Kyrkans pgr grafwa graf och nedsätta och nedmölla liket. Den försumlige skall betala 24 sk Rgd till Kyrkan, och för Klockarens besvär dermed skall af Kyrkokassan hwart liks nedgrafwande betalas 4 sk Rgd. De som förrätta grafningen betalas dessutom efter skäligt ackord af Kyrkokassan».

² Qvantenburg, gods inom socknen, fideikommiss, stiftat 10 maj 1778 av Carl Jacob von Qvanten, LIGNELL II, s. 13.

CARL JACOB VON QVANTEN, d. 1789. I övrigt märkas gravstenar över hovrättsrådet CHRISTOFFER RISELL, d. 1817, och hans maka MARIA CATHARINA RISELL, född ULLBOM, d. 1815, samt över prosten SVEN WIGELIUS, d. 1821, och hans maka ENGEL MAGD. ABELIN, d. 1831. På kyrkogården stå vidare tre gravkors av järn, med årtal från 1800-talets mitt.

BODAR Söder och nordväst om kyrkogården ligga två material- och vedbodnar, tämligen nyuppförda trähus, rödmålade.

HÄRBÄRGE Kyrkohärbärke — varmed förmodligen avses någon bodbyggnad — omtalas 1538, då en nyckel till detsamma anskaffas.

KYRKOBYGGNADEN

- PLAN Kyrkans plan framgår av fig. 3. Byggnaden är såväl in- som utvändigt putsad, MATERIAL varför det är svårt att med bestämdhet angiva materialet. Detta torde emellertid utgöras av gråsten i kalkbruk och, åtminstone i de äldre delarna, av obearbetad eller kliven sådan. Endast tornet har invändigt oputsade väggar. Dessa äro uppförda av vald sten i tjockt murbruk, lagd i någorlunda regelbundet förband (jfr s. 12 samt fig. 11).
- YTTERMURAR — Yttermurarna äro spritputsade med slätputsad omfattning kring fönster och ingångar. Sockel saknas. Upp till begränsas murarna av en skråställd, tjärstruken bräda.
- YTTERTAK — Yttertaget är brutet, täckt med skiffer senast 1856. Takresning av sent datum. Tre ingångar finnas: en till vardera korsarmen samt en genom sakristian. De INGÅNGAR ha alla rundbågig betäckning. En dörr, som uppges ha tillhört kyrkan, ovisst dock vilken ingång, har nyligen återförts till densamma. Den är av furu i snedställda bräder samt försedd med lås, vars nyckelskylt bär årtalet 1748. H. 164 cm. B. 86 FÖNSTER cm. — Fönstren fingo sin nuvarande form 1894, då korsarmarnas resp. syd- och nordfönster upptogs.
- MINNESTAVLA Å norra korsarmens östra mur är infattad en marmortavla med följande inskrift: »PROSTEN OCH KYRKOHERDEN I BOLSTAD — SVEN WIGELIUS — FÖDD DEN 1 MARS 1756 — DÖD DEN 23 JANUARI 1821. — SAMT DESS KÄRA MAKAN — ENGEL MAGD: ABELIN — FÖDD DEN 18 NOVEMBER 1770 — DÖD DEN 4 JUNI 1831.»¹
- INTERIÖR Kyrkans interiör se fig. 7 och 8.
- INNERVÄGGAR Invändigt äro väggarna slätputsade och vitlimmade. — Golvet är belagt med kalk- GOLV stenshällar; i detsamma ingå även tre gravstenar (se sid. 20). I bänkkvarteren bräd- INNERTAK golv 15 cm. över stengolvet. — Innertaket utgöres av tunnvalv av bräder, målade med vit oljefärg. Under denna målning finnas rester av äldre dekorationsmålning (jfr nedan s. 14).
- TORN Tornet (fig. 6) står i förband med långhuset. På sina tre fria sidor omgives det till 1,5 m:s höjd av en gräsbevuxen vall. Vid grundgrävning 1929 för ett gravmonument omedelbart väster om tornet blottades under denna vall en intill västra tornmurens

¹ Strax intill Wigeli gravsten, jfr ovan.

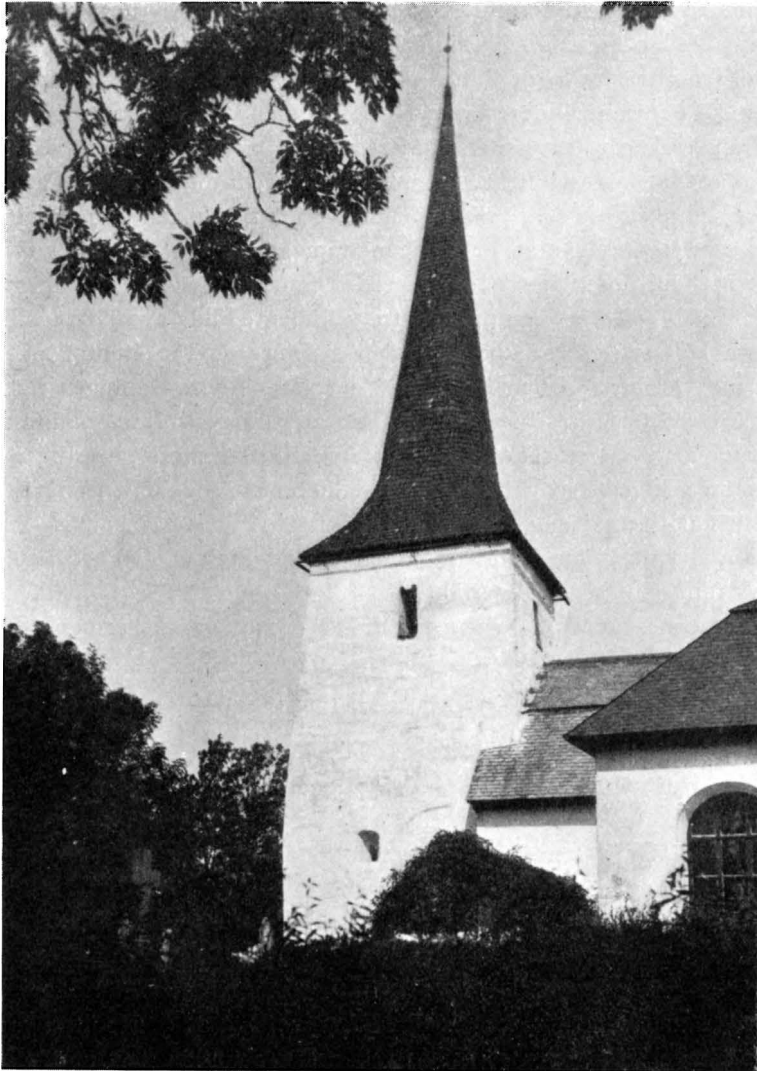

Fig. 6. Bolstad kyrka. Exteriör av tornet från söder.
Der Turm von Süden gesehen. The tower as seen from the South.

sockelparti lagd mur (fig. 9), bestående av i goda förband lagda, merendels stora tuktade stenar, lagda i kallmur, uppstigande trappstegsformat i åtta skift. Då denna mur ej stod i förband med själva tornmuren, och då behandlingen av materialet i de två murarna var av helt skilda slag, ha vi här troligen att göra med en icke ursprunglig, dock säkerligen före tornmurens första putsning på 1700-talet (jfr nedan

s. 13) tillkommen förstärkningsmur. Samtidigt blottades även tornets egentliga undergrund. Denna är lagd i kalkbruk. Den skjuter ut endast c:a 70 cm. åt väster. — Mitt på tornets nordvästra hörn finnes en indragning i muren. Hela tornet avsmalnar uppåt, varigenom övergång bildas till den höga, av handkluven, tjärad spån klädda spiran. — Ingång från kyrkogården saknas numera, men i nedre våningens södra mur finnes en igenmurad sådan, synlig inifrån. Den har varit täckt med rundbåge av huggen sten. Bågen saknar slutsten och är på ena sidan bruten. Denna ingång förefaller dock knappast vara ursprunglig utan är troligen upptagen i samband med att det vapenhus, som synes ha legat invid tornets södra mur, tillbyggdes vid medeltidens slut (jfr nedan s. 12). — Tornet är uppfört i tre våningar, skilda av bjälklag. Den nedersta användes som kol- och materialbod. I denna finnes en ljusöppning åt söder, rundbetäckt och med åt båda hållen skränande smygar. Andra våningen får ljus genom ett rektangulärt fönster i västra muren. Översta våningens ljudöppningar ha alla rak brädbetäckning inåt. Den södra täckes, i flykt med murens ytterliv, av två smala rundbågar, som uppburits av en nu förlorad kolonnett (fig. 6). Den västra ljudöppningen är utvändigt rundbågig.

SAKRISTIA Sakristian, som ej står i förband med själva kyrkan, har skiffertäckt yttertak med tresidigt fall samt plant innertak.

UPPVÄRMNING Kyrkan uppvärms av två järnkaminer, en i vardera korsarmen.

BYGGNADSHISTORIA

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN

Av den ursprungliga byggnaden återstår endast tornet jämte närmast liggande del av långhuset. Huruvida mellan dessa byggnadens delar inbördes förefinnes någon åldersskillnad eller om de — som dock förefaller troligast — äro samtida, har icke kunnat fastställas, då putsen förhindrat närmare iakttagelser rörande murverket. Att dessa delar av kyrkan härröra från den äldre medeltiden, vitsordas främst av den ovan nämnda ljudöppningen å tornets sydsida. Denna form — tudelat fönster med kolonnetter i murens ytterliv — var vanlig i Västergötland även i fråga om långhus och kor. I tornet förekommer den i flera kyrkor dels i Kinnekulletrakten, dels i nordöstra Västergötland samt å Skara domkyrka.¹ Med stöd av de resultat, vartill FISCHER kommit beträffande Kinnekulletrakts kyrkor, kan man konstatera, att ljudöppningar av ifrågavarande form förekommit från slutet av 1000-talet — Husaby — nära ett århundrade framåt — Kinne-Vedum, Skälvum m. fl. — Den grupp av kyrkor, som av FISCHER dateras till 1100-talets slut, saknar däremot torn.²

Att förebilden till Bolstads kyrka är att söka på Västgötasidan av Dalbosjön är

¹ Jfr E. EKHOF, Husaby kyrka i Västergötland, i Sv. Fornm:s Fören:s Tidskr. X, s. 329; S. AMBROSIANI, Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige, Sthlm 1904, s. 22, fig. 70; H. HILDEBRAND, Skara domkyrka, i Antiquarisk Tidskr. XV: 2, s. 15; A. RÖMDAHL, Stilstudier i Skara domkyrka, i Gammal konst, Sthlm 1916, s. 47; E. FISCHER, Västergötlands kyrkliga konst, Uppsala 1920.

² A. a., s. 24, 34 m. fl.

Fig. 7. Bolstad kyrka. Interiör mot väster.

Das Innere gegen Westen.

The interior, looking West.

otvivelaktigt. För erhållande av byggnadsmaterial, särskilt kalk, ha dalborna i alla tider varit hänvisade till Kinnekulletrakten. Ett vittnesbörd om de intima förbindelserna mellan befolkningen på ömse sidor Dalbosjön utgör det förhållandet, att västra dörren i Gösslunda och Skalunda kyrkor än i dag benämnes dalbodörren.¹ Just bristen på lämpligt material har gjort, att byggnadsverksamheten sent kommit i gång väster om Vänern. Medan på västgötasidan ett så förträffligt material som sandsten stått till buds, har man på den stenfattiga Dalboslätten måst nöja sig med den sparsamt förekommande gråstenen. Olikheten i material försvårar en jämförelse med ifrågavarande västgötakyrkor, vartill kommer att Bolstads kyrkas murar äro putsade. Endast

¹ Jfr Grinstad, s. 34.

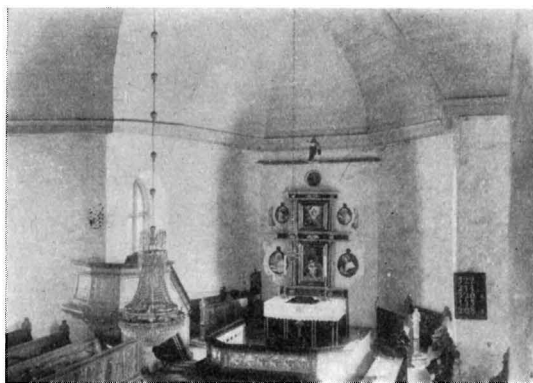

Fig. 8. Bolstad kyrka. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten. The interior, looking East.

tornets innermurar äro som nämnt blottade. De vittna (fig. 11) icke om särdeles stor skicklighet eller omsorg i utförandet. Närmast erinrar murnings-tekniken — i den mån en jämförelse är möjlig — om den yngsta gruppen av Kinnekulletraktens kyrkor. Förekomsten av ursprungligt torn — i Dalsland det enda medeltida — och dettas utseende visar åter hän mot nästföregående grupp. Sex kyrkor inom denna sistnämnda grupp äro försedda med torn.¹ Visserligen har endast ett uppförts i samband med sin kyrka, men även övriga fem anses ha tillkommit endast en kort tid efter resp. kyrkors fullbordande. Då dessa dateras till 1100-talets mitt, måste tornen alltså ha uppförts under de närmast följande årtiondena. Vågar man, på grundvalen av vad ovan anförts, betrakta den äldsta delen av Bolstads kyrka på en gång som en äldre samtida till den yngsta gruppen av Kinnekulletraktens sandstenskyrkor² och en yngre samtida till tornen, hörande till näst föregående grupp, skulle dess tillkomsttid kunna bestämmas till omkr. 1175 (jfr även fot till dopfunt s. 16).

Av vad kyrkans äldre handlingar ha att meddela kan man bilda sig en nödortftig föreställning om dess ursprungliga utseende i övrigt. Räkenskaperna tala 1510 om songhwsit och 1596 om Wäcknehusit — i båda fallen i samband med reparationer. Härav kan slutas, att kyrkan haft ett vapenhus, troligen framför dörröppningen (jfr ovan s. 10) i tornets södra mur.

Däremot kan ej med bestämdhet avgöras, om med »sånghuset» avses någon särskild korbyggnad eller om därmed menas blott långhuset.

Det på tornets södra sida uppförda vapenhuset torde ha byggts under

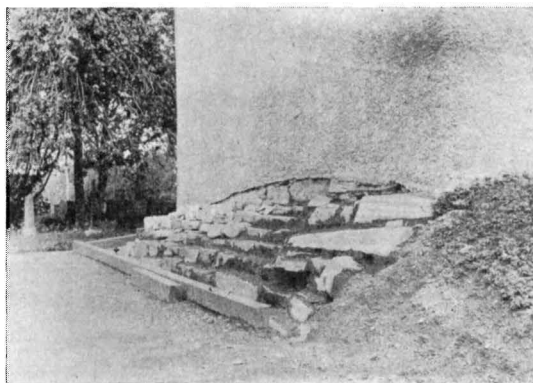

Fig. 9. Bolstad kyrka. Förstärkningsmur invid tornets västra fot. — Foto 1929.

Verstärkingsmurer am westlichen Turmfusse. Reinforced wall at the western foot of the tower.

¹ Kinne-Vedum, Forshem, Källby, Skälvum, Hanglösa och Hvalstad. Jfr E. FISCHER, Västergötlands romanska stenkonst, Göteborg 1918, s. 70.

² Strö och Sunnerberg, Kållands hd., Hovby, N. Hårene och Skeby, Kinnefjärdings hd., samt Ova och Fullösa, Kinne hd. Dessutom fyra förmodligen nu raserade. — FISCHER, a. a. s. 89.

medeltidens senare del — eller möjligen så sent som 1596, ehuru då endast talas om spåning. »Kyrke'nis bygni[n]gh» nämnes 1494, men uttrycket synes endast syfta på en mindre reparation, omklädning av östra gaveln, korets eller långhusets. Åren 1510—14 företogs en mera omfattande: tornspiran ombyggdes, nya syllar samt golv av ekplank inlades i kor och långhus. Spåning omtalas även vid detta tillfälle liksom flera gånger under 1400- och 1500-talen. (RÄK.).¹ I INV. 1583 säges, att »sielffwa kyrkian medh muur och tack är behållen.»

»Sedermera har Kyrkan uti Kyrkoherden Magister Petri Gyllenii tid på 1670-talet, på hans bekostnad blifvit utbygd till de trenne sidorna omkring Altaret» (FRYXELL, s. 140). Därest någon särskild korbyggnad ursprungligen varit fogad till långhuset, har denna alltså vid detta tillfälle nedtagits och ersatts med det nuvarande koret med tresidig avslutning. I vilket fall som helst torde en förlängning av långhuset åt öster då ha ägt rum. På 1750-talet undergick kyrkan den sista stora förändringen, då sidomurarna nedbrötos och två breda korsarmar utbyggdes. Troligen är det nu vapenhuset nedtages och sakristian uppföres. Denna ombyggnad har ej föränletts men troligen påskyndats av »den olyckeliga vådelden», som enligt inskrift på storklockan² övergick kyrkan 1752. Nuvarande tornspira liksom kyrkans takresning härröra från denna tid. Hela kyrkan rappades slutligen 1766.

År 1800 träffas avtal med Gestads kyrkas byggmästare³ om »Kyrkans rappning ut- och invändigt — jemte Tornmurens rappning allenast utvändigt med alla utfallna större stenars inmurande och hela Tornmurens förbättrande medelst pinnsten både på yttre och inre sidan, och, såvida det kan låta sig göra, uttager de stycken på Tornmuren, som nu göra de mest obehagliga utfall på densamma, och dem åter uti en mera rätt linea insätter» (PROT. 27/2 1800).

Yttertaket utgjordes av spån till 1832, då det första gången belades med skiffer. 1795 inköptes 2 lispund vitriol, 3 tunnor rödfärg, tjära och enligt stämmobeslut 12/5 1796 skulle inköpas »2 a 3 Tunnor bästa rödfärga med nödig Victriol, Rågmjöl etc: at til

Fig. 10. Bolstad kyrka. Altaret.

Der Alter.

The altar.

¹ Såsom belysande för varifrån denna del av landskapet i förhandenvarande fall hämtade sitt arbetsfolk må ur RÄK. för 1512 antecknas, att en Jon i Borgen tar betalt »for ij dag han fördhe kyrkespone' en offa siön» d. v. s. Dalbosjön.

² Jfr s. 21 ävensom Kgl. brev 28/6 1748.

³ Jfr s. 56.

ALTARE

Fig. 11. Bolstad kyrka. Murverk i tornets andra våning, mot öster.

Die Mauer des zweiten Stockwerkes des Turmes, gegen Osten. Brickwork in the east wall of the second story of the tower.

arbete, klädnad av röd plysch. 1800-talets slut. — Altarprydnaden (fig. 8) består av två avdelningar med i dessa infällda oljemålningar på trä: nedtill Nattvardens instiftande, upptill Uppståndelsen. Målningen flankeras av kolonnetter, uppbärande entablement. Å detta ävensom å predellan ornamentala änglahuvuden. Vardera avdelningen är försedd med vingar med målade framställningar av de fyra evangelisterna. Å övre avdelningen stå som profilörer två i trä skurna änglabilder. Uppsatsen krönes av en välsignande Kristus, träskulptur, stående på ett utsågat överstycke, vari på 1800-talet insatts ett urverk. — Mellan förkroppningarna å predellan står: TAGER ÄTER TAGER OCH DRICKER. /DETTA GÖRER TILL MIN ÅMINNELSE. Cor. 11 c. 24.

Altaruppsatsen har möjligen anskaffats i samband med kyrkans förlängning på 1600-talet.¹ 1894 renoverades den av artisten W. Dahlbom, vad målningen å nedre avdelningen beträffar så grundligt, att den närmast kan betraktas som omgjord, om ock den gamla kompositionen bibehållits.²

¹ Vid sockenstämma ²⁰/₅ 1781 »uppvistes uppå Bildhuggaren Grunds anmodan ett vackert project till Altaretafla i Bolstads Kyrka», vilket dock ej föranledde till någon åtgärd.

² Enligt muntligt meddelande av domprosten G. Lizell, Uppsala.

Kyrkotakets vidare Conservation bestryka detsamma i Sommar.» — Tornspiran täcktes senast 1843.

Invändigt målades kyrkan 1820, då målaren Anders Olsson från Vänersborg utförde »åtskillige prydnader, såsom 4 st. prydelige roser i taket, samt en mörkare lista utmed takfoten».

Golvet belades med kalkstenshällar 1769 och senast 1861. — »Fenstren, som ursprungligen varit mycket små, blefvo 1849 betydligt utvidgade.» (Br-skopsvis. 1861); nuvarande form 1894.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altaret (fig. 10) är murat av sten och putsat samt marmorerat i mörkblå och gulgrå färg. Det täckes av en polerad kalkstenshäll med grund hålkäl på tre sidor. Däröver en simpel träskiva. 1670-talet. — Altarring i nygotik, trä-

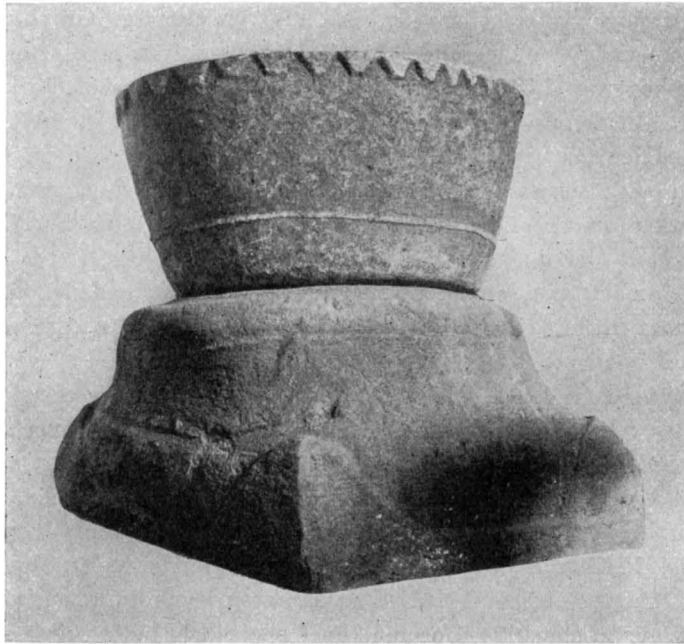

Fig. 12. Bolstad kyrka. Dopfont; fot av sandsten, cuppa av täljsten. 1200-talet.

Der Taufstein. Fuss aus Sandstein,
Cuppa aus Topfstein. 13. Jhd.

Baptismal-font: sandstone base, basin
of soapstone. 13th century.

Predikstolen saknar nu all utsmyckning ävensom ljudtak; den är målad i grått PREDIKSTOL och guld (fig. 8). 1787 förklaras predikstolen vara »prydd med Emblemer af Christi Korsfästelse samt de 4 Evangelisternas sinnebilder, hwilka förgyllas skola, då Predikstolen blir fullkomligen målad, ant. blå el. pärlefärgjad» (N: 1). Ännu 1804 var den omålad. I INV. 1830 säges den vara »utan både Bilder och Inscriptioner.» Vid visitation 1861 ifrågasättes, om ej »den alldeles för stora, nästan skräpiga och till fall lutande predikstolen något borde inskränkas». Så torde också ha skett. Några rester av de borttagna delarna återstå. Ett kartuschformat överstycke av trä med rokokoorament har förmodligen hört till dörren till predikstolstrappan. Det har i senare tid varit uppsatt på väggen och bär inskriften: »GENOM KONTRAKTS PROSTEN OCH KYRKOHERDEN HERR S. WIGELIUS'S FÖRSÖRG MÅLADES DENNA KYRKA ÅR 1820 AF MÅLAREN AND. OLSSON FRÅN WENERSBORG.» En skulpterad duva av trä torde härröra från ljudtaket. — Predikstolen är förfärdigad 1775 — under en arbetstid av 14 veckor — av bildhuggaren Erik Grund,¹ som för densamma erhöi 400 dal. smt.

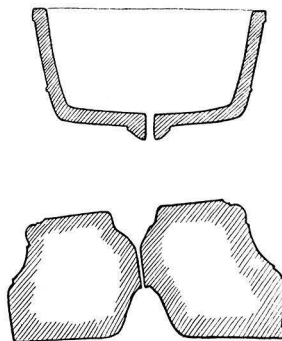
¹ GRUND föddes i Karlstad 1742 och dog där 1816. Arbeten av hans hand äro kända från åtskilliga av stiftets kyrkor. Jfr C. V. BROMANDER, Erik Jonæus, Värmland förr och nu IX, Karlstad 1911, s. 14.

- TRÄ-
SKULPTUR Träskulptur, putto, naken, sittande. Målade i vit oljefärg. Grovt arbete, illa med-
farenn. H. 7 cm. 1700-talets senare hälft. Möjligen från predikstolen?
- BISKOPSS-
M. M. STOL Enligt räkenskaperna 1487 anskaffades detta år biskopsstol, bokstol och pre-
dikstol, vilka likviderades med en ko. — 1596 gjordes ny predikstol, »kåstade
3 daler, oc 1/2 daler för kåsten» (L I:1). Den senare var möjligen den, som 1770
förklarades vara »nog swag» och därefter ersattes med den nuvarande.
- TIMGLAS Timglas, rester av: en i trä snidad ängel, H. 48 cm, som burit ställ med fyra
glas, av vilka några återstå i söndrigt skick.
- NUMMER-
TAVLOR Nummertavlor, ett par, enkla, med smal ramlist, svartmålade. 56 × 85 cm. —
En äldre nummertavla, 45 × 68 cm. Å denna står NY. PS. B., den torde alltså vara
från 1820-talet.
- LÄKTARE Bänkinredning från 1894. Öppna bänkar, målade i ljus ekfärg.
- ORGEL Läktare finnes i kyrkans västra del. Den uppbäres av 16 kolonner av trä i 4 rader.
Bröstningen är indelad i enkla fyllningar. Målade i ljus marmorering. Orgeln är ut-
förd efter en 1854 stadfäst ritning av Ludvig Hedin. Pilasterindelad fasad, målade i
ljusgrått och guld.
- DOPFUNT Dopfunt (fig. 12, 13), fot och cuppa ej sammanhörande, mellan dem har på senare
år anbragts ett skaft (av cement!). Fot av sandsten, firsidig, sned, profilerad. Sida
61 cm. Cuppa av täljsten, kittelformad, med spetsflikig bård kring övre kanten och
kring den nedre smal vulst. Yttre diam. 61 cm, inre diam. 54 cm. Funtens totala
H. 85 cm. Skaftets H. 15 cm. Såväl fot som cuppa äro försedda med uttömnings-
hål. — Cuppan företräder den i Dalsland vanligaste typen av medeltida dopfuntar,
»Smaalenestypen».¹ Dessa talrikt förekommande funtars egentliga utbredningsområde
omfattar Smaalenenes amt i Norge, Dalsland och Värmland; enstaka exemplar före-
komma även i Bohuslän och Västergötland. De äro vanligen utförda i täljsten och
karakteriseras framför allt av den spetsflikiga orneringen. I tidshänseende förefalla
dessa funtar omspänna större delen av 1200-talet. Flertalet uppvisar, men åtskilliga
sakna uttömningshål. Bolstadsfunten torde härröra från 1200-talets förra hälft eller
mitt, under det att dess fot möjligen går tillbaka till 1100-talet. — Funten stod 1830
i koret, ställdes sedan i en skräpvrå men återfördes för ett tiotal år sedan till kyrko-
rummet.

¹ Jfr H. FETT, Norges kirker i middelalderen, Kristiania 1909, s. 46 och 49; E. FISCHER, Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden, Uppsala 1920, s. 108; densamme, Trenne västgötska funtar av norskt ursprung, Kunst og haandverk, Nordiske studier, Kristiania 1918, s. 82—84; J. ROOSVAL, Dopfuntar i Statens historiska museum, Sthlm 1917, s. 67, varest 15 hithörande funtar på svenskt område uppräknas, däribland 12 i Dalsland; J. ROOSVAL, Steinmeister Gotlands, Sthlm 1918, där å s. 26, Abb. 36 den engelska typ är avbildad, från vilken »smaalenestypen» torde leda sitt ursprung. H. KJELLIN, Kyrkliga minnesmärken i Värmland, i En bok om Värmland, Sthlm 1917, s. 376; samt B. WALDÉN, Ur Dalslands kyrkoinventarium, HEMBYGDEN 1929, s. 12.

Dopskål, tenn, enkel, med ett handtag. Fem stämplor: IBSB över eldsprutande berg (= Joh. B. Sundberg) 2 ggr. — oläsbar — GB (Göteborg) — D2 (= 1786). H. 6,5 cm. Diam. 19 cm. Enligt INV. 1803 skänkt av S. Silvén.

DOPSKÅL

Delin. Sv. Wranér 1914.

Fig. 13. Bolstad kyrka.
Sektion genom dopfunten.
Skala 1 : 20.

Der Taufstein, Schnitt.

Baptismal-font: cross-section of
base and basin.

Dopfat, nysilver, anpassat efter funten. Modärnt.

DOPFAT

Kalk, silver, cuppan invändigt förgylld. Noden rundad. Kring foten ett band av tvårgående parallella rundstavar. Fyra stämplor: I·H·L¹ — Stockholms vpn — tre kronor — L3 (=1817). H. 25 cm. Cuppans diam. 12,4 cm. — Tillhörande paten, silver, ovan förgylld; ostämplad. Diam. 14,5.

NATTVARDS-
KÄRL

Sockenbudstyg. Kalk, silver, cuppan invändigt förgylld; ostämplad. H. 11 cm. Cuppans diam. 6 cm. — Paten, silver, ostämplad. Diam. 7,5 cm. Förvarade i illa medfaret läderfodral.

Kommunionkanna, silver, invändigt förgylld. Skänkt enligt inskrift 1926. Fem stämplor: GAB (Guldsmeds A.-B.) — tre kronor — Stockholms vpn. — s — Z7 (=1926). H. 42 cm.

Vinkärl av koppar, kittelformat, på fyra fötter. H. 54 cm. Inköpt 1861.

Oblatask, silver, invändigt förgylld. Skänkt enligt inskrift 1917. Fem stämplor: G. A. B. F. (Guldsmeds A.-B:s fabr.) — Stockholms vpn — tre kronor — S — P7 (1917). H. 14,5 cm.

¹ Johan Henrik Lampa, Stockholm 1806—1822 (1824). UPMARK.

2. Sveriges kyrkor. Dalstid I.

Oblatask av träspån, oval; locket med ornament. L. 30 cm. H. 11,5 cm. 1800-talet.

BELYSNINGS-
REDSKAP

I kyrkan hänga sex ljuskronor, varjämte finnas tre numera ur bruk och mer eller mindre fragmentariska.

Ljuskrona, slipat glas på mässingsstomme; sex ljusarmar i en krans, tyå kransar prydnadsarmar; päronformade kläppar, stjärnor m. m. H. 68 cm. 1700-talet.

Ljuskrona, mässing med glasprismor och länkar; tolv ljusarmar i en krans. H. 140 cm. Skänkt 1876 av C. Svedberg.¹

Ljuskrona av liknande typ som föregående; åtta ljusarmar i en krans. H. 90 cm. 1900-talet.

Ljuskrona av liknande typ som föregående; sex ljusarmar i en krans. H. 95 cm. Sent 1800-tal.

Ljuskrona, lik närmast föregående. H. 95 cm.

Ampel, bleckplåt, rödmålad med målade ornament; för tre ljus. H. 65 cm. Enkel empiretyp.

Ampel, lik föregående. Endast rester.

Ljuskrona, ställning av mässing, botten av blått glas, prismor och länkar; för sex ljus. Fragmentarisk. 1800-talets mitt.

Ljuskrona, kraftigt profilerad mittstam av trä, ursprungligen fjorton ljusarmar av järn i två kransar. H. omkr. 40 cm. Grovt bygdearbete från 1814; enligt 1888 års INV. utkastad i tornet, där den alltjämt finnes.

Ljusstakar, ett par, mässingsplåt; stammen har sexbladig genomskärning. Typ från 1600-talets senare del. H. 27 cm. Nämnas först 1803.

Ljusstakar, ett par, mässing. H. 61 cm. Skänkta 1876 av A. E. Östberg.¹

TEXTILIER

Antependier m. fl. altarklädnader, modärna.

Kalkduk av vitt siden med broderi: utmed kanten vinlövsranka, i mitten gloria i guld och silver, inom denna krans och kors. Gul frans. 51 × 51 cm. — Troligen den kalkduk, som enligt INV. 1787 skänkts av »Madem. H. E. Florelius, Pastors älsta doter.»

Kalkduk av svart sammet med gulvit frans. I mitten kors av vita pärlor. 47 × 47 cm. — 1860-talet.

Kalkduk, vit sammet med frans; tryckta emblem och blomornament. 48 × 62 cm. 1800-talets senare hälft.

Bokpall av ek med numera mycket trasig klädsel av svart sammet med spetsar och galoner i silver. 40 × 70 cm. Skänkt av prostinnan Florelius före 1823.

Mässhake (fig. 14) av karminfärgad sidenbrokad, kantad av smal silvergalon samt på ryggstycket med kors av silverspets. Under korsarmarna: AS — EJ / 17—30. På framsidan rosett av silverspets. Mässhaken förefaller vara vänd en gång. Ryggst. L. 111 cm.

¹ PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1881.

Fig. 14. Bolstad kyrka. Mässhake. 1730.
Messgewand. 1730. Chasuble. 1730.

— Skänkt av översten Abr. Segerfelt,¹ som på 1730-talet ägde Kambol, äldre namn på fideikommisset Qvantenburg.

Mässhake av rödbrun silkessammet med galoner och broderier i guld. Ryggst. L. 113 cm. — Färdigad 1917 efter mönster från Licium av Hilda Janson, Vallane.

Håv av svart sammet med smal silveralon, snören och tofs. På framsidan årtalet 1838. Fäst medelst klyka av malm på rödmålat träskaft.

HÅV

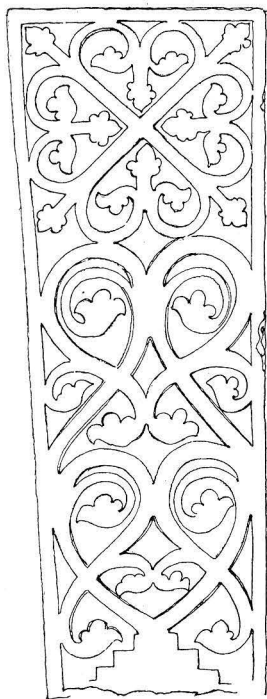
Prestaver, 5 st., svartmålat trä, med kors och band.

PRESTAVER

Av de i kyrkan befintliga gravstenarna ha de tvenne först nämnda, medeltida, på senare år överflyttats till sakristian, efter att tidigare ha legat invid gaveln i norra korsarmen; de återstående lågo enligt INV. 1830 samtliga i koret, varför endast en av dessa stenar numera torde inneha sin ursprungliga plats.

GRAVSTENAR

¹ Abraham Melander, nobil. Segerfelt, 1675—1753, g. m. Elisabeth Iserhjelm 1687—1740. ANREP. Jfr även LIGNELL II, s. 20.

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 15. Bolstad kyrka. Gravsten, s. k. liljesten. 1200-talet. Skala 1:20. Grabstein mit Lilienornamentik. 13. Jhd.

Grave-slab, so-called «lilystone». 13th century.

S. k. liljesten (fig. 15), sandsten, enkel. L. 182 cm. B. i övre kanten 69 cm., i nedre 58 cm. Medeltida.

Liljesten (fig. 16), sandsten, enkel. Något skadad. L. 152 cm. B. i övre kanten 58 cm., i nedre 46 cm. Medeltida.

Dessa tvenne exemplar äro de enda i Dalsland bevarade av en framför allt i Västergötland synnerligen talrikt förekommande gravstentyp, troligen från 1200-talet. Prototypen är den enkelt korsirade stenen, vars dekoration av de västgötska stenhuggarna utformas allt rikare för att med tiden övergå i ett stiliserat livsträdsmotiv.¹

Gravhäll (fig. 17), kalksten, rikt skulpterad. Framställning i låg relief av krucifix, trons och hoppets symboler, evangelist-symbolerna m. m.; två vapensköldar, den ena med en lind och initialerna IAL (=Johannes Andersson Lind), den andra med en fågel å en avhuggen gren, varöver står B P D G (=Brita Pedersdotter Gyllenia); mycket nött inskrift, enligt INV. 1830: »HÄR-UNDER LIGGER BEGRAFWEN PROSTEN OCH KYRKOHERDEN, ÄREWÖRDIGE OCH HÖGLÄRDE MAGISTER JOHANNES LIND FÖDD ANNO 1644, HWILKEN I HERRANOM AFSOMNADE ANNO 1—² SAMT HANS KÄRA HUSTRU ÄREWÖRDIGE OCH GUDFRUCHTIGE MATRONA BRITA PERSDR GYLLENIA², FÖDD ANNO 1659, SAMT SALIGEN DÖD BLEF ANNO 1—». Avskriften tydliggen modärniserad. Stenen bär dessutom årtalet 1690. L. 224 cm. B. 163 cm. I koret.

Gravhäll (fig. 18), kalksten, skulpterad. Utnött inskrift, enligt INV. 1830: »ÅR 1627 AFSOMNADE HOS GUDI GUDFRUCHTIGE OCH VÄLLÄRDE (oläsligt) ERIC OLAI, SOM HAFVER VARIT KYRKOHERDE HÄR I BOLSTAD I 54 ÅR OCH (oläsligt) . . . KYRKOHERDE TILL FÖRNE . . . (sex rader oläsliga).³ L. 188 cm. B. 105 cm. Ligger numera i västra korsarmen, nära torndörren.

Gravhäll (fig. 19), kalksten, något skulpterad. Nederst en sköld med initialerna P M G (=Petrus Magni Gyllenius)⁴ och A G D (=Anna Giliusdotter Tollet). Inskrift: »HÄR UNDER LIGGER BEGRAFWEN SAHLIG KYRKIOHERDEN FORDOM EHREWYRDIGE OCH HÖGLÄRDE

¹ Jfr SVERIGES KYRKOR, Västergötland, Bd I, h. 2, s. 208, fig. 218 samt E. FISCHER: Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden, Uppsala 1920, s. 113 ff.

² Död 1708. Se HAMMARIN III, s. 93. Brita Gyllenia var dotter till Petrus Gyllenius, jfr nedan.

³ Född 1537 å ett hemman vid Hästfjorden i Frändefors sn. HAMMARIN III, s. 91. Hans son Anders Erichsson, adlad Hästehufvud, guvernör i Riga, dog 1657 och ligger begravnen i Skara domkyrka. LIGNELL II, s. 32. Jfr även ERNST HJ. LUNDSTRÖM: Guvernören Anders Erichsson Hästehufvud, Karlstads stifts julbok 1918, s. 74—85.

⁴ Gyllenius tillträdde Bolstad 1669. Under hans tid ombyggdes koret. Jfr ovan s. 13.

M. PETRUS GYLLENIUS HWILKEN · HERRANOM · AFSOMNADE · ANNO 1675
DEN I JUNI SAMPT HANS K HUSTRU EHRBORNA MATRONA · H(ustru)
ANNA G(ilius) DOTTER TOLLET SOM SAL. AFLEDH ANNO 1684 DHEN ...»
L. 193 cm. B. 135 cm. — Västra korsarmen, nära torndörren.

Om gravvårdar å kyrkogården se ovan s. 7.

I tornet förvaras några smidda gravkors av järn (ytterligare några ha länge haft sin plats här, men på senare år återuppsatts på kyrkogården, jfr ovan s. 8). Dyliga järnkors voro i bruk redan under 1700-talets förra del. I äldre tider ha de alltid varit fästade på en trästång och burits i procession, innan de nedsattes på graven. De med klyka försedda tillhöra alltså denna äldre, ursprungliga typ, de endast med pik försedda äro i allmänhet från årtiondena omkring 1800-talets mitt. Det gamla bruket utgör en efterbildning av det adliga begravnings-skicket.¹ Samma kors användes för flera familjemedlemmar, vilkas initialer i tur och ordning inristades å flöjeln eller annorstädes å vården.

Porträtt av Nils Fjellman, oljemålning på duk inom förgylld träram. Sign. BIBL./SACH. Å baksidan inskrift: MAGR NICO-
LAUS STEPHANI FJELLMAN, FÖDD D. 25 DEC. 1718. ORDIN. 1740.
VIC. PAST. I CARLSTAD 1741. O. O. L. L. LECTOR 1752. DESIGNAT.
PASTOR I BOLSTAD 1755: INSTALL. 1756. PRÆPOS. 1760. DÖD 13
APR: 1761.

Ett porträtt av Gustav III, inom förgylld ram, har funnits men var 1888 borta.

Skåp, furu, numera målat i ekfärg. Pilasterindelad fasad, profilerad krönlist. H. 248 cm. B. 148 cm. Gott arbete, troligen från 1781. — Två enklare skåp.

Alnlikare av mässing.

Sanddosa, horn, cylindrisk. H. 3,6 cm.

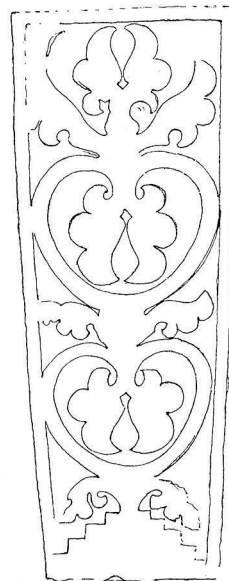
Ljussaxar, 2 st., järn. L. 16 och 17 cm.

Lillklockan (fig. 20), gjuten 1656. Krona med sex byglar. Kring övre kanten illa gjuten inskrift: ALRIKE · HAFWA · EN ENDA / MEN GUDS RIKE · WARAR · EWINNLI-GHA
ANNO 1656 / G. E : S. I. A : S B D / I A S · I · HS ANDRIEIAS ERISL.² Ungefär mitt på klockan sitta två medaljonger i relief, utan prägel, av 3—4 cm:s diam. H. 81 cm. Diam. 63 cm.

Storklockan bär inskriften: »GUTEN 1722 AF ERIC NÄSMAN OCH EFTER DEN OLYCK-
LIGA VÅDELLEN, SOM TIMADE DEN 22 JUNII 1752 OMGUTEN AV P. PETREUS.»; i övrigt bibelspråk. Å kläppen står inristat A. N. S. — H. 90 cm. Diam. 89 cm.

¹ Jfr S. WALLIN, Om barocktidens begravningsvapen i Södermanland, i Utställningen av äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. Studier II, s. 116.

² Andreas Erici, kyrkoherde i Bolstad 1628, död 1647. HAMMARIN III, s. 91.

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 16. Bolstad kyrka. Gravsten, s. k. liljesten, 1200-talet. Skala 1 : 20.

Grabstein mit Lilien-ornamentik. 13. Jhd. Grave-slab, so-called »lily-stone». 13th century.

GRAVKORS

PORTRÄTT

MÖBLER

DIVERSE

KLOCKOR

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 17. Bolstad kyrka. Gravhäll över prosten Johannes Andersson Lind, d. 1708, och hans hustru Brita Gyllenia. Stenen förfärdigad 1690. Skala 1:20.

Grabstein des Probstes Johannes Andersson Lind († 1708) und seiner Gattin Brita Gyllenia. Verfertigt 1690.

Grave-slab to the memory of Dean Johannes Andersson Lind, died 1708, and his wife Brita Gyllenia. The stone was made in 1690.

En primklocka nämnes i INV. 1583 och 1600. Nu förkommen.

ÄLDRE,
FÖRKOMNA
INVENTARIER

Nedanstående utdrag ur den äldsta bevarade räkenskapsboken jämte de äldsta kända inventarieförteckningarna giva en god föreställning om kyrkans utrustning under nära två århundraden och mångfalden av numera förkomna inventarier.

UTDRAG UR
DEN ÄLDSTA
RÄKENSKAPS-
BOKEN

1476 »XVIII marka for en helghadomakar»

1487 »Item X mk su for ij altare bonadhæ»

1532 nämnes en »Ingemar gulsmudh», som av 23 lod silver skulle göra ett helgedomakar (=oblatask).

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 18. Bolstad kyrka. Gravhäll över kyrkoherden Ericus Olai, d. 1627. Skala 1 : 20.

Grabstein des Pfarrers Ericus Olai († 1627). Grave-slab to the memory of Pastor Ericus Olai, died 1627.

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 19. Bolstad kyrka. Gravhäll över kyrkoherden Petrus Gyllenius, d. 1675, och hans hustru Anna Tollet. Skala 1 : 20.

Grabstein des Pfarrers Petrus Gyllenius († 1675) und seiner Gattin Anna Tollet. Grave-slab to the memory of Pastor Petrus Gyllenius, died 1675, and his wife, Anna Tollet.

1536 »Item ij sk for rökilsse¹
Crismalia (= smörjelse) iiij albi¹

Item iiij päng^a for wax»

1538 »Item XX iiij sk(?) for en kalk»

1540 »Item gofwo wij Ingemar gulsmidh et pd smör en kalk ha(n) böthe»

1542 »Item for en nÿ mässe särk gofwo wij iij tr biugg oc ij mē päng^g»

1596 »Item latt iagh Ericus² göra ferdigit thett patinett som hörer til, then lille kalken som man plägar före i sochnebudh, oc latt göra thett större, oc starkare, kåstade migh en halff daler, til wittnis claus gulsmidh i Uddewal».

¹ Synes vara sista inköpet.

² Ericus Olai, jfr s. 20.

1596(?) »item för 14 åhr sedan latt iagh giöra 3 glaas, thersom tesse 3 nü ståå för en kåpar, kannu, som war i Kyrkian wogh 18 marker.»

1597 »Anno 97 latt iagh(?) thett store glasitt fram för altaritt kostade 3 mk, oc fått ther inte före»

INV. 1583

Inventarium 1583.¹

»Kalck 50 lod — Itt monstrans 10 lodh — Messehagill 1 st — Messeserck 1 st medh hoffuudlin och stola halffslittna — Altareklede 2 st — Klocker 2 ste primklock. 1 — Biblia svensk — — — — —»

INV. 1600

Inventarium 1600.

»wid bürsta
inuentarium ij kyrkian,
en kalck förgyllt oc på wicth med dijsken 32 lodh
noch en kalck, som föris om giellitt i sochne bñdh, med disk om 6 lodh
oc en kalke skie om 2 lodh, then åhr laris i [?] skýlligh til kyrkian
item tñ messe k[l]edhe
en messe hake, aff grönt blomeratt damask
noch tñ mess serkar gamla
itt hankläde
tñ kläckor — oc en primkläcka,
itt Rökilse kaar
en stake af kåpar»

INV. 1648

»Kyrkio inventarium, Anno 1648.

Psalm Boock 1
Biblior 2
En ny och en gammal Monstrantz oförgylt 1
Kyrkio Kalkar förgylte med sine patten 2
— — — — —
Messehakar 4
Den ene suart samet
then andre af grönt blommerat dammarsk och then tridje F af grönt prète —
— — — — —
mässe särkar 4
Altare Kläde med rödt sametz kappa 1
Noch Altare gamalt 1
Hand Kläder 2
litet hand kläde med silke fransar 1

¹ LAMPA, a. a. s. 40.

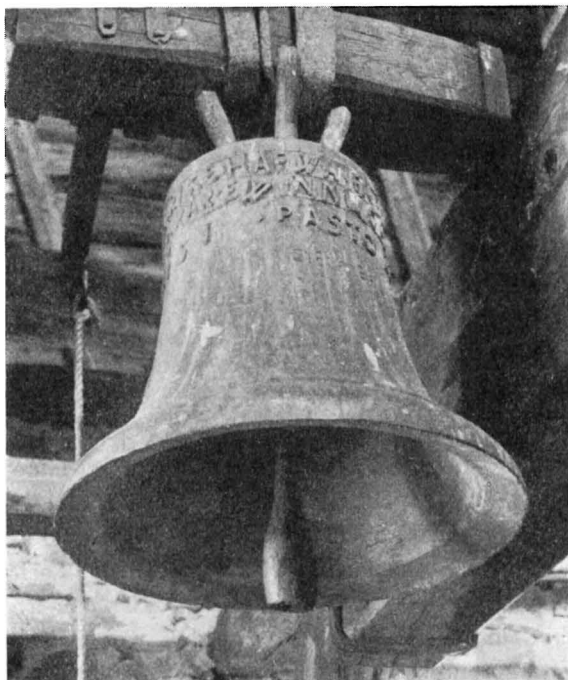

Fig. 20. Bolstad kyrka. Lillklockan. 1656.
Die kleine Glock. 1656. Small bell. 1656.

Kalek kläde af tryckt taft 4
 Suart sametz gjord 1
 Lin Kiestor 2
 Hand klockor 2
 Oblatjern 1
 hwilket har Niele Swensson haf(t?) hoos(?) sig men församlingen berättar thet höra kyrkian till

Kyrkio flaska af teen 1

Att så wara angifwit och Upscrifwit witnar medh egen handh Anno et loco üt supra
 Gunno Brÿnlph Blüttherus¹»

Som tillägg står:

»the(n) store Kalcken XXX2 lod

then lille Kalcken (raderat) lod

Monstransit 12 lod

2 Klockor, oc en prim kläcka.»

¹ Född 1602, död 1657, kyrkoherde i Ör, lantprost över Dal. HAMMARIN III, s. 71.

SAMMANFATTNING AV BOLSTADS KYRKAS KONSTHISTORIA

I. Kyrka med rektangulärt långhus, till vilket möjligen i öster varit anslutet ett kor av obekant utseende; i väster torn med kvadratisk grundplan. Uppförd av naturlig sten troligen omkr. 1175. Medeltida inventarier: dopfont och två liljestenar.

II. Under medeltidens senare del tillbygges ett vapenhus troligen intill tornets södra mur. Under åren 1510—14 undergår kyrkan en rätt omfattande reparation: golv av ektiljor inlägges och möjligen ombygges tornbetäckningen.

III. Mellan åren 1669 och 1675 bygges nytt kor, jämbrett med långhuset och med tresidig avslutning. Nu liksom tidigare troligen plant innertak. Från denna tid häröra en klocka, altartavlan, flera gravstenar i kyrkan och på kyrkogården samt mässhaken 1730.

IV. På 1750-talet utbygges kyrkan med breda korsarmar i norr och söder samt — troligen — sakristia på östra gaveln. Vapenhuset rives? En vålded uppges ha övergått kyrkan; nuvarande tornspiran liksom takresningen torde ha tillkommit efter denna. Innertaket tunnvalv av panel. Golvet (gångarna?) belägges med kalkstenshällar 1769. Från denna period predikstol (1775), ljuskrona av kristall m. m.

V. 1800 rappas kyrkan in- och utvändigt; tornmurarna rättas till och fogarna fyllas med skärv, varefter tornet rappas utvändigt. Under 1800-talet undergår kyrkan flera andra reparationer: skiffertak lägges 1832 och spiran ompånas 1843; fönstren utvidgas 1849 och 1894, då även fyra nya upptagas. Nya bänkar 1894.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Eine Kirche mit rektangulärem Langhause und Westturm wurde wahrscheinlich um 1175 gebaut. Die Gestaltung des Chorteiles ist unbekannt. Derselben Zeitabschnitt (Ende des 12. und erste Hälfte des 13. Jhds.) gehören auch der Taufstein, Fig. 12 und die beiden Grabsteine mit Lilienornament, Fig. 15 und 16.

II. Am Ende des Mittelalters wurde eine Vorhalle unbekanntem Materials hinzugefügt, wahrscheinlich an der Südseite des Turmes. 1510—14 fand eine Restaurierung statt, und die Handlungen aus dem Ende des 15. und Anfang des 16. Jhds nebst dem Inventar vom Jahre 1583 erwähnen die Reparationen und Neuerwerbungen der Kirche während diesen Zeitabschnitte.

III. Ein neues Chor wurde 1669—75 gebaut, von gleicher Breite wie das Langhaus, im Osten dreiseitig abgeschlossen. Die Kirche hatte nun wie früher wahrscheinlich flache Holzdecke. Unter den Inventarstücken sind zu erwähnen: die noch erhaltene Altartafel (Fig. 8), ornierte Grabsteine (Fig. 17, 18 u 19), wie auch die Kasel (Fig. 14).

IV. Um die Mitte des 18. Jhds wurde die Kirche mit Transeptarmen im Norden und Süden versehen, wahrscheinlich wurde auch eine Sakristei an der Ostseite gebaut und die Vorhalle abgebrochen. Im Jahre 1752 wurde Dach und Turmspitze abgebrannt, worauf neues Dach, neue Turmspitze und Decke — hölzernes Tonnengewölbe — wurden gebaut. Das Innere wurde u. a. mit neuer Kanzel und einem Kronleuchter aus Kristall ausgestattet.

V. Im Jahre 1800 wurde die Kirche gründlich restauriert. Grössere Veränderungen 1849 und 1894, wo teils die alten Fenster erweitert wurden, teils auch vier neue (1894) geöffnet wurden. Dasselbe Jahr bekam die Kirche neues Gestühl.

SUMMARY

I. A church with rectangular nave and a west tower was constructed about 1175 in natural stone. Possibly there was also a special choir building to the East. From this period remain a baptismal-font and two romanesque grave-slabs: so-called lilystones.

II. A porch was built at the end of the Middle Ages, probably at the south wall of the tower. The church was repaired 1510—14. Accounts preserved from the latter part of the 15th and earlier part of the 16th centuries, and an inventory from 1583 shed a great deal of light on church repairs and acquisitions during this period.

III. A new choir, possibly to replace a Middle Age one, was built 1669—75. It was constructed to the width of the nave with a three-sided end to the East, and probably had a flat ceiling as before. The now-existing altar-painting a chasuble and several grave-slabs in the church and in the churchyard date from this period.

IV. During the 1750's the church was enlarged with transepts to the North and South and perhaps with a sacristy to the East. The porch was pulled down. Following a fire, a new roof and spire were built and the ceiling became a wainscotted barrelvault. The pulpit and crystal candelabra were procured.

V. During extensive repairs in 1800 the church was plastered inside and out. A slate-roof was put on (1832), the spire was re-shingled (1843), the windows were enlarged (1849 and 1894), and four new windows were put in (1894). New benches were installed the same year.

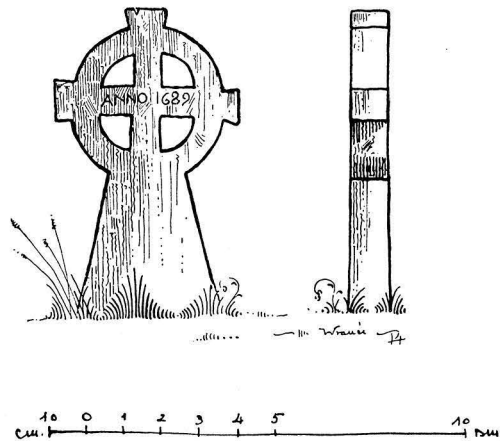

Fig. 21. Bolstad kyrka. Gravkors av kalksten. 1689. Skala 1:20.

Grabstein aus Kalkstein. Monumental cross of limestone. 1689.

Foto R. Eiserman. Vänersborg.

Fig. 22. Grinstad kyrka. Exteriör från väster.

Aussenansicht vom Westen.

Church as seen from the West.

GRINSTAD KYRKA

DALSLAND, ÄLVSBORGS LÄN, SUNDALS HÄRAD, KARLSTADS STIFT,
SÖDRA DALSKONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: LIGNELL, I, s. 86; II, s. 22. — HAMMARIN, II, s. 88. — HESSELGREN, s. 13 ff. — STYFFE, II, s. 146. — PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1862, 69. — LAMPA, Inv. 1583, s. 40. — SVERIGE, III:5, s. 274. — A. G. BÖRDH och G. SVENSSON, Dalslands socknar XIV, s. 21 ff. i FÄRGELANDA 1927, h. 1. — HEMBYGDEN 1928, s. 35.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B: FRYXELL, Wermelandia Ecclesiastica, III, s. 140. — A. T. A: LIGNELL, Försök etc., I, s. 9. — Inv. 1830 med 1 blad, upptagande kyrkans plan, uppmätn. av 1 gravsten i kyrkan, 1 på kyrkogården, samt 6 kalkstensskors; excerpt ur LIGNELL, Försök etc.; 5 foto (1 ext. fr. V, 1 ext. fr. SO, 2 int. mot Ö, dopfont)

Fig. 23. Grinstad kyrka. Södra kyrkogårdsportalen.

Südportal des Friedhofs.

The south entrance to the church-yard.

— B. St: Ritn. till ny tornbyggnad: 1 blad med plan, syd- och västfasad, stadf. ^{28/8} 1857; 2 foto, 1 vykort. — M. A: 3 foto (ext. fr. SO, int. mot Ö, dopfont).

KYRKANS ARKIVALIER: I LANDSARKIVET, GÖTEBORG:¹ Bolstad K I:1 innehållande St.-Prot. även för Grinstad 1767—1779 samt Prot. vid prostvis. 1770 och Inv. FÖRT. 1775; Bolstad N 1 innehållande Prot. vid generalvis. 1787. — Grinstad K I:1 innehållande St.-Prot. 1780—1807; L I:1 innehållande stollängd, Inv. 1789 (?), griftlängd 1774 samt RÄK. 1766—1867. — I BOLSTADS KYRKAS ARKIV: Inv.-FÖRT. 1821; räk. 1805—12 (Bok 80); 1812—25; 1828—42 (Bok 82); St.-Prot. 1807—26 (Bok. 68).

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Grinstads socken, annex till Bolstad, nämnes — Grinstadha² — 1380. Av kyrkobyggnadens ålder att döma kan förutsättas, att församlingen funnits åtminstone fr. o. m. 1200-talet.

KYRKOÅRD, BOD OCH KLOCKSTAPEL

Grinstads kyrka är belägen på en rektangulär kyrkogård med största utsträckning i öster och väster, utvidgad senast 1847 åt öster och 1878 åt väster (fig. 24).

¹ Jfr även HEMBYGDEN 1928, s. 35.

² Jfr även DIPL. SUEC. 1678 (1413), II, s. 592, och 2703 (1419), III, s. 517.

På alla sidor omgives kyrkogården av en i kallmur lagd gråstensmur, H. och B. omkr. 1 m. I söder och öster finnas portar med kraftiga murade grindpelare, för- enade av med skiffer täckt sadeltak (södra porten fig. 23). I väster flankeras ingången av två låga murpelare med pyramidtak, nyligen plåttäckt. I samtliga portar hänga enkla järngrindar från 1800-talet.

Enligt kyrkans handlingar lades mur kring kyrkogården 1771, lik »de nyl uprät- tade kyrkobalkar i Bolstad och Gestad, neml. 7 kvarter i grunden med afsättning ofwan jord till 6 kvarter, som slutar till en alns bredd ofwantill och två alnars höjd ofwan jord» (Bolstad K 1:8). Portar muras 1781; en å norra sidan igenmuras 1786 och ny upptages i öster. De voro betäckta samt försedda med dörrar, som rödfärga- des 1794. — Delning av »Griftstäderna» ägde rum 1774, »då till ett och ett halft hemman blef afmätt fyra alnar i bredden samt ifrån Kyrkomuren och till södra diket». »Derefter blef öfwer wid västra diket siu al^r som anslogs till fattigas och främmande folks griftstäder.»

GRAVVÅRDAR På kyrkogården stå tre kors av kalksten av liknande typer som de i Bolstad (se fig. 21). De bära årtal från 1600- och början av 1700-talen. I bil. till INV. 1830 finnas avritade sju dylika kors.

En häll av kalksten, som länge legat som bro över ett dike å kyrkogården, upptogs 1916 och är numera rest invid långhusets västgavel norr om tornet. Hällen är skulpterad och bär förutom bibelspråk — Job. 19:25 — inskriften: LBS — — — BS — — — D — — — ABS OBD: CBD: RBD. L. 200 cm. B. 143 cm. 1700-talet.

Vid kyrkans östra gavel stå två enkla kors av skiffer, det här (fig. 40) av- bildade över Joh. Fristedt¹, d. 1802, och hans maka Anna Wennersten, d. 1797.

Från kyrkogården härröra 16 st. gravkors av järn (fig. 38), av vilka två återupp- rests och återstoden ligger dels i boden, dels i tornets andra våning (se s. 44).

BOD Invid norra muren ligger en av stolpvirke uppförd, brädfodrad och rödmålad bod, täckt med skiffer.

KLOCKSTAPEL Före 1862 fanns på kyrkogården strax nordväst om kyrkan en brädfodrad och rödfärgad klockstapel.

KYRKOBYGGNADEN

PLAN Såsom fig. 25—26 visa består kyrkan av långhus med tresidig koravslutning samt **MATERIAL** torn i väster. — Västra delen av långhuset är uppförd av tegel i munkförband: en bindare följes av två löpare i samma skift. Teglets dimensioner ungefär 29 × 14 × 9 cm. Materialet i långhusets östra del är naturlig sten. — Kyrkan har på senare **SOCKEL** år försetts med en cementsockel. — Vid fönsterupptagning har konstaterats, att **YTTERMURAR** murarna utgöras av skalmurar med mellanrummet fyllt med småsten i kalkbruk. Grunden består av naturliga block, varpå teglet börjar utan sockel. Numera går

¹ Församlingsadjunkt i Bolstad, HAMMARIN III, s. 103.

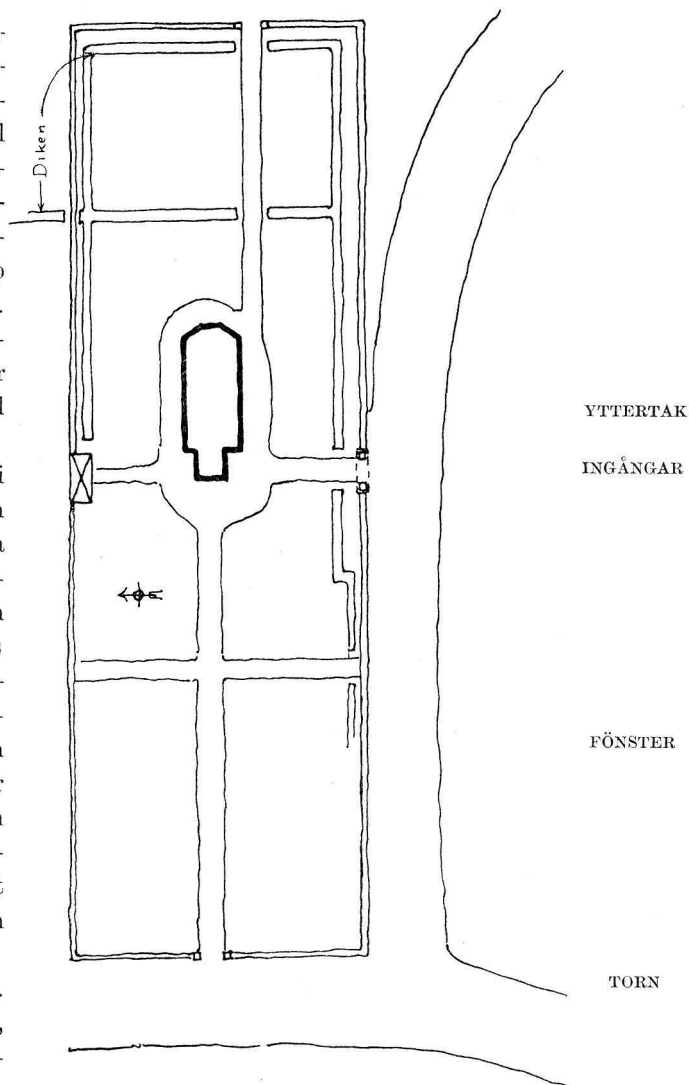
fyllningen 20—30 cm upp på tegelmuren. Översta murskiftet består av enbart bindare, varöver ligger en smal, profilerad trälist. Å långhusets västgavel synes, på norra sidan om tornet, en indragning i muren; därunder löper, i jämnhöjd med sidomurarna, en fris av kantställt tegel, där varannan sten har skarp kant och varannan är rundad (fig. 27). Murarna äro å hela långhuset spritputsade och vitlimmade. — Långhuset har skiffertäckt yttertak med tresidigt fall åt öster.

Tvenne ingångar finnas numera: i väster genom tornet huvudporten, den andra å södra sidan vid koret. Båda ha rundbågig betäckning. Å södra långhusväggen mellan långhusets sydvästra hörn och det västligaste fönstret blottades 1913 en igenmurad äldre ingång, ävenledes rundbågig.¹ Dess omfattning markerad i putsen. — Fönstren, stora och rundbågiga, ha utvidgats flera gånger men fingo troligen sin nuvarande form 1854. På södra sidan finnes en senromansk fönsternisch² (fig. 28) med åt båda hållen skränande smygar. Den blottades 1913.

Tornet, av gråsten, uppfördes 1862. Långhusets gavelmur nedbröts ett stycke, svarande mot tornets bredd, varefter tornets östmur lades på den gamla grunden. Följden blev, att tornhyggnaden satte sig starkt under de första åren, så att den nu lutar betydligt mot väster. Murarna äro ut- och invändigt putsade och avslutas upptill med rundbågsfris och list. Taket har fall åt fyra håll; över

¹ Jfr s. 37 samt fig. 26.

² Jfr s. 36 samt not 2, s. 35.

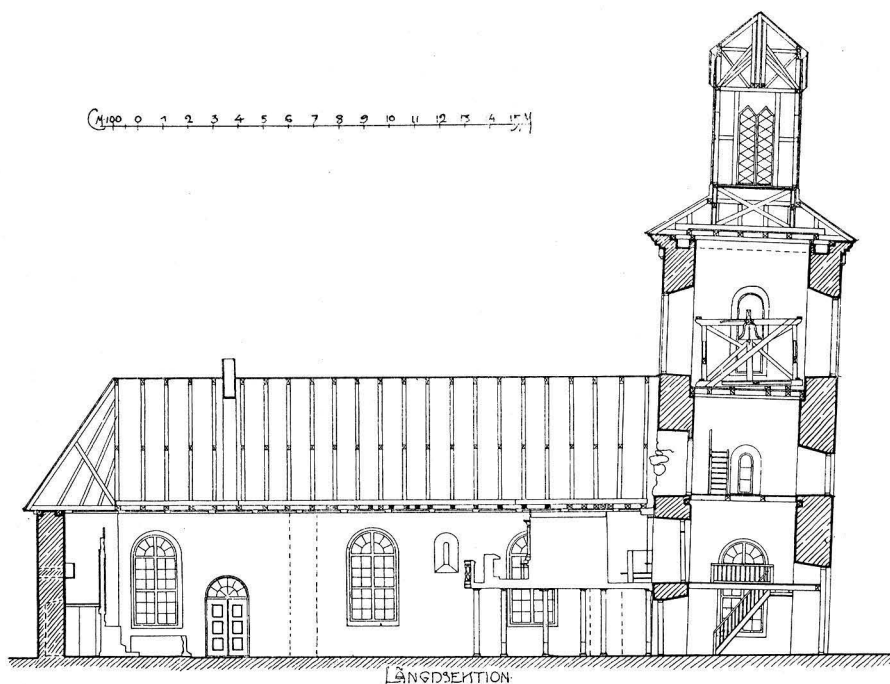
Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

M:10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100M.

Fig. 24. Grinstad kyrka. Situationsplan.
Skala 1:1500.

Lageplan.

Plan of site.

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 25. Grinstad kyrka. Längdsektion mot söder. Skala 1:300.
Längsschnitt gegen Süden. Longitudinal section looking South.

dess mitt höjer sig en lanternin av trä, krönt med kors. Taktäckningsmaterialet är skiffer. Tornet är uppdelat i tre våningar, skilda av bjälklag och brädloft. Nedre våningen utgör vapenhus. Den har golv av stenhällar och upplyses i norr och söder av fönster lika långhusets. Andra våningen får ljus från samma fönster samt från ett tredje över ingången. I tredje våningen åt söder, norr och väster rundbetäckta fönster med inåt djupa smygar, infattade i tegel. Ljudöppningar och lanternin se fig. 22 och 25. Över ingången är insatt en stentavla med följande inskrift:

GRINSTADS KYRKA,
SOM RÄKNAR SIN ÅLDER FRÅN 12 SEKLET,
BLEF TILBYGGD I 16 ÅR 100 DET.¹
TORNET UPPFÖRDES PÅ FÖRSAMLINGENS
BEKOSTNAD ÅR 1862. DV. PS. 121 V. 8.

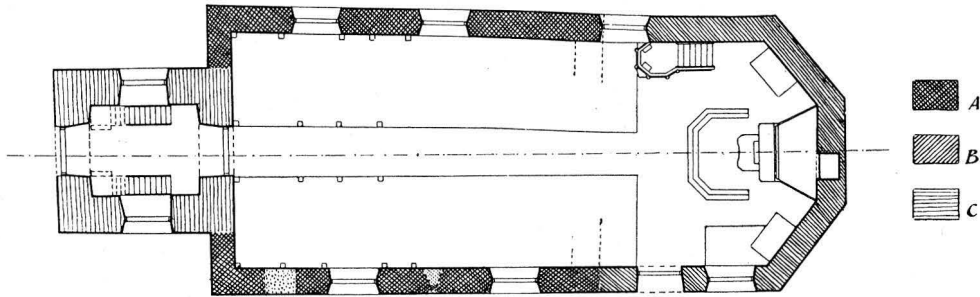
Golvet var till 1916 i långhuset belagt med hällar av glimmerskiffer, i korpartiet med kalkstenshällar. Nämda år ersattes hällarna i långhuset med plank, och i koravdelningen lades cementgolv. — Innerväggarna (fig. 30, 31) äro slätputsade samt

¹ Härmed menas 1600-talet, icke 16:e århundradet (= 1500-talet). Jfr. s. 38.

målade, till fönsterhöjd med blå oljefärg, därovan med vitgul limfärg. Fönsterbågarna äro invändigt målade i blått.

Vid kyrkans restaurering 1913 blottades rester av medeltida kalkmålningar, vilka vid tillfället konserverades. Å norra väggen, 180 cm över golvet, löper horisontellt en krenelerad fris i ljusröd färg med mörkare konturlinje. Häröver, öster om mellersta fönstret, en stor labyrint,¹ uppdragen i röd färg mot den för samtliga målningarna giltiga vitgula bottenfärgen. Av labyrinten återstår något mer än hälften; den har skadats vid fönstrets upphuggning. Strax nedanför laby-

MEDELTIDA
KALKMÅL-
NINGAR

Delin. B. Jonson & Wranér 1914.

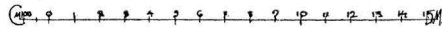

Fig. 26. Grinstad kyrka. Plan. Skala 1:300.

Grundriss.

Plan.

rinten och med sin nedre del täckande frisen finnes ett konsekrationsskors i röd och gulvit färg; det är stjärnformigt indelat och har åttpassformad kontur. Diam. 56 cm. Målningarnas utseende framgår närmare av fig. 33. — I långhusets nordvästra hörn, 65 cm från det västligaste fönstret och 2 m över golvet, en i röd färg uppdragen cirkel av 56 cm:s diam., troligen även den ett konsekrationsskors. — Även på södra muren anträffades å en mindre yta ovan läktaren färgrester i rött. Rörande dessa målningar se vidare s. 38.

Innertaket är plant trätak, klätt med papp i vitgul färg. Det har uppdelats i fält genom tvärs över kyrkan på riglar fästade bräder samt i kyrkans längdriktning med i rödbrun färg uppdragna ramar med blå kantlister; förut i vit oljefärg.

INNERTAK

Takstolarna äro från sen tid, men över kyrkans äldre del kvarligga bjälkar, som ge en antydning om en äldre takkonstruktion (se fig. 25).

TAKSTOLAR

Kyrkan uppvärms av en stor järnkamin vid södra dörren.

UPPVÄRM-
NING

¹ Labyrintmotivet är icke okänt i den västerländska kyrkokonsten, men någon framställning av dylik art utöver den i Grinstad är icke förf. bekant från svenska kyrkor. Däremot förekommer i en finsk kyrka, S. Marie invid Åbo, en labyrint bland de målningar, som där tillkommo 1450—60. Se Medeltida kyrkokonst i Finland, Helsingfors 1921, s. XXXI och pl. 88.

3. Sveriges kyrkor. Dalsland I.

LÖSA
SKULP-
TERADE
BYGGNADS-
DELAR

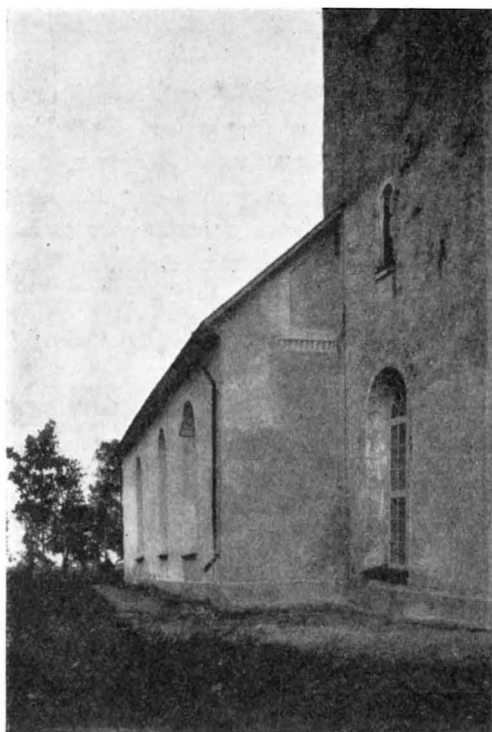

Fig. 27. Grinstad kyrka. Långhusets västmur med del av ornamental tegelfris.

Die Westmauer des Langhauses mit einem Teile eines ornamentalen Ziegelfrieses. The west wall of the nave with part of the patterned brick-work.

i sten står över ingången.» Den var en s. k. offerkyrka¹ och ansågs vara den äldsta inom landskapet, uppförd under tolfte århundradet. Före dess grundläggning skulle befolkningen i denna trakt ha besökt Skalunda kyrka i Västergötland; men då vid en dylik kyrkfärd sexton båtar gått under, beslöt man uppföra egen kyrka.² — Ett stöd för traditionen om dalbornas kyrkobesök i Västergötland utgör det faktum, att västra dörren i såväl Skalunda som Gösslunda kyrkor, Kållands härad, än i dag benämnes dalbodörren.³ Tron på kyrkans höga ålder har hållit sig in i vår tid.

¹ »Multi olim munera ad hoc templum sanitatis recipiendæ gratia misisse dicuntur.» (Många gåvor för återvunnen hälsa sägas ha givits till denna kyrka.) HESSELGREN, Dissert. s. 14.

² HAMMARIN, som även anför sjöolyckan som anledning till kyrkans grundläggning, stöder sig på P. E. LINDSKOG, Försök till kort beskrifning om Skara stift, Skara 1814, III, s. 178. FRYXELL åter hänvisar till RHYZELII Wester Gothia Ecclesiastica, ms i Skara domkap. ark. R. skulle ha funnit uppgiften »uti en gamal Skallene Kyrkobok». Huruvida även HESSELGREN har RHYZELIUS till sagesman eller möjligen bygger på en tradition inom orten, kan ej avgöras.

³ SVERIGES KYRKOR, Västergötland, Bd I, h. 1. s 119 och 164.

Följande rester av byggnadens — det medeltida korvalvets? — skulpturala utsmäckning (jfr nedan) förvaras jämte några andra lösa byggnadsdelar i kyrkan:

Ansiktsmask (fig. 34) av bränd, svartglaserad lera; har suttit inmurad i vägg och möjligen tjänstgjort såsom valvanfang. H. 17 cm. Troligen en del av den bild, som HESSELGREN ansåg föreställa Erik den helige.

Platta (fig. 34), fyrkantig, av hårdbränt, glaserat tegel, ornerad med sexbladigt ornament inom cirkel. 18,5 × 18,5 cm, tjocklek 7—8 cm.

Ornament (fig. 34), av samma material som föregående, bestående av kula på kort skaft; möjligen slutsten från ett valv. H. 23 cm.

Jämte dessa märkes en tegelsten (fig. 32) med å ena långsidan inskrift i majuskler: CANUTUS: L. 29 cm. B. 13,5 cm. H. 8 cm. Spräckt i två delar.

BYGGNADSHISTORIA

Enligt HESSELGREN var Grinstads kyrka helgad Sankt Erik konung, »som uthuggen

Mot denna tidiga datering resa sig emellertid två bestämda hinder: materialet och skyddspatronens namn. Det är näppeligen tänkbart, att tegel kommit till användning i dessa trakter redan under 1100-talet, och tidigast omkr. 1200 blir konung Erik föremål för dyrkan. Kan man åter förutsätta, att en förväxling av århundrade och hundratal skett, torde den traditionella åldersbestämningen vara fullt riktig.

Närmaste förebilderna till Grinstads kyrka torde vara att söka i stiftstaden Skara. Där grundades 1234 ett dominikanerkloster och åtta år senare ett franciskanerkloster. Om det senare vet man, att dess kyrka — liksom väl hela klostret — varit uppförd av tegel samt bestått av långhus och kor, åtskilda genom en tvärmur.¹ Mycket talar för, att det är under inflytande av denna byggnadsverksamhet, som Grinstads kyrka kommit till. Det nya materialet torde ha ansetts eftersträfvansvärt på den på lämpligt byggnadsmaterial fattiga Dalbosläätten. Denna omständighet jämte den ursprungliga kyrkans planform visa hän på en datering till tidigast omkr. 1250.²

Den ursprungliga grundplanen kan visserligen ej med full säkerhet fastställas. All sannolikhet talar dock för att kyrkan haft rektangulärt långhus med lägre och smälare, rakt avslutat kor. Denna anordning är karakteristisk för övergångstidens kyrkor, den förekom vid den närbelägna Gestads kyrka (se s. 50), vidare, som nämnt, vid den antagliga förebilden, franciskanerkyrkan i Skara, liksom också vid domkyrkan

Fig. 28. Grinstad kyrka. Fönsternisch i kyrkans södra mur. — Foto 1913.

Fensterische in der Südmauer der Kirche. Inner splay of a window in the south wall of the church.

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN

¹ NAT. BECKMAN, Franciskanerklostret i Skara, i Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift III, h. 5—6, s. 23, samt F. ÖDBERG, Om dominikanerklostret S:t Olof i Skara, a a. s. 44.

² Den ovan (s. 31) nämnda senromanska fönsternischen är visserligen av en typ, som i formhänseende kan föras tillbaka till 1200-talets början, men att ålderdomliga former länge repeteras i bygder, som på grund av sin avskildhet äro hänvisade till en viss konservatism, är ju ett alls icke ovanligt förhållande.

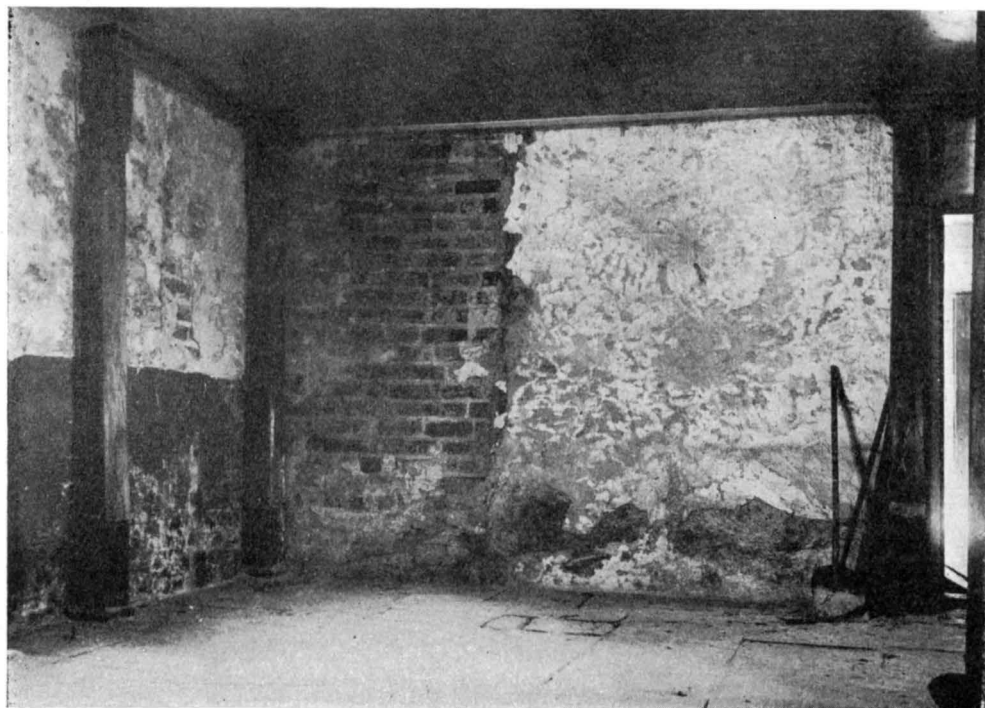

Fig. 29. Grinstad kyrka. Långhusets innermurar i sydvästra hörnet. — Foto 1913.
Die Innenmauern des Langhauses in der Südwestlichen Ecke. The South-West corner of the nave.

därstädes under dess senare skeden,¹ och slutligen var denna plan den vanligast förekommande vid kyrkorna öster om Dalbosjön. En ytterligare överensstämmelse med franciskanerklostrets kyrka är förefintligheten av tvärmur mellan kor och långhus; märken efter en dylik mur iakttogos vid putsens avlägsnande under restaureringen 1913 (jfr fig. 26, å vilken tvärmuren markerats).

Tegelmurarna i Grinstads kyrka äro fogstrukna såväl ut- som invändigt varför (fig. 29), teglet alltså från början trätt fritt i dagen. Den 1913 blottade fönsternischen (fig. 28 och 31) omnämnes i INV. 1830 såsom »i sednare tider» igenmurad. Den visade sig ha ursprunglig rappning i själva dageröppningen, varav kan slutas, att ramverk för fönster ej varit tilltänkt. Om en motsvarande ljusöppning funnits i norra muren, har den förstörts vid upptagningen av nuvarande mellersta fönstret.² — Ingång fanns

¹ H. HILDEBRAND, Skara domkyrka, Antiquarisk tidskrift XV, 2. — A. ROMDAHL, Stilstudier i Skara domkyrka, i Gammal konst, Sthlm 1916, s. 47 ff.

² FRYXELL uppger (s. 141) att »fönstren i Västra delen af Kyrkan ännu äro gammalmodiga höga, men ganska Smala eller trånga.» INV. 1830 talar emellertid endast om ett ursprungligt fönster.

Foto R. Eiserman, Vänersborg.

Fig. 30. Grinstad kyrka. Interiör mot öster före restaureringen 1913.

Innenansicht gegen Osten vor der Restaurierung.

Interior, looking East, before restoration.

såväl på södra sidan, nu igenmurad (jfr. ovan s. 31 samt fig. 26), som på västra gaveln. Den förra torde ha utvidgats, innan den slutligen igenmurades. Om portarnas utseende är eljest intet bekant utöver HESSELGREN'S uppgift, att över den västra satt St. Eriks i sten uthuggna bild.¹ Några rester av skulptural utsmyckning², utförda i bränd lera, ha bevarats; dessa förefalla dock snarare ursprungligen härröra från kyrkans inre. Till sin karaktär erinra nämligen dessa skulpturer närmast om valvdekorationer; dock endast som en gissning må framföras antagandet, att valv förekommit i det medeltida koret samt att lerskulpturerna varit placerade i dessa. När så koret på 1600-talet nedtogs (jfr nedan), flyttades figurskulpturen av S:t Erik (attribueringen förefaller dock synnerligen osäker) till västfasaden, där HESSELGREN såg

¹ LIGNELL (FÖRSÖK etc. s. 9) uppger, att »å vestra gafveln, öfverst under takåsen är en människobrösbild inmurad, vid pass 18 tum lång. Säges vara av brändt tegel. Är öfverrappad och således otydlig. På bröstet har den något som liknar 2de korslagda fanor.» Möjligen samma bild som HESSELGREN omnämner.

² Jfr ovan s. 34 och fig. 34.

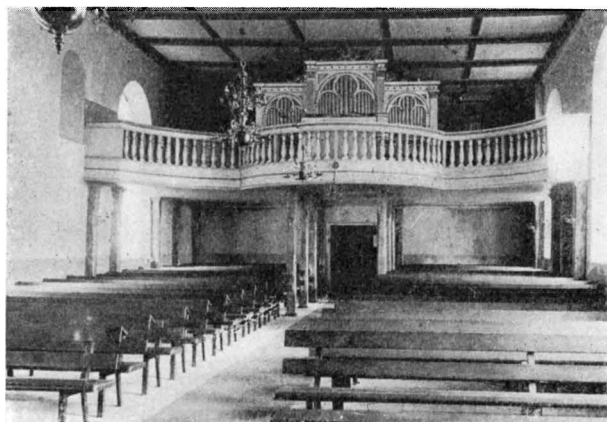

Fig. 31. Grinstad kyrka. Interiör mot väster efter restaureringen 1913. T. v. invid orgelläktaren den numera överputsade fönsternischen (jfr fig. 28).

Innenansicht gegen Westen nach der Restaurierung 1913. Links von der Orgelempore die nunmehr überputzte Fensternische (vgl. Fig. 28).

Interior, looking West, after restoration 1913. To the left near the organ-loft, the plastered inner splay of the window. (Fig. 28).

den, samt överputsades. De bevarade fragmentens jämförelsevis goda beskaffenhet, trots att de äro av så ömtåligt material som bränd lera, talar för att det knappast kan vara fråga om utomhusskulpturer; under den tid Eriksbilden — om ovanstående antagande är riktigt — var inmurad ovan västportalen, skyddades den av putsen.

Vad det inre beträffar saknas alla spår av valv liksom också andra antydningar om innertakets ursprungliga beskaffenhet. Som ovan framhållits är det dock icke uteslutet, att valv förekommit i det medeltida, på 1600-talet raserade koret, men något stöd för ett dylikt antagande utöver de presumtiva valvdekorationerna finnes icke.

Mot medeltidens slut ha murarna putsats invändigt. De visa den för den senare medeltiden karakteristiska skrovliga putsen i tunt lager. Samtidigt pryddes kyrkan med enkla kalkmålningar (se ovan s. 33), huvudsakligen i rött mot gulvit botten, varefter den ånyo invigdes.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR Denna medeltidskyrka undergick en väsentlig förändring, då det ursprungliga koret nedtogs och långhuset förlängdes åt öster, varvid korpartiet fick tresidig västgavel. Ombyggnaden torde ha skett tidigast på 1650-talet. I samband härmed torde yttermurarna till hela kyrkan ha försetts med puts, såvida detta ej skett ännu tidigare.

VAPENHUS Kanske på 1700-talet — enligt LIGNELL »i en sednare tid» — uppfördes framför västra ingången ett vapenhus av sten. Det revs 1862, då tornet uppfördes.

Bland senare reparationer och förändringar må nämnas: nytt innertak 1770 och

spåntak s. å.; inläggning av stengolv 1773; rappning in- och utvändigt samt reparation å östra gaveln 1797; utvidgning av fönstren i koret till lika storlek med de övriga s. å.; utvidgning av samtliga fönster 1807; målning av innertak och inredning (jfr nedan) s. å.; taktäckning av skiffer 1831; utvidgning av fönster och dörrar 1854; målning av innertaket samt rappning av murarna s. å.; tornbyggnad på vapenhusets plats 1862 (se ovan s. 32); ny rappning invändigt jämte målning av tak och väggar 1913; framtagning och konservering av medeltida kalkmålningar s. å.; nytt golv i långhuset 1916.

Fig. 32. Grinstad kyrka. Tegelsten, märkt CANUTUS. 1200-talet?

Ziegelstein, gemerkt Canutus. 13. Jhd? Brick autographed Canutus. 13th century (?)

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare, infodrat, med enkla fyllningar, målat i ljusbrunt och vitt. 1800-talets senare del. — Altarring med svarvade balusterdockor och klädsel av röd schagg. — Altarprydnaden (fig. 30) utgöres av en oljemålning på duk, framställande Kristus i Getsemane. H. 193 cm. B. 112 cm. Ramlist av 15 cm:s bredd, i omfattning av i brunt och grått målat draperiarrangemang, över vilket är fäst en förgylld sol. I ramverket är insatt ett ur. Tavlan bär på baksidan inskriften: ÅR 1807 ÄR GRINSTADS / KYRKA MÅLAD AF KONGE. / FÖRTIFICATIONS ADIÜTANTEN / OCH FENDRICKEN I ARMEN / B: WALL.¹ För arbetet med altartavlan ävensom med kyrkans målning — »med försvarlig oljefärg till tak, stolar, Predikstol med förgyllning, der förgyllning wara bör, fönster, läcktare, skåp» — betingade sig Wall i ett för allt 1 000 dal. smt. jämte vissa naturaförmåner eller reda pengar (ST.-PROT. ³⁰/₁₁ 1806).

ALTARE

En äldre altartavla nämnes i VIS.-PROT. 1787, »målad med oljefärg, föreställer Nattvarden och Christi Korsfästelse samt de 4 Evangelisternes bilder» (jfr Bolstad s. 14).

ÄLDRE
ALTAR-
PRYDNAD

Predikstol (fig. 30) av trä med skulpterad ornering i rokokostil. Ljudtak, krönt av fanbärande lamm på bok; under taket duva. Trappräcke med ornerade fält. Nuvarande målning i grått och guld. — Predikstolen byggdes 1774 av Erik Grund² men målades först 1807 av Benjamin Wall (jfr ovan).

PREDIKSTOL

Timglas i mässingsställ för fyra glas, nu söndrigt; uppburet av ängel med lie och döds-kalle. Ängeln träskulptur, troligen av Grund omkr. 1775. H. 45 cm.

TIMGLAS

Nummertavlor ett par, enkla, inom gulbrun ramlist.

NUMMER-
TAVLOR

¹ F. 1749 i Färgelanda s:n, Valbo h:d, Dalsland; innehade gården Skriketorp.

² Se Bolstad s. 15.

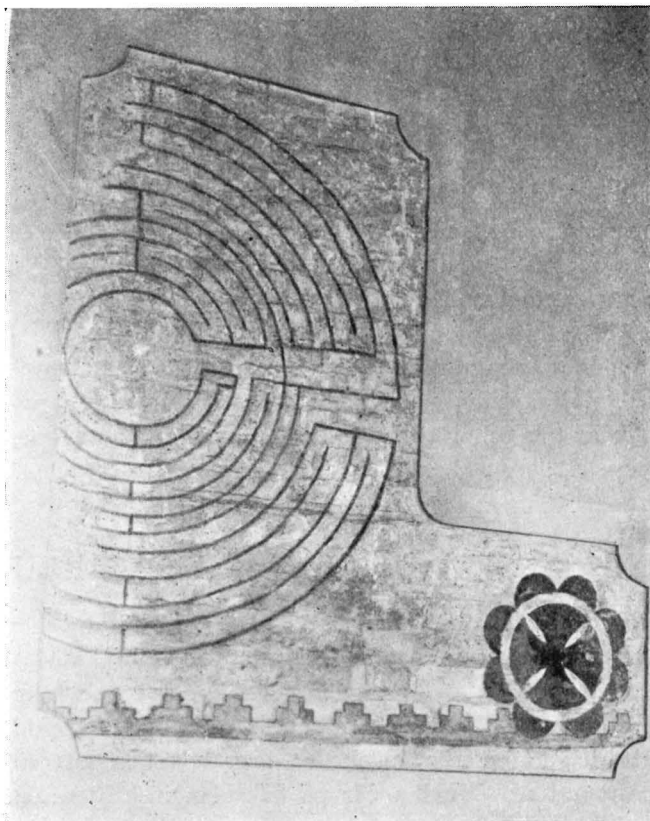

Fig. 33. Grinstad kyrka. Labyrint och konsekrationkors(?), senmedeltida kalkmålning å norra långhusväggen.

Labyrint und Weikekreuz, Teil einer spätmittelalterlichen Kalkmalerei an der Nordwand des Langhauses.

Labyrinth and consecration-cross, mural-paintings from the later Middle Ages on the northern wall of the nave.

BÄNKINREDNING

Bänkar, öppna, enkla, målade i mörkbrun färg. I koret två inbyggda stolar, jämte bänkinredningen i övrigt från sen tid. Å läktaren sluten bänkinredning.

ÄLDRE BÄNKINREDNING

I kyrkans bod förvaras rester av äldre bänkar, härrörande från sluten bänkinredning, nämligen 2 st. dörrar, N:o 8 och N:o 9. De ha enkla fyllningar samt bära spår av målning i blått och rött. H. 87 cm. B. 55 cm. 1700-talet?

LÄKTARE

Läktaren i kyrkans västra del (fig. 31) har troligen tillkommit under 1700-talet. Den bäres av träpelare, målade i marmorering. Barriär av svarvade dockor, vitmålad; sent 1800-tal.

ORGEL

Orgeln (fig. 31), med fasad i vitt och guld, är byggd 1897.

DOPFUNT

Dopfunt (fig. 35) av täljsten, huggen i två block. Kittelformad cuppa, kring överkanten med spetsflikig bård samt kring mitten med smal repstav. Cylindriskt skaft

med en repstav vid blockens hopfogning. Foten, som sammanhänger med skaftet, består av en rund, nedåt skrånande platta, ornerad med fyra på varandra följande spetsflikiga bårder. Uttömningshål, dock numera igenfyllt. H. 77 cm. Yttre diam. 64 cm. — Karakteristisk »Smaalenenestyp», 1200-talets mitt.¹

Dopfat, nysilver, modärnt, anpassat efter funten.

Kalk, silver, cuppan invändigt förgylld. Fyra stämplor: L. Larsson — tre kronor — Göteborgs stpl. — U4 (=1850). H. 27 cm., cuppens diam. 14,5 cm. — Tillhörande paten, silver, ovan förgylld; stämplor som kalken. Diam. 15 cm.

Sockenbudstyg, tillv. av C. A. Kjernäs i Göteborg. Kalk, nysilver, cuppan invändigt förgylld. H. 14 cm. Paten, nysilver, helförgylld. Diam. 7 cm. I fodral.

Kommunionkanna, silver, invändigt förgylld. Fem stämplor: GAB (Guldsmeds

DOPFAT
NATTVARDS-
KÄRL

Fig. 34. Grinstad kyrka. Skulpturer av bränd lera, troligen ornamentala byggnadsdelar. 1200-talet?

Skulpturen aus gebranntem Ton, wahrscheinlich ornamentale Bauteile, 13. Jhd?

Sculpture-works in plaster, supposedly building ornaments. 13th century(?)

A.-B.) — tre kronor — S — Stockholms vpn. — S7 (=1920). Inskrift: TILL GRINSTADS FÖRSAMLINGS KYRKA FRÅN JOHN HALDÉN PÅ 60-ÅRS DAGEN 19 $\frac{1}{2}$ 19. H. 45 cm.

Vinkärl av koppar, kittelformat. H. 54 cm.

Oblatask, silver, invändigt förgylld. Fem stämplor: GAB (Guldsmeds A.-B.) — tre kronor — S. — Stockholms vpn — M7 (=1914). Enligt inskrift gåva 1914 av A. Frykberg. H. 16,5 cm.

Oblatask av polerat trä. L. 22,5 cm. B. 14,5 cm. H. 6,5 cm.

Oblatjärn, 2 st. Åtminstone det ena ursprungligen ett rånjärn, med Karl XI:s monogram, L. 79 och 84 cm.

Rökelsekar (fig. 36), brons. Halvsfärisk nederdel på fot, överdel konisk med py-

¹ Se Bolstad, s. 16, not.

Fig. 35. Grinstad kyrka. Dopfund av täljsten. 1200-talet.

Taufstein aus Topfstein. 13. Jhd. Baptismal-font of soapstone. 13th century.

ramidformad, korskrönt avslutning samt med genombruten ornering av ringar, trianglar och trepass. Kedjor förlorade. H. 26 cm. Diam. 10,5 cm. — Medeltida.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskrone (fig. 37), mässing. Profilerad mittstam med stor kula; dubbla rader ljus- och prydnadsarmar med sex i varje; musselformade droppskålar. H. 85 cm. — Inköptes liksom nästföljande 1768 av »mässingsslagaren Henr. Werner från Jönköping»; de två kronorna kostade tillsammans 200 dal. smt.

Ljuskrone, mässing, snarlik förutnämnda. Åtta ljusarmar i en krans, omväxlande med — nu delvis förkomna — prydnadsarmar; överst en krans prydnadsarmar. H. 63 cm. — Från 1768.

Några prydnadsarmar samt delar av dylika, hörande till de äldre kronorna, förvaras i ett skåp.

Ljusstakar, ett par, mässingsplåt. Spiralvridna skaft. På foten initialerna A: G: S: — M: G: S: H. 27 cm. — Omkr. 1700.

TEXTILIER

Textilier i övervägande grad modärna. Dock märkes:

Mässhake av svart sammet med silveraloner. Ryggstycket med kors och törnekrona, framstycket med gudsöga i silver. Ryggstyckets L. 104 cm. — Hemmansägaren Johan Dahlborg i Ödetorp, Bolstad, skänkte 1848 i testamente 133 r:dr 16 sk. riksgälds »till inköp af messeskrud i Grinstad».¹

¹ Jfr även PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1862.

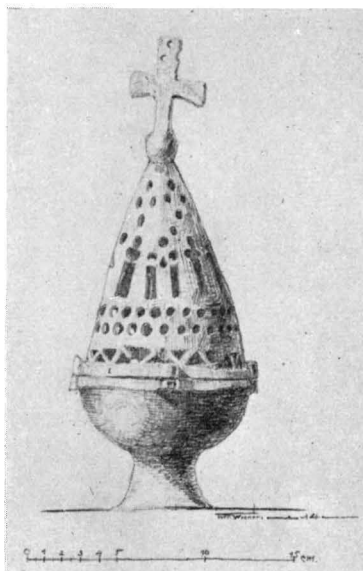

Fig. 36. Grinstad kyrka. Medeltida rökelsekar av brons.

Mittelalterliches Rauchfass aus Bronze. Mediaeval bronze censers.

Inv. 1583 omnämner följande textilier: »Messehagill 1 st. — Messeserkar 2 st halffslitna — Altareklede 1 st. halffsli:»

Håv av lilafärgad sammet med silvertofs. Diam. 17 cm. Troligen från år 1767. Med löst skaft, omålat, med beslag av malm. L. 204 cm. — 1806 föreslår pastor håvbjällrans borttagande, enär den störde andakten; men församlingen begär få behålla den »såsom ganska litet klingande».

HÅV

Kyrkvaktarkäpp, grönmålad trästång med järnklyka, avslutad med »stöt». L. 242 cm.

KYRKVAKTARKÄPP

Prestaver, 5 st., svartmålat trä med kors och band.

PRESTAVER

Timsten av finkornig kalksten; med årtalet 1775 samt initialerna N. N. S: 20 × 24 cm. Skänkt 1799 av Nils Nilsson i N. Hagen att uppsättas på tjänligt ställe på kyrkogården.

TIMSTEN

I korgolvet ligger en gravsten (fig. 39), skulpterad kalkstenshäll med framställning av en man och två kvinnor i fotsida, veckade dräkter. Vid stenens nedre (östra) kant en inskriftstavla, som ligger dold under altarringen. L. 180 cm. B. 130 cm. — Enligt st.-prot. ³¹/₅ 1772 låg den ursprungligen över Arvid Fontelius¹ grav, men beslöts då att »denna grafwen skall aldeles igenläggas i likhet med golfwet», varför

GRAVSTEN

¹ Arvidus Arvidi Fontelius, född 1601, compastor i Grinstad, död 1658. HAMMARIN III, s. 99. — Enligt H. var han gift endast en gång.

Fig. 37. Grinstad kyrka. Ljuskrone av mässing.
Inköpt 1768.

Kronleuchter aus Messing, 1768. Brass candelabra, purchased 1768.

man anmodade »Herr Anders Ljungstedt på Rud, at antingen låta på stället nedgrafwa sin sal. hustrus lik eller det utflytta på kyrkogården, nedgrafwa, at arbetet icke må hindras».

GRAVKORS I tornets andra våning förvaras 6 st. gravkors av järn, samtliga med klykor, sålunda processionskors. De bära årtal från 1800-talets förra hälft samt uppvisa varierande ornamental utformning (fig. 38).

GRAVPLÅTAR Gravplåtar, 2 st., av bleckplåt; den ena över pastorsadjunkten i Grinstad Petter Löfgren, 1803—49; den andra med bibelspråk. — Plåtar av denna och liknande typer voro endera placerade å gravvårdarna eller ock å själva kistorna; även förekomma egentliga minnesplåtar, avsedda att upphängas i kyrkan.¹

LIKBJÅRAR Likbjårar, 2 st., trä, svartmålade; på fötter, med bärstänger (avsågade på den ena).

KLOCKA I tornet en klocka, enligt inskrift omgjuten 1847 vid A. Keillers Mek. verkstad i Göteborg. — På ena sidan står följande språk:

¹ Jfr SVERIGES KYRKOR, Värmland, bd I, h. 1, s. 26.

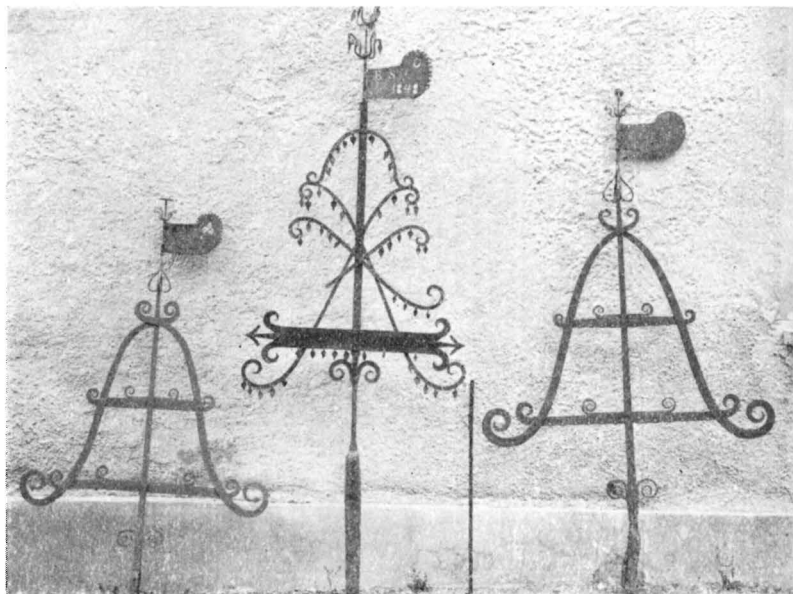

Fig. 38. Grinstad kyrka. Gravkors av smidesjärn.
 Grabkreuze aus Schmiedeeisen. Memorial crosses of wrought-iron.

BESÖK GUDS HELGEDOM
 LEF TÅLIG, WIS OCH FROM,
 OCH TÄNK PÅ DÖD OCH DOM.

H. 85 cm. Diam. 90 cm.

Inv. 1583 upptager »Klockor 1 st — primklocka 1».

»Handklocka av malm» nämnes i inventarierna t. o. m. 1846. Troligen blev den då nedsmält vid stora klockans omgjutning.

SAMMANFATTNING AV GRINSTADS KYRKAS KONSTHISTORIA

I. En kyrka av tegel, bestående av rektangulärt långhus samt lägre och smalare, säkerligen rakslutet, möjligen välvt kor, uppföres tidigast omkr. 1250. — Till denna period höra dopfont, skulpturer av bränd lera — valvdekorationer? — och signerad tegelsten samt rökelsekar.

II. Vid medeltidens slut har kyrkan rappats invändigt samt försetts med kalkmålningar.

III. Efter 1650 raseras det ursprungliga koret, kyrkan förlänges åt öster och får tresidigt korparti. Material i den nyuppförda delen gråsten.

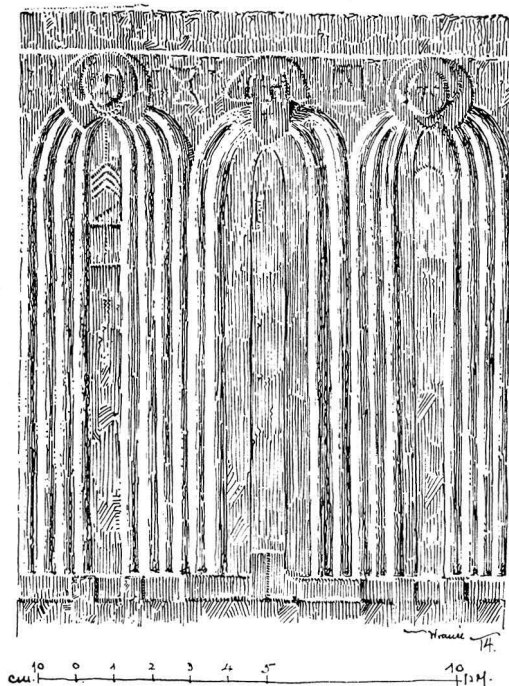

Fig. 39. Grinstad kyrka. Gravsten över Arvidus Arvidi Fontelius, compastor i Grinstad, d. 1658. Skala 1:20.

Grabstein vom Grabe des Pfarrers Arvidus Arvidi Fontelius, gest. 1658. Grave-slab to the memory of Arvidus Arvidi Fontelius, pastor of Grinstad, died 1658.

IV. Troligen under 1700-talet uppföres vid västra gaveln ett vapenhus. — Två ljuskronor av mässing 1768, predikstol 1774 samt altartavla 1807.

V. Vapenhuset ersättes 1862 med torn, uppfört av gråsten.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Eine Kirche aus Ziegel wurde nach Muster der in den 1240:er Jahren gebauten Franziskanerklosterkirche in der Stifts-Hauptstadt Skara frühestens um 1250 aufgeführt. Sie bestand aus einem rektangulären Langhause mit einem niedrigeren und schmäleren, wahrscheinlich gerade geschlossenen, vielleicht auch gewölbten Chore. Aus dieser Periode sind der Taufstein, Skulpturen aus gebranntem Ton (Gewölbedekorationen?), ein Ziegelstein signiert »Canutus» und ein Rauchgefäss.

II. Am Ende des Mittelalters wurden die Kirchenwände berappt und das Innere wurde mit Kalkmalereien versehen, von denen die Darstellung eines Labyrinths noch beibehalten ist.

III. Nach dem Jahre 1650 wurde der alte Chorbau abgebrochen und die Kirche vergrößert. Der neue Chor wurde dreiseitig geschlossen. Material Feldstein.

IV. An der Westgiebel wurde, wahrscheinlich im 18. Jhd., eine Vorhalle gebaut.

V. Im Jahre 1862 wird die Vorhalle abgebrochen und ein Westturm aus Feldstein gebaut.

SUMMARY

I. About 1250, at the earliest, a brick church was erected, which, in point of material, plan, and other details resembled the church that was built about 1240 in connection with the Franciscan abbey in the diocesan city of Skara. It consisted of a rectangular nave and a small square-ended choir whose low ceiling may even have been vaulted. From that period we have a baptismal-font, sculpture-works in clay, a brick signed »Canutus», and censers.

II. Towards the end of the Middle Ages the church was roughly plastered and decorated with mural-paintings, one of which represents a labyrinth.

III. After 1650 the original choir was destroyed and the church was then enlarged towards the East in gray-stone, and was given a three-sided choir.

IV. The porch on the western end was probably built during the 18th century. Pulpit and altar-piece were installed during the same era.

V. In 1862 the porch was replaced by a granite tower.

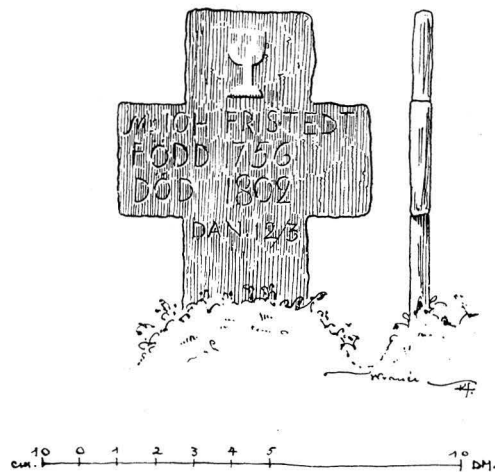

Fig. 40. Grinstad kyrka. Gravkors av skiffer 1802. Skala 1:20.

Grabkreuz aus Schiefer 1802.

Slate cross from 1802.

Vid Klöveskog i nordligaste delen av Grinstads socken har 1930 påbörjats uppförandet av en kapellbyggnad, för vilken emellertid icke kunnat beredas plats i detta häfte, som vid tidpunkten i fråga redan förelåg i korrektur.

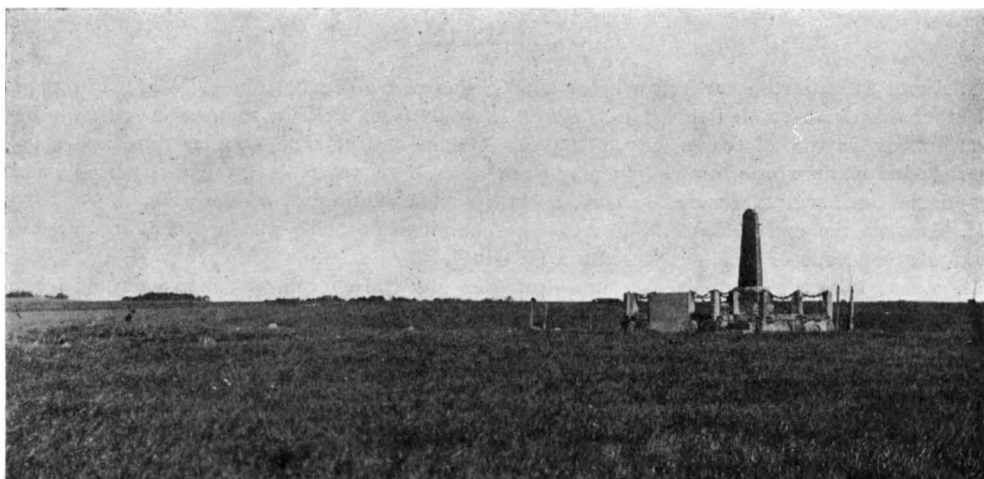

Fig. 41. Platsen för Gestad gamla kyrka med monumentet över kyrkan och Axel Erik Roos.
Denkmal der alten Kirche zu Gestad. Monument to the memory of A. E. Roos on the site of the old church.

GESTAD KYRKOR

DALSLAND, ÄLVSBORGS LÄN, SUNDALS HÄRAD, KARLSTADS STIFT,
SÖDRA DALSKONTRAKT.

TRYCKTA KÄLLOR: LIGNELL, I, s. 85; II, s. 26. — HAMMARIN, III, s. 89. — STYFFE, II, s. 146. — PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1881, 87. — LAMPA, Inv. 1583, s. 40. — SVERIGE, III:5, s. 274. — J. T. LINDBLOM, En kyrkligt-fosterländsk högtidsdag i Gestad sommaren 1920, s. 48 ff. i Karlstads stifts Julbok 1920. — A. G. BÖRDH och G. PETTERSSON, Dalslands socknar XVI, Gestad, s. 15 ff. i FÄRGELANDA 1928, h. 1. — HEMBYGDEN 1928, s. 34.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B: FRYXELL, Wermel. Eccl. III, s. 142. — A. T. A.: DYBECK, Dalsland, s. 76: Pl. 2, fig. 1: kyrkan fr. NV. — Inv. 1830 med uppmätn. av 2 gravstenar; — Rapport rörande grävningar 1919 jämte 1 plan av gamla kyrkan; — 5 foto (2 ext. fr. S, 2 int. mot Ö, dopfunt). — B. ST.: Ritn. till nuv. kyrka, 2 blad (sydfasad, plan); ritn. till altarpriodnad och predikstol, 3 blad, av ark. HJ. TESSING; stadf. ^{17/10} 1913: — 2 foto, 1 vykort.) — M. A.: 3 foto (ext. fr. S, int. mot Ö, dopfunt).

KYRKANS ARKIVALIER: I LANDSARKIVET, GÖTEBORG:¹ Bolstad K I:1, inneh. St. PROT. även för Gestad 1767—79 samt PROT. vid prostvis. 1770 och 1775 jämte Inv. FÖRT. 1775; Bolstad NI, PROT. vid generalvis. 1787. — Gestad KI:1, St. PROT. 1770—1805 samt ^{20/6} 1824; L I:1, RÄK. 1680—1714, Inv. FÖRT. 1680, stollängd 1681 och 1704 samt uppdelning av kyrkbalkarna 1712; L

¹ Jfr även HEMBYGDEN 1928 s. 34.

I:2, RÅK. 1766—1843 samt INV. FÖRT. 1766. — I BOLSTADS KYRKAS ARKIV: PROT. vid prostrvis. 1803 med INV. FÖRT.; INV. FÖRT. 1830, uppt. jämväl plan och uppmätn. av 2 gravstenar (jfr ovan under A. T. A.); INV. FÖRT. 1846 samt ämbetsberättelse vid biskopsvis. 1861 och 1878.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Gestads socken, annex till Bolstad, nämnes — Gezstad h — 1346, vilket är en Ramfrid Bengtsdotter testamenterar fem mark penningar till kyrkan¹. Av den äldsta kyrkans byggnadsätt ävensom av den från denna bevarade dopfunten att döma kan dock med tämligen stor visshet antagas, att socknen funnits redan under 1200-talets senare del.

GESTAD GAMLA KYRKA

KYRKOGRÅRD, KLOCKSTAPEL OCH HÄRBÄRGE

Gestads gamla kyrka var belägen 3—400 m nordost om den nuvarande, öster om Kyrkogård landsvägen vid Gestadsbro. Marken tillhör hemmanet Gestads stom. Kyrkogården låg länge i naturlig äng, och endast några stenhögar erinrade om dess forna bestämelse. För något mera än ett tiotal år sedan blev så hela området, utom själva kyrkotomten, lagt under plog. Denna vandalism väckte anstöt inom församlingen, vilket föranledde innehavaren att avstå från hela området. Detta är sedan 1919 inhägnat av mellan granitpelare hängande järnkedjor. På platsen för den äldsta kyrkans kor hugfäster ett i granit utfört monument (fig. 41) minnet av dels den gamla kyrkan, dels av den i denna begravde karolinen, generallöjtnanten Axel Erik Roos², Kyrkan och Tegnérs »Axel». Monumentet uppsattes 1919 och invigdes sommaren 1920. MONUMENT ÖVER GAMLA KYRKAN OCH A. E. ROOS

Enligt ovan anförda källor lades 1767 kyrkbalkar av sten, vilka kort därefter täcktes med torv. Vid samma tillfälle var fråga om att bygga en port.

Klockstapel uppsattes 1680. En sådan fanns även 1787. Den fick då ny bräd-Klockstapel fodring och försågs med skiffertak »åt en led». Troligen stod den nordväst om kyrkan utanför kyrkogården.

1688 gjordes »2^{ne} Dörar till Kyrkioherbergen». (jfr s. 8).

Då vägen förbi kyrkan var allmän farväg, beslöts i sockenstämman 1785, att »här som anorstädes uppsätta en slagbom öfver vägen wid Kyrkan, som under gudstjensten låses igen, och fästa en fattigbössa wid Stolpen, at samla in något til socknens fattiga af medlidande resande.» KYRKO-HÄRBÄRGEN

¹ Item ecclesie in gezstadhum quinque marchas denar . . . »DIPL. SUEC. 4039, V, s. 358.

² Född på Aranäs i Västergötland d. 12 aug. 1684. Livdrabant 1709, deltog i kalabaliken i Bender. Friherre 1725, landshövding i Älvsborgs län 1740, avsked 1749 som generallöjtnant. Död d. 14 dec. 1765. — Se Biogr. Lex. Bd XII, s. 151. — Troligen var Roos ägare till säteriet Löfås i Gestads sn.

4. *Sveriges kyrkor. Dalaland I.*

KYRKOPYGGNADEN

- PLAN** En utgrävning av resterna av den gamla kyrkans grundmurar ägde rum 1917, varvid dess plan (fig. 42) lät sig i huvudsakliga delar rekonstruera. Den 1795 rivna kyrkan bestod av ett rektangulärt långhus med tresidig koravslutning; invid södra muren var vidbyggt ett vapenhus med ungefärligen kvadratisk grundplan. Mellersta delen av kyrkan, till vilken ansluter sig grunden till ett äldre, smalare och rakt avslutat kor, torde vara den ursprungliga. Materialet är här tegel. De senare tillbyggda partierna i öster och väster samt vapenhuset ha varit uppförda av naturlig sten. Kyrkan i sin helhet har vilat på gråstensgrund. — Murarna voro ut- och invändigt putsade. En mästare Håkan »kalkade och hwijslijmmade» kyrkan 1683 och än en gång 1701, då han även gjorde »en fönsterhohl». 1714 får »Mure Mästaren Jonas Lind för det han Kalkslaget Giestad Kiörkia både innan och utan till» 20 dal. smt. — »Norra Fönstret i Choret» omvälvdes 1782, varvid inköptes tegel från Vänersborg. — Yttertaket var 1685 av spån men omlades 1782 med skiffer, vid vilket tillfälle även nya takstolar gjordes.
- MATERIAL**
- MURAR**
- FÖNSTER**
- YTTERTAK**
- INNNERTAK** Invändigt torde kyrkan haft plant trätak. Bräder till »Himblingh baak i Kyrkian» inköptes 1684. — »Tälgstens golf» lades i gångarna 1773 och beslöts då, att »på en gång omlägga golfwet under stolarna med Hallsten». Gravarna i koret skulle fyllas.
- GOLV**
- GRÄVNINGSFYND** **HAMMARIN** skriver, att kyrkan var »mörk och liten». Vid utgrävningen av kyrkans grundmurar 1917 ävensom vid grundgrävningen 1919 för det ovan nämnda monumentet gjordes inom området för kyrkobyggnaden en del lösa fynd. Vid det förra tillfället anträffades 15 st. medeltida silvermynt samt ett 10-tal senare mynt av silver och koppar. Bland de medeltida mynten, vilka överlämnades till Statens Historiska Museum, funnos brakteater från Magnus Ladulås', Magnus Erikssons och Albrecht av Mecklenburgs tid samt ett norskt mynt, präglat i Bergen för Haakon V Magnusson (1299—1319). I övrigt funnos mynt från 1400- t. o. m. 1700-talet. — På gränsen mellan den äldsta kyrkans kor och långhus påträffades 1919 spår av mylla samt häri förmultnat trä och benrester. Vidare upptogs här 6 st. handtag av brons från en likkista, spikar, beslag samt ett litet bronsornament (?) av 2,8 cm:s diam. i form av ringomfattat kors.

BYGGNADSHISTORIA

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN

Såsom av planen fig. 42 framgår torde Gestads äldsta kända kyrka ha bestått av ett ca 13 m långt och 10 m brett långhus, till vilket i öster anslutit sig ett smalare, ungefärligen kvadriskt kor med rak östvägg. Materialet var tegel i format 8,5 × 13 × 28 cm. Överensstämmelserna i planform som material med den när-

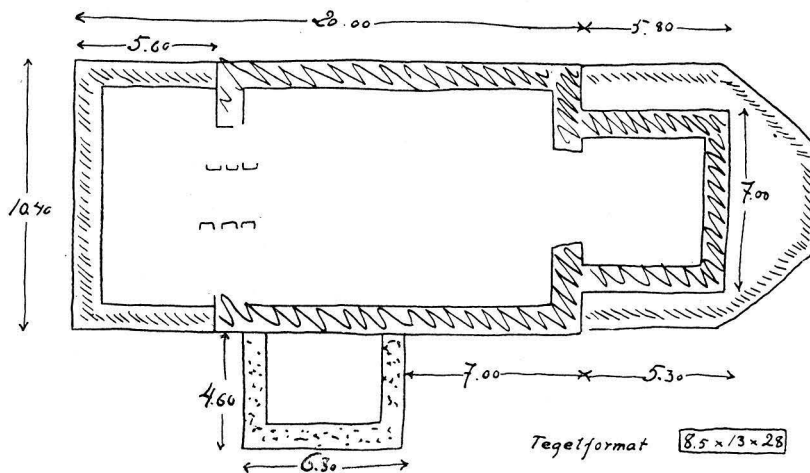

Fig. 42. Plan av Gestad gamla kyrka efter utgrävningen 1917. Skala 1:300.
 Grundriss der alten Kirche zu Gestad nach der Ausgrabung 1917. Plan of the old church after its excavation 1917.

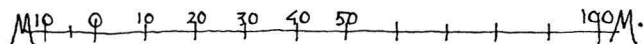
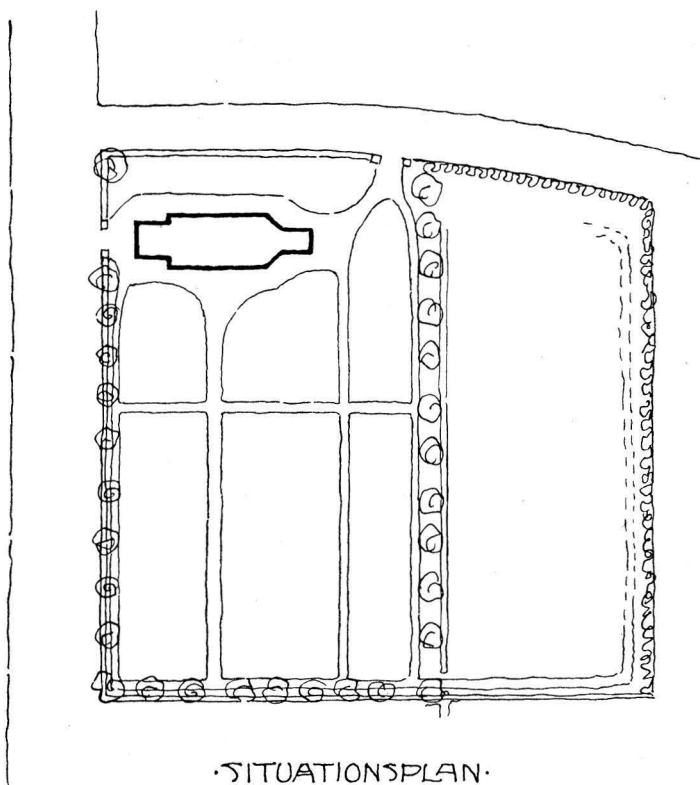
belägna Grinstads kyrka föranleder antagandet, att vi här stå inför en med denna ungefär samtida och likartad kyrkobyggnad samt att de hållpunkter för dateringen och den utredning rörande beroendet av stiftstadens klosterkyrkor i tegel, som ovan (s. 34 ff.) framförts på tal om Grinstad, äga sin giltighet även beträffande Gestad. Den ursprungliga tegelkyrkans tillkomsttid torde alltså kunna förläggas till 1200-talets senare hälft men knappast inom denna tidsrymd kunna närmare fastställas.

Kyrkan undergick under tidernas lopp åtskilliga förändringar, framkallade dels av behov av ökat utrymme, dels av den osäkra grunden, varöver ofta klagas. Platsen är nämligen sank och besvärad av den förbiflytande Bolstadåns vårflöden. Enligt INV. 1583¹ var »Kyrkiomuren förloradt i alla hörnen». Att döma av ett uttalande från 1793 »at medlersta delen af Kyrkan som bygd på säker grund kunde hafwa bestånd» synes den ursprungliga delen ha hållit sig bäst, varemot de yngre partierna ej förmått stå bi.

Den äldsta tillbyggnaden synes ha varit vapenhuset framför ingången på sydsidan, vilket möjligen tillkommit redan mot medeltidens slut. I likhet med exempelvis Bolstads och Grinstads kyrkor erhåller så Gestad under senare delen av 1600-talet — dock före 1680 — ett nytt korparti; det gamla koret raseras, långhuset förlänges åt öster och ett nytt, tresidigt avslutat kor av den gängse 1600-talstypen uppföres av naturlig sten. — 1757 nämnes en utvidgning eller ombyggnad av en del av kyrkan. Möjligen avses härmed långhusets utvidgning åt väster, varvid tegelkyrkans väst-

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR

¹ LAMPA a. a, s. 40.

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 43. Gestad kyrka. Situationsplan. Skala 1 : 1 500.
Die gegenwärtige Kirche zu Gestad. Lageplan. The present church. Site.

gavel raserades och långhuset till sin fulla bredd förlängdes c:a 5 m åt väster (jfr planen fig. 42). Redan 18 år senare hade emellertid denna del »så sunkit och sönderremnat at den måste åter å nyo upmuras».

Vid besiktningar på 1770- och 80-talen påtalas svåra bristfälligheter i kyrkobyggnaden, som leda till att den utdömes. I sockenstämman förekomma under förra hälften av 1790-talet långvariga diskussioner dels om huruvida en ombyggnad av den gamla kyrkan skall företagas eller en helt ny byggas, dels rörande läget för en ev. ny kyrka. $16\frac{1}{2}$ 1795 beslutes emellertid, att en ny kyrka skall uppföras på Kyrkeby kulle. Den gamla kyrkan raseras s. å. och materialet kommer delvis till användning vid uppförandet av den nya.

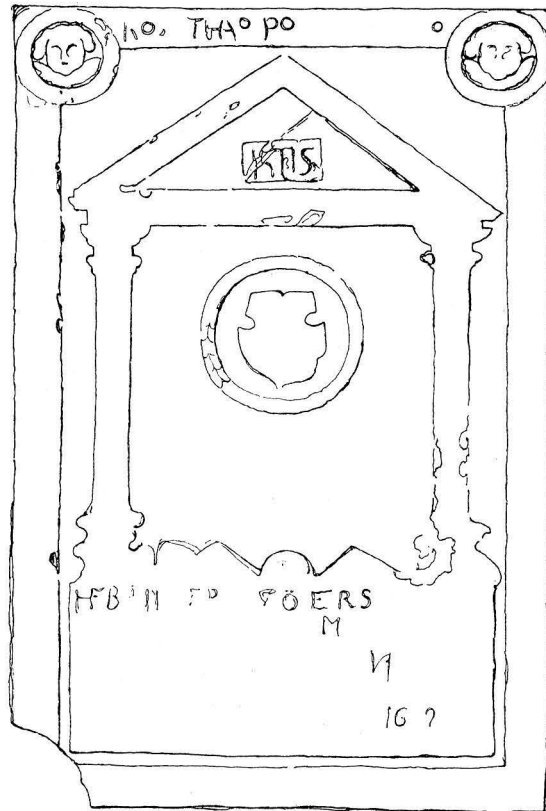
INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Av gamla kyrkans inredning finnes intet bevarat. — Altarprydnad anskaffades 1683. En »Olof Swarfware» gjorde »pelare» till densamma; det övriga arbetet utfördes av en Åke Snickare¹. Den »Stofferades» 1687. — Samme Åke gör 1692 »een Krona öfwer prädijkestolen» och »Swarfwaren Half Kättil» får för »Knapparna på prädikstolen 24 öhre». — Ett timglas med »hvit sand» skänktes 1708 till kyrkan.

Inv. 1583 upptager: »Kalek 22 lodh — Messehakar 2 st — Messeserka 2 ste then ene behållen then andre halffslitin: — Choorkapa 1 st förslitin — Altareklede 1 st halffsli: — Klockor 1 ste primklock: 2 st.» — Primklockorna funnos kvar ännu 1803.

Ur inv. 1680 må anföras; »Kallk och Pateen förgylt — Kalek Kläde itt medh Sölfwerspisser: Dito itt af Kammerduuk Silkesyt; Dito itt sämmere af Kammerduuk; Dito itt gammalt medh franser — Altarekläde itt af rööt Kläde; Dito af Trÿckt läret — Messehake een gammal; Dito av Trÿckt läret.»

Se i övrigt angående lösa inventarier under nuvarande kyrkan s. 58 ff.

Delin. B. Jonson 1914.
Fig. 44. Gestad kyrka. Gravsten från gamla kyrkan, flyttad till nuvarande kyrkogården. Skala 1:20.
Grabstein von der alten Kirche, Tomb-stone from the old church, nun auf dem Friedhof der gegenwärtigen Kirche.

GESTAD NUVARANDE KYRKA KYRKOÅRDEN

Gestads nuvarande kyrka har ett högt läge på en plats, som vid tiden för hennes anläggning kallades Kyrkebykulle. Kyrkogården utbreder sig i söder och öster. Den var ursprungligen liten men utvidgades 1859 i söder och 1895 i öster (se fig. 43). De äldre delarna hägnas av en mer än meterhög, i kallmur lagd grästens-

¹ Vänersborg C 1, fol. 268 (L. A., Gbg) nämner 1698 Åke Snickare, som fått betalt för »dhe gamle Kongz Stolernas reparation».

Fig. 45. Gestad kyrka. Exteriör från söder.

Aussenansicht vom Süden.

The church seen from the South.

mur, den senast tillkomna delen av låg stenmur och hagtornshäck. Tvenne ingångar finnas: en på västra sidan mitt för tornet, flankerad av två 185 cm höga murade pelare, samt en på norra sidan. Båda ha tämligen nya järngrindar.

GRAVVÅRDAR. På kyrkogården ligger strax söder om koret en i låg relief skulpterad häll av kalksten (fig. 44). Såväl ornament som inskrift äro mycket nötta, och den senare icke mera läsbar. Å en teckning i inv. 1830 bär hällen årtalet 1647.¹ L. 212 cm. B. 142 cm.

En annan i inv. 1830 återgiven sten, daterad 1650, har ej kunnat återfinnas.

Ett flertal från kyrkogården härrörande gravkors av järn förvaras i tornet.

KYRKOPYGGNADEN

PLAN,
MATERIAL,
EXTERIÖR

Kyrkan, såsom fig. 45 visar bestående av långhus med tresidigt korparti, torn i väster och sakristia i öster, är uppförd av gråsten, delvis med material från gamla kyrkan. Tegel har använts till dörr- och fönsteromfattningar. Hela kyrkan, utom långhusets södra mur väster om ingången samt tornets södra och västra sida, är försedd med låg sockel. Yttermurarna äro stänkputsade, fönster- och dörromfattningar dock

¹ En traditionsuppgift, att detta skulle vara Axel Erik Roos' gravsten motsäges bl. a. av detta årtal.

Fig. 46. Gestad kyrka. Interiör mot öster före 1914.

Innenansicht gegen Osten vor 1914.

Interior, looking East, before 1914.

slätputsade. Uptill avslutas murarna med en profilerad, tjärstruken trälist. Takbetäckningsmaterialet å hela kyrkan är skiffer.¹ Huvudingången är mitt på sydfasaden. En annan ingång finnes i väster genom tornet. Den förra har rund, den senare rak betäckning. — Fönstren, stora och rundbågiga med åt båda hållen skränande smygar, fingo sin nuvarande form 1876.

Tornets bottenvåning öppnar sig mot långhuset med en rundbåge. Till tornets övre våningar kommer man genom dörr och trappa i södra muren. Andra våningen får ljus genom tre höga och smala fönster med rak betäckning. Ljudöppningarna åter äro rundbågiga.

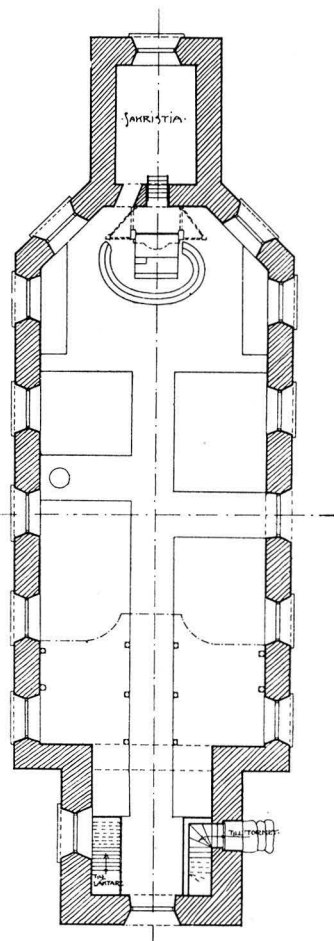
Innerväggarna äro slätputsade, efter fönstren med brun färg uppdelade i fält samt dekorerade med marmorering mot gråvit botten. Till något över fönsterhöjd äro de målade med oljefärg, därovan med slampfärg. Kring övre murkanten löper en profilerad list, dekorerad med schablonmålning. — Golvet är sedan 1875 belagt med

TORN

INTERIÖR

¹ Enligt sockenstämmobeslut ¹⁸/₈ 1798 skulle tak först läggas av bräder, därpå näver och slutligen skiffer. I vad angick nävern ändrades beslutet senare »i anseende så wäl till Näfrens dyrhet, som äfwentyrighet att träffa den så allmänt god och pålitelig, som borde wara, och kommer således kyrkotaket att läggas af wäl sammanfogade Bräder med Sand och Lerblandning under Schiffern, som på flere ställen brukeligt är, och skall till takets säkerhet och bestånd wara lika tjenande som Näfver, om icke bättre». Gestad KI:1, s. 152.

SAKRISTIA

UPPVÄRM-
NINGBYGGNADS-
HISTORIA

ALTARE

Uppm. av B. Jonson & Sv. Wranér, kompl. 1930.

ÄLDRE
ALTAR-
TAVLA

(1/2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15/4)

Fig. 47. Gestad kyrka. Plan. Skala 1:300.
Grundriss. Plan.

PREDIKSTOL

ÄLDRE
PREDIKSTOLBÄNKINRED-
NING

LÄKTARE

Predikstol från 1914, furu, målad i överensstämmelse med den övriga inredningen. — På orgelläktaren står kyrkans gamla predikstol (jfr nedan), betydligt söndrig. Dess ornament — pärlstavar, flätbårder m. m. — äro delvis överflyttade till nya predikstolen. Den har varit vitmålad med list i blått och guld.

Bänkarna äro öppna, målade i ekfärg. 1800-talets senare del.

Läktare i väster, med ett framskjutande parti mitt för orgeln. Bröstning med

plank; förut funnos stenhällar i gångarna och »jordgolv» under bänkarna. — Innetaket är valv av pärlspåntade bräder, målade med vit oljefärg.

Sagrastian saknar direkt ingång. Innan den nuvarande altaranordningen tillkom, fanns en numera igenmurad uppgång från sagrastian till predikstolen.

Kyrkan uppvärms av en vid långhusets vägg stående järnkamin.

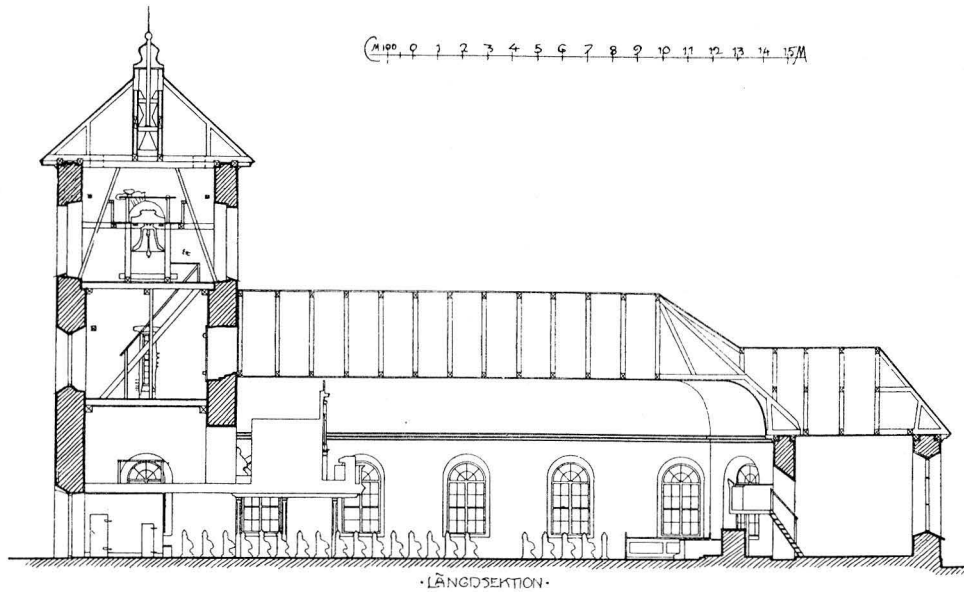
Kyrkan uppfördes under åren 1796—99 av en murmästare Westman från Vänersborg, samme man som byggt Frändefors' kyrka. Å en tavla över västra ingången läses följande inskrift:

GESTADS KYRKA,
GENOM KONTR: PROST. E. M. FLORELIH FÖRSORG,
RYTTMÄSTARE A. AMINOFFS¹ NIT
OCH FÖRSAMLINGENS ENDRÄGT, PÅ 4 ÅR UPPBYGGD.
INVIGDES DEN 1/1 1800.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altaruppställningen tillkom 1914 efter ritning av arkitekten Hj. Tessing. Altartavlan, oljemålning på duk, framställer Kristus gående på vattnet; omfattning av kannelerade pilastrar, bärande fronton med gudsöga. Målning huvudsakligen vitt och guld. — Som altartavla brukades dessförinnan en nu på korets södra vägg hängande framställning av Kristus på korset, oljetryck.

¹ Innehavare 1798—1805 av säteriet Löfås i Gestads sn.

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

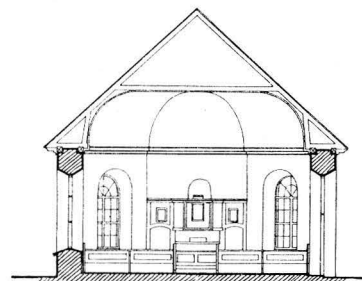
Fig. 48. Gestad kyrka. Längdsektion mot norr. Skala 1 : 300.

Längsschnitt gegen Norden.

Longitudinal section looking North.

enkla fyllningar. Målning i vitt och blågrönt. — Orgeln byggdes 1895 av J. ORGEL
Magnusson i Göteborg. Den av lisener indelade, med åtskilliga ornament prydda
fasaden är målad i vitt och guld.

Kyrkans första inredning utfördes under de sista åren av 1790-talet av snickaren URSPRUNGLIG
Magnus Zetterberg från Vänersborg. Av det med honom uppgjorda kontraktet fram- INREDNING
går, att han bl. a. skulle förfärdiga »38 stora och 6 st. smärre Bänkar gorda med så
kallade speglar i väggstyckena och dörrarna»; vidare »en behollen Prästestol på hwar-
dera sidan uti Choret samt en Kläckare
stol med Paperlåda och en liten skrifpulp»,
slutligen »en ny Predikostol med Läcktare å
ömse sidor, alldeles i likhet med den Ritning
Herr Ryttmästaren [Aminoff] höggunstigt lof-
wade till mästern Sätterberg öfverlämna, jämte
så mycket Almträd, som till hela Predikostolen
kan ärfordras — — —». Denna 1914 bort-

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 49. Gestad kyrka. Tvärsektion mot öster (med altaranordningen före 1914). Skala 1 : 300.

Querschnitt gegen Osten mit dem Altaraufbau vor 1914.

Cross-section looking East (with altar arrangement as it was previous to 1914).

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

tagna predikstol (se fig. 46 och 48) var inbyggd som ett halvrunt utsprång i en liten läktare över altaret med uppgång från sakristian.

Kyrkan målades första gången 1805 av mästare Olof Lindgren från Vänersborg. Enligt inv. 1830 var »innanredet brunmålat och de 12 Apostlarne prydligt afsatte på läktaren».

DOPFUNT Dopfunt (fig. 50 och 51) av sandsten, huggen i två block. Foten är firsidig, uppåt något avsmalnande med en från övre kantens hörn gående, nedåt böjd indragning. Med lätt skråning övergår foten i det korta skaftet, format som hålkål och vulst. I skråningen över ena hörnet finnes en urhålkning av 2 cm:s djup och 3 cm:s vidd. Cuppans övre del är cylindrisk, den nedre halvsfärisk. Utmed övre kanten löper en 14 cm bred bård med ett växtornament i låg relief (fig. 50 och 52). Funten har genomgående uttömningshål. H. 83 cm. Diam. 69 cm. — Funten tillhör en i Dalsland ovanlig typ av västgötskt ursprung. 1200-talet.

DOPFAT Dopfat (fig. 53) av driven mässing. Nürnbergetillverkning, 1400-talets slut.¹ I botten en framställning av Marias bebådelse. Kring denna en mycket nött minuskel-inskrift samt en krans av liljor. På kanten kransar av ros och lilja samt tvenne vapensköldar (fig. 55). Diam. 52 cm. — Enligt inv. 1775 skänkt av general A. E. Roos.²

DOPSKÅL Dopskål, koppar, invändigt förtennt; med ett bladformat handtag. H. 8,5 cm. Diam. 19 cm. 1800-tal.

NATTVARDSKÄRL Kalk (fig. 55), silver, cuppan invändigt förgylld. Fot och cuppa från 1838, skaftet troligen 1400-tal. Under den starkt framspringande knappen står i minuskler Gratia Pax.³ På foten fyra stämplor: IDB⁴ — tre kronor — Göteborgs stpl — H 4 (=1838). H. 21,5 cm. — Paten, nysilver. Under botten inristat: Gesta Kyrka. Diam. 15 cm. Nämnas först 1846.

Kalk av glas, enkel. H. 22 cm. 1800-talets tidigare del.

Sockenbudstyg — Kalk, silver, cuppan invändigt förgylld. Fem stämplor: S. JONSSON — Stockholms vpn — tre kronor — S — A 8 (=1927). H. 11 cm. — Paten, silver; stämplor som kalken. Diam. 6 cm. — Vinflaska, glas med silverpropp. H. 11,5 cm. — Oblatask, silver; stämplor som kalken. H. 5,5 cm. — I fodral.

¹ Jfr C. R. AF UGGLAS, Ett par Nürnbergefater i Utställningen av äldre kyrklig konst, Strängnäs 1910. Studier II, s. 49.

² Se not 2 s. 49.

³ LIGNELL uppger (I, s. 85), att »1836 fanns i en bergremna på Kärras mark i Gestads socken en innan- och utantill förgylld silfverkalk af 17 lod. Under sjelfva kalken på handtaget lästes: Gratia. Pax. Näst ofvan foten, på handtaget: Jesus. Maria. A. Allt medeltids-stil.» — Förklaringen torde vara den, att Gestads kyrkas kalk bortstulits någon gång mellan 1803 och 1830. I sistnämnda års inv.fört. saknas nämligen kalk. En glaskalk (se nedan) anskaffades tills vidare. Då den bortkomna kalken återfunns, blev den omgjord. Skaftet med en del av inskriften bibehölls därvid, ehuru minusklerna deformerats.

⁴ Johan Daniel Blomsterwall, 1810—1841 (1843), i Göteborg. UPMARK.

Fig. 50. Gestad kyrka. Dopfund av sandsten.
1200-talet.

Taufstein aus Sandstein, 13. Jhd. Baptismal-font of sandstone,
13th century.

Vinkärl av koppar, invändigt förtennt; kittelformat. H. 54 cm. — Inköpt 1861.

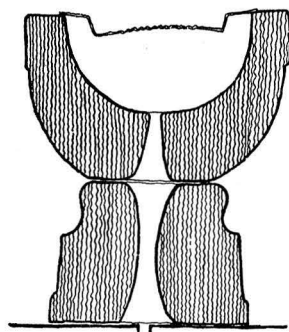
Oblatask av polerat trä. H. 11 cm. Botten 15 × 23 cm.

Oblatjärn, vanliga typen. L. 92 cm.

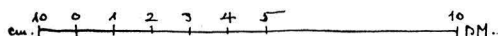
Ljuskrona (fig. 54), mässing, bronserad. Profilerad mittstam, å vars övre del äro applicerade tre (en förkommen, två återstå) hermfigurer; nedtill en sexkantig skiva, från vars förkroppade hörn utgå sex ljusarmar i en krans. H. 31 cm. — Omkr. 1700. En troligen i Sverige tillverkad, förenklad variation av en i Louis XIV-stil rikt ornerad typ av franskt ursprung, förefintlig i landet i några importerade exemplar.¹ — Står upptagen som tillägg till INV. 1766 (möjligen tillförd kyrkan i samband med general Axel Erik Roos' begravning i dec. 1765?).

BELYSNINGS-
REDSKAP

¹ Se S. WALLIN, Ljuskronan från Östra Ryds kyrka, Fataburen 1921, s. 160 ff.

Delin Sv. Wranér 1914.

Fig. 51. Gestad kyrka. Sektion av dopfunten.
Skala 1:20.

Querschnitt des Taufsteins. Section of the font.

2 ggr. — Göteborgs vpn — H (=1766). — H. 16 cm.

Ljusstakar, ett par av tenn; rund fot, kort, refflat skaft. Ena staken har fyra stämplor: sköld med A E B 2 ggr. — oläsbar — E4 (=1835). Den andra saknar stämplor. H. 11 cm.

Ljusstakar, ett par, av järnbleck; tvåarmade med tre pipor. H. 27 cm. — Nämnas först 1846.

Ljusstakar, ett par, malm. H. 27 cm. — Skänkta 1873 av Olof Andersson i Väsby

TEXTILIER

Kalkduk, virkad av silvertråd samt med frans. I mitten kors och ankare. 50 × 53 cm. — Omkr. 1830, enligt INV. skänkt av Betty Larsson, Löfås.

Mässhake, röd sammet med guldgaloner. På framstycket I H S, på ryggstycket stort kors av guldgaloner, omgivet av initialer och årtal: AN — NO BC — LP 17—31. Ryggstyckets l. 132 cm.

Övriga textilier modärna.

HÅV

Håv av svart sammet med silverfransar. Diam. 13 cm. Brunmålat träskaft. L. 230 cm. 1800-talet.

VÄRJA OCH SPORRAR

Värja med förgyllt fäste. Överst å klingan står på båda sidor: VIVE LE

¹ RÅK. för 1767 upptaga bl. a. följande post: »Köpt på Auktionen på Löfås 2 par ljusstakar af theen det ena paret med musslor 6:24». — De torde ha tillhört en lantränmästare Brunn. Jfr LIGNELL II, s. 29.

² W. BERG uppger i Samlingar till Göteborgs historia, att Jonas Törngren var mästare 1748, ålderman 1760—74. Enligt stämpeln härovan förefaller han ha varit mästare redan 1740.

³ LARS BORGSTRÖM var mästare 1748; nedlade verkstaden 1767. BERG a. a., s. 39.

ROY. — L. 105 cm. — Har jämte ett par förgyllda sporrar tillhört Axel Erik Roos.

Inv. 1766 nämner »en liten Husarvärja i Sacristian»; fanns ännu 1846 men är nu förkommen.

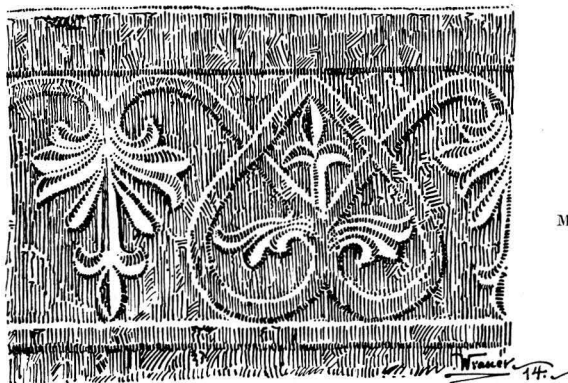
Skåp, 2 st., furu, målade i ekfärg; enkla. Å dörren till det ena läses: DETA SKÅPET ÄR FÖRFÄRDIGAT AF SNEKAREN NYGREN PÅ KYRKANS BEKÅSTNAD DEN 10/7 DE 1845. A. A. S. J. ST.

Länstol, björk, vitmålad. 1800-talet. H. 102 cm.

Kyrkogångspall, enkel, målad. Kalas i INV. omväxlande brudbänk och plikt-pall.

Kista, trä, järnbeslagen. Två mynthål i locket. H. 50 cm. Botten 53 × 92 cm. Väggar, enligt INV. skänkt 1875.

I tornet hänger en klocka, enligt inskrift gjuten å Göteborgs Mek. Verkstad av A. Keiller 1857. På andra sidan står sv. ps. 323, v. 1. H. 116 cm. Diam. 124 cm.

MÖBLER

Fig. 52. Gestad kyrka. Dopfunten. Detalj av cuppens bård.

Der Taufstein. Teil der Ornamentsfrieses der Cuppa.

Baptismal-font: part of the sculptured frieze around the bowl.

KLOCKA

SAMMANFATTNING AV GESTAD KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Kyrka av tegel, bestående av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor, uppföres troligen under 1200-talets senare hälft. Från denna period härrör dopfunten.

II. Vid obekant tid, men troligen mot medeltidens slut bygges på södra sidan ett vapenhus. Från denna period kalken, omgjord 1838, samt möjligen två nu förkomna klockor.

III. Under senare delen av 1600-talet nedbrytes koret, förlänges långhuset samt uppföres ett tresidigt avslutat korparti. Material naturlig sten, murarna ut- och invändigt rappade. Yttre takbetäckning spån. Troligen plant innertak. Altarprydnad 1683; ljudtak till predikstol 1692; timglas 1708; rik utrustning av textilier.

IV. Ombyggnad, troligen utvidgning av långhuset åt väster 1757. Kalkstenshällar i gångarna 1773. Skiffertak 1782. Dopfat från 1400-talet skänkes 1775. Ljus-krona i Louis XIV.

Fig. 53. Gestad kyrka. Dopfat av mässing. Nürnbergerarbete, 1400-talets slut.

Taufschüssel aus Messing, Nürnber- Font-basin of brass. Nuremberg work
gische Arbeit Ende des 15. Jhds. from the end of the 15th century.

V. Gamla kyrkan raseras 1795 och ny bygges på nuvarande plats. Den inviges 1 januari 1800. — Ny inredning.

VI. Fönstren utvidgas 1875. — Ny altaranordning och predikstol 1914.¹

ZUSAMMENFASSUNG

I. Wahrscheinlich in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhundert wurde eine Kirche von Ziegel aufgeführt, mit oblongen Schiffe und gerade geschlossenem Chore. Für diese Kirche wurde der Taufstein (Fig. 50—52) verfertigt.

II. Gegen Ende des Mittelalters wurde an der Südseite der Kirche eine Vorhalle gebaut. Derselben Zeit gehört ein 1838 verenderter Kelch.

¹ Sommaren 1930 har kyrkan genomgått en grundlig inre reparation. De förändringar — dock inga av mera genomgripande betydelse — som i samband härmed vidtagits, ha emellertid ej kunnat beröras i ovanstående beskrivning, vilken vid tidpunkten i fråga redan förelåg i korrektur.

Fig. 54. Gestad kyrka. Ljuskrona av mässing,
omkr. 1700.

Kronleuchter aus Messing. Brass candelabra, about 1700.
Um 1700.

III. In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhundert wurde der alte Chor abgebrochen, das Schiff wurde gegen Osten erweitert und ein dreiseitiger Chor wurde zugefügt, alles aus Feldstein und getüncht. Wahrscheinlich ebene Decke. Während dieser Epoche sind u. a. eine Altartafel (1683) und ein Stundenglas (1708) verfertigt.

IV. Im Jahre 1757 fand eine Veränderung statt, wahrscheinlich Erweiterung des Langhauses gegen Westen. Das Dach wurde 1782 mit Schiefer gedeckt. Ein Taufschüssel aus dem 15. Jahrhundert wurde 1775 geschenkt (Fig. 53). Kronleuchter im Style Louis XIV.

V. Die alte Kirche wurde 1795 abgebrochen und die gegenwärtige wurde auf neuem Grunde aufgeführt, Weihung 1800. Einrichtung ganz neu.

VI. 1875 wurden die Fenster vergrößert. Altaraufsatz und Kanzel 1914.

SUMMARY

I. It was probably during the latter half of the 13th century that a brick church with rectangular nave and a lower and narrower, square-ended choir was erected. The baptismal-font dates from this period.

II. A porch is thought to have been built on the south side at the end of the Middle Ages. The chalice originates from this era but was remade in 1838.

III. During the latter half of the 17th century the choir was razed and the nave lengthened,

its eastern extremity being made three-sided. The material used was natural stone, and the walls were plastered inside and out. The roof was shingled, and the ceiling was probably flat. Among the furnishings belonging to that period, the altar-piece, pulpit and textiles are especially worthy of mention.

IV. In 1757 the nave was enlarged, presumably towards the west, and in 1773 the aisles were paved with limestone. The slate roof was put on in 1782. Lieutenant-general Axel Erik Roos, one of the bodyguard of Charles XII, and hero of Esaias Tegner's epic-poem »Axel», was buried in the church, and his sword and spurs have been preserved in the new church. From this period we have a candelabra, and the 15th century font-basin which was donated to the church in 1775.

V. The old church was razed in 1795 and was re-built and consecrated in 1800. New fittings were provided.

VI. The windows were enlarged in 1875, and new fittings installed in 1914.

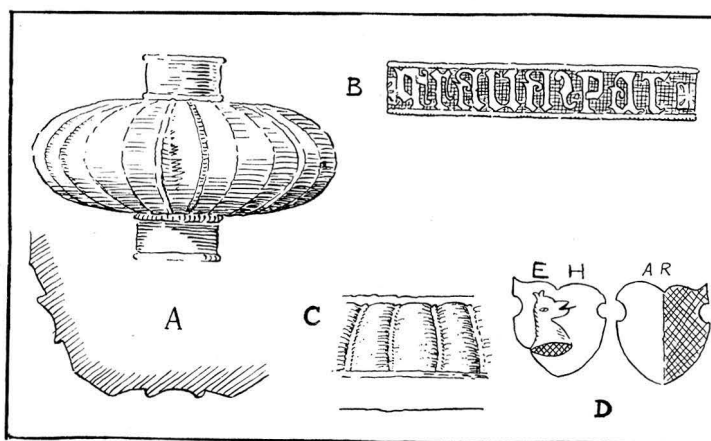

Fig. 55. Gestad kyrka: A. Kalkens nod; B. Inskrift på noden; C. Detalj av kalkens fot; D. Vapensköldar och initialer på dopfatet.

A. Knauf des Kelches; B. Inskrift des Knaufes; C. Teil des Kelchfusses; D. Wappenschilde am Taufschüssel.

A. Chalice: knob of the chalice; B. Inscription on the knob; C. Detail of the base; D. Font-basin: escutcheon and initials around the edge.

Fig. 56. Timmerviks kapell. Exteriör från sydväst.
 Kapelle zu Timmervik. Aussen- The chapel of Timmervik from
 ansicht von Südwesten. the South-West on the day of
 its consecration, June 1928.

TIMMERVIKS KAPELL

GESTAD SOCKEN

TRYCKT KÄLLA: Nya Wermlands Tidningen 28/6 1928.

AVBILDNINGSSAMLING: B. ST.: 2 blad uppmättningsritn. av ark. Y. KERNELL, stadf. 22/6 1928.

Det i södra delen av Gestad socken belägna Timmerviks kapell har tillkommit på privat initiativ och uteslutande på frivillighetens väg, i syfte att komma åstad en mera närbelägen kyrklig samlingslokal för befolkningen i denna del av församlingen. 1928 fick församlingen Kungl. Maj:ts tillstånd att taga den vid denna tidpunkt färdiga kapellbyggnaden i bruk för kyrkligt ändamål; kapellet invigdes i juni s. å.

KYRKOGRÅRD

Den kapellbyggnaden omgivande, ännu icke planerade tomten, skänkt av hemmansägaren Svante Hansson, användes icke såsom begravningsplats.

KAPELLBYGGNADEN

Kapellet (fig. 56) är uppfört av tegel, murarna spritputsade. Takbetäckning svartmålad plåt; tornspiran krönt av förgyllt kors. Över västportalen inskriftstavla:

TIMMERVIKS KYRKA. / ÅREN 1926—1927 UPPBYGGDE / KÄRLEKEN DETTA HERRENS HUS.

Innerväggarna äro slätputsade och avfärgade i brutet vitt. Golv av bräder; i tornets bottenvåning cementgolv. I långhus och kor brutet tak av smala, fasspantade bräder, målat med grå oljefärg.

Kapellet uppvärms genom en järnkamin.

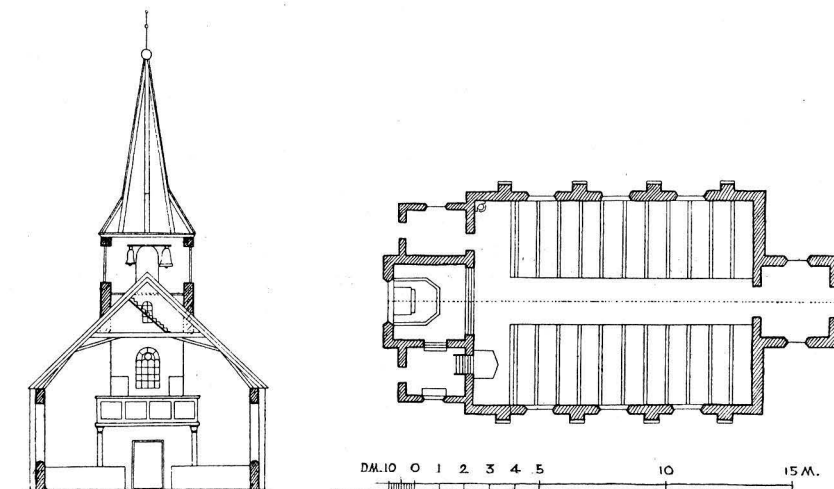
Byggnaden är uppförd 1926—1927, i huvudsak efter ritningar av komminister S. T. Wennerblad, stadf. 22/6 1928. Inredning och dekoration av arkitekten Yngve Kernell.

5. Sveriges kyrkor. Dalsland I.

EXTERIÖR

INTERIÖR

UPPVÄRM-
NING
BYGGNADS-
HISTORIA

Delin. S. Wennerblad 1926.

Fig. 57. Timmerviks kapell. Tvärsektion och plan.

Kapelle zu Timmervik. Querschnitt und Grundriss.

Plan and cross-section of the chapel.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE Altaret är infodrat. Som altarring tjänar den barriär, som avskiljer korets östparti. Målning i överensstämmelse med inredningen i övrigt: ljusst grågrön bottenton, marmorering, listverk i mörkare grönbrunt och rödbrunt, inslag av polykromering och guld.

**ALTAR-
KRUCIFIX** På altaret ett krucifix, snidat i trä, polykromerat. Modärnt.

PREDIKSTOL Predikstol med ljudtak. Målad och förgylld dekoration.

DOPFUNT Dopfunt, snidad i ek, omålad. Skänkt enligt inskrift å dopskålen av Augustanapastorn Edvin Wikman och hans syster Augusta Johansson.

Den i tornet hängande klockan är gjuten 1927 och enligt inskrift ägnad minnet av kyrkoherdarna i Bolstad Sven Wigelius,¹ Per Olof Wigelius och Johan Viktor Lizell samt skänkt ¹²/₁₁ 1927 av Wigelius-Söderbergska släktföreningen.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kapelle Timmervik im Kirchspiel Gestad wurde 1926—27 gebaut. Das Baumaterial ist Ziegel. Das Innere sowohl wie das ganz neu angeschaffte Mobiliar sehr einfach.

SUMMARY

The chapell Timmervik in the parish Gestad was built in 1926—27. The interior is white coloured and the fixture quite modern work.

¹ Se Bolstad s. 8. P. O. Wigelius den förres son, 1807—70. J. V. Lizell 1836—1913.

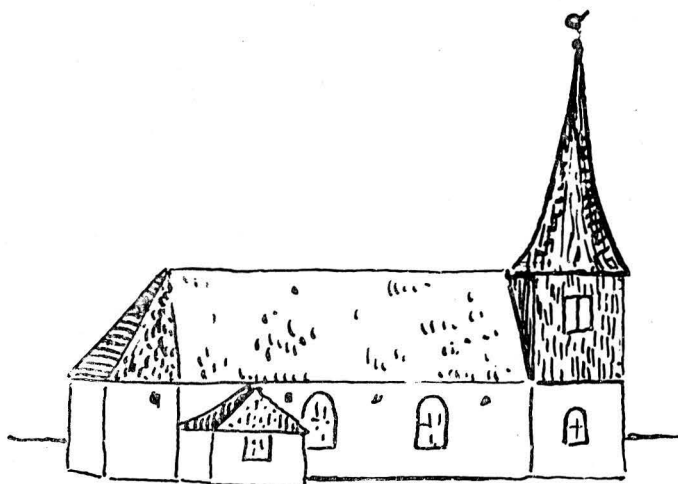

Fig. 58. Erikstads »mellan»-kyrka från norr. Efter teckning av klockaren A. J. Lundgren 1928.

Die alte Kirche zu Erikstad.
Aussenansicht von Norden,
Zeichnung 1928 vom Küster
A. J. Lundgren.

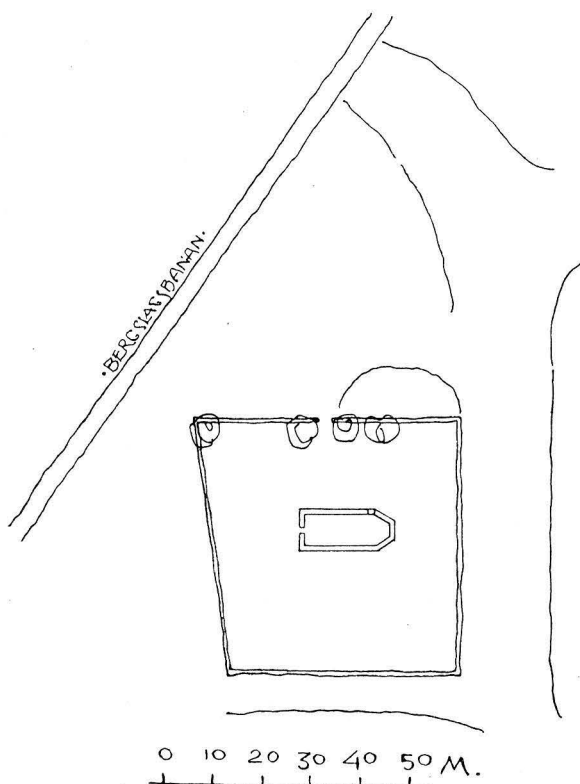
The second church at Erikstad as
seen from the North (after a drawing
of Sacristan A. J. Lundgren,
1928).

ERIKSTAD KYRKOR

DALSLAND, ÄLVSBOGERS LÄN, SUNDALS HÄRAD, KARLSTADS STIFT,
SÖDRA DALSKONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: LIGNELL, II, s. 30. — HAMMARIN, III, s. 89. — STYFE, II, s. 146. — PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1869, 75, 81, 87, 1905. — LAMPA, Inv. 1583, s. 40. — SVERIGE, III: 5, s. 275. — A. J. LUNDGREN, Erikstads gamla kyrka på Dal, s. 114 ff. i Karlstads stifts Julbok 1915, samt av samme förf. ett flertal tidningsart., bl. a. Elfsborgs Tidning ²⁴/₁₁ 1911 och Elfsborgs Läns Annonsblad ¹⁴/₁₁ 1916. — A. G. BÖRDH och G. KARLSSON, Dalslands socknar XV, Erikstad, s. 22 ff. i FÄRGELANDA 1927, h. 2. — HEMBYGDEN 1928, s. 33.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B.: FRYXELL, Wermel. Eccl., III, s. 142. — A. T. A.: Inv. 1830 jämte plan samt uppmätning av 2 gravstenar; berättelse om adliga gravar; 7 foto (ruinen 2; nya kyrkan 2 ext., 2 int., dopfunt). — Förslag till och redogörelse för konservering av Erikstads kyrkoruin 1927 och 1928, av A. FORSSÉN, jämte 2 ritn. (plan samt teckn. av lösa fynd) och 8 foto. — B. ST. Ritning till nya kyrkan, 4 blad sign. J. E. SÖDERLUND 1873 (1. plan, huvudfasad och gavelfasad; 2. tornfasad, sektion av torn och kyrka; 3. altardekoration, predikstol, rosettfönster), stadf. ²¹/₅ 1873; 2 foto; skrivelse från Erikstads förs. ²/₉ 1881. — M. A.: 5 foto (ruinen 2; nya kyrkan 1 ext., 1 int., dopfunt).

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 59. Erikstads »mellan»-kyrka. Situationsplan.
Skala 1 : 1 500.

Die alte Kirche zu Erikstad. The second church at Erikstad.
Lageplan. General plan of site.

KYRKANS ARKIVALIER: I LANDSARKIVET, GÖTEBORG:¹ Bolstad K I:1, inneh. ST-PROT. även för Erikstad 1767—79 samt PROT. vid prostvis. 1770, PROT. och INV-FÖRT. vid prostvis. 1775; Bolstad N 1, PROT. vid generalvis. 1787. — Erikstad K I:1, inneh. PROT. 1780—1826; L I:1, inneh. RÄK. 1766—1888, stollängd 1769 och INV-FÖRT. s. å. — I BOLSTADS KYRKAS ARKIV: Ämbetsberättelse vid biskopsvis. 1861 och 1878; INV-FÖRT. 1803 och 1846. — I ERIKSTADS KYRKAS ARKIV: INV-FÖRT. 1821, 1830, 1860, 1878 och 1888. — A. J. LUNDGREN, Anteckningar om Erikstads gamla kyrka, ms. jämte 1 planritn. av gamla kyrkan med inredning. — Förslag till och redog. för konservering av Erikstads kyrkoruin (jfr ovan A. T. A.) jämte ritningar och foto.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Erikstads socken, annex till Bolstad, nämnes — Erikstadha — först 1540. En medeltidskyrka har dock existerat, som troligen går tillbaka åtminstone till 1200-talets senare del, varför man får antaga, att socknen som sådan innehar samma ålder.

ÄLDSTA KYRKAN

Inv. 1583² beskriver den medeltida Erikstads kyrka sålunda: »Kyrkian är aff trädh, och är slätt försuten.» — Om inventarierna heter det: »Kalek 1 st. 18 lodh — Messeklede äre slätt förslittne — Klockor 1 st. primklocka 1.»

Troligen var denna kyrka belägen på samma plats som den 1686 uppförda »mellan»-kyrkan. Ett stöd för detta antagande är förekomsten av en gravsten med årtal 1681 på kyrkogården, som alltså varit i bruk under den äldre kyrkans tid. Vid ödekyrkans konservering 1928 efterforskades rester av en äldre kyrka, men inga dylika påträffades, ej heller spår av brand. Troligen kvarstod den medeltida träkyrkan intill

¹ Jfr även HEMBYGDEN 1928, s. 33.

² LAMPA a. a.

uppförandet av 1686 års kyrka och nedrevs då; hade det vid tillfället gällt en äldre stenkyrka, kan denna knappast tänkas ha blivit totalt utplånad.

Något utöver detta är icke känt rörande den förmodligen äldsta kyrkan i Erikstad. Möjligen kan dess äldsta inventarium, dopfunten (s. 80), lämna någon upplysning om dess tillkomsttid, vilken i så fall skulle ha infallit under senare hälften av 1200-talet; men mera än en gissning kan detta icke bli.

Av den äldsta kyrkans inventarier återstå, utom dopfunten, kalken och nuvarande lillklockan (se s. 81 och 84).

»MELLAN»-KYRKAN KYRKOGRÅDEN

Erikstads »mellan-kyrka», numera ödekyrka, omgives av kyrkogård (fig. 59) med låg stenmur, kallmur.

Arkivalierna nämna 1773 kyrkbalkar av sten. Portpelare, »4 alr höga öfver jord, 3 alnar breda med jerngaller öfver ingången», skulle muras 1781; något år senare förses de med »Brädhufvar» (K I:1). 1799 planteras ett 40-tal lövträd. 1811 fattas beslut om användning av den norr om kyrkan belägna delen av kyrkogården.

På kyrkogården stå fem kors av kalksten av liknande typer som de i Bolstad GRAVVÅRDAR och Grinstad (fig. 67). Det äldsta daterade bär årtalet 1681, det yngsta 1781.

Strax öster om korgaveln ligger en tumba, med lång versifierad inskrift samt namnen:

PETTER ENGSTRÖM, F. 1738 D. 8 SEPT.

JOHANNA SMIDT F. 1734 D. 11 JUNI

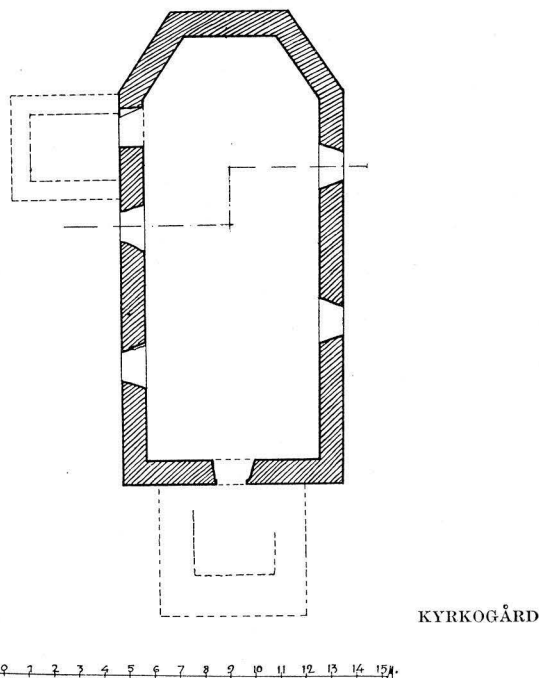
DOTTER JOHANNA ENGSTRÖM F. D. 31 OCT.

DÖD D. 26 APRIL 1772.¹

Av bevarade gravkors av järn stå två på kyrkogården, de övriga äro numera uppsatta inne i ödekyrkan.

¹ Sergeanten Petter Engström och hans från Skottland stammande hustru bebodde Kuseruds gård i socknen, vilken kvarblev i E:ska släktens ägo intill 1800-talets slut. E. visade stort intresse för sockenkyrkan och hade ledningen vid de reparationer i densamma, som utfördes under hans tid.

5*

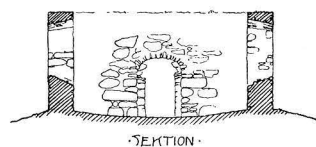

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 60. Erikstads »mellan»-kyrka. Plan.
Skala 1:300.

Die alte Kirche zu Erikstad. Grundriss. The second church at Erikstad. Plan.

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 61. Erikstads »mellan»-kyrka. Tvärsektion mot väster.
Skala 1:300.

Die alte Kirche zu Erikstad. Querschnitt gegen Westen. The second church at Erikstad. Cross-section, looking West.

Fig. 62. Erikstads »mellan»-kyrka. Ruinen från sydväst före restaureringen 1928.
 Die alte Kirche zu Erikstad. Die Ruine von Südwest, The second church at Erikstad. The ruin from the South-
 vor der Restaurierung 1928. West, before its restoration, 1928.

KYRKOPYGGNADEN

»Mellankyrkan», uppförd 1686, ödekyrka sedan 1882, konserverad 1928, är belägen i en liten dalgång några hundra meter nordväst om nuvarande kyrkan. Kyrkan är ej fullt orienterad; koret ligger närmast i ONO. Endast murarna kvarstå. De visa ett rektangulärt långhus med tresidigt korparti (fig. 60) i överensstämmelse med den i Dalsland vanliga 1600-talstypen av kyrkobyggnader. Materialet är medelstora YTTERMURAR granitblock i goda förband. Murarna äro ej fullt massiva: mellan de breda skalmurarna förekommer ett smalt mellanrum med kalkfyllning. Här och var har skoning eller skärv kommit till användning mellan mera oregelbundna block. Murarna ha varit rappade såväl ut- som invändigt. — Nära sidomurarnas övre kant sitta ankarjärn, som på norra sidan bilda årtalet 1686, med all säkerhet kyrkans byggnadsår, på sydsidan bokstäverna I A L P B. Dessa senare syfta förmodligen på Johannes Andreae Lind, kyrkoherde i Bolstad,¹ under vars tid kyrkbygget ägde rum. — Huvudin-

¹ Jfr Bolstad, s. 20. Född på Björnsbyn i Långseruds s:n, prost över Södra Dal 1686, död 1708. — HAMMARIN, III, s. 93. — Jfr även FÄRGELANDA 1927, h. 2, s. 23.

Foto A. Forssén.

Fig. 63. Erikstads »mellan»-kyrka. Ruinen från sydväst efter restaureringen 1928.

Die alte Kirche zu Erikstad. Die Ruine von Südwesten, The second church at Erikstad. The ruin from the South-West after restoration, 1928.

gången är på västgaveln. Den är täckt med nästan rakt valv (se fig. 63). En andra ingång har lett genom sakristian på nordsidan.¹ — Fönstren ha tryckta rundbågar, dageröppningen i flykt med murens ytterliv och inåt starkt skränande nischer. De ha alla valv av granitflis utom det 1826 upptagna fönstret å nordsidan, som har tegelvalv. — Yttertaket var täckt med handkluvan ekspån, bestruken med tjära, blandad med rödfärg. På sydsidan hade ekspånen under sista tiden ersatts med vanlig hyvlad spån. Ett parti skiffer inköptes 1854 men kom aldrig till användning.

FÖNSTER

YTTERTAK

Vid konserveringen blottades rester av ett stengolv i kyrkans östra del samt på ömse sidor om mittgången två strängar av sten, vilka tjänat som underlag för syllar till bänkkvarterens trägolv. 1772 synas åtminstone kor och mittgång ha belagts med kalkstenschällar. — Invändigt täcktes kyrkan av ett plant trätak, som var prytt med målningar. Kyrkan blev 1758 »sirad och målad», säkerligen av Hans George Schüffner² från Åmål, den i hela Dalsland samt i angränsande delar av Värmland

INTERIÖR
GOLVINNERTAK
TAKMÅL-
NINGAR

¹ Använd av männen till stort hinder för den tjänstgörande prästmannen. Enligt uppgift av framl. kyrkoh. J. R. Edgren, Högsäter.

² Schüffner — namnet skrivs på mycket växlande sätt; den här använda stavningen över-

Foto A. Forssén.

Fig. 64. Erikstads »mellan»-kyrka. Interiör mot väster av ruinen, efter konserveringen 1928.

Die alte Kirche zu Erikstad. Das Innere der Ruine nach der Restaurierung 1928.

The second church at Erikstad. Interior of the ruin looking West after the restoration, 1928.

flitigt anlidade kyrkodekoratören. Av detta målade tak finnes ännu en betydande del i behåll, i det att det kommit till användning i en uthuslänga, hörande till Erikstads 1881 uppförda folkskola. I detta uthus ingår ett femtiotal bräder från taket; de

ensstämmer med konstnärens egen vid signeringen av takmålningarna i Sundals-Ryrs gamla kyrka — var född i Lidköping 1713 och son till en som krigsfånge dit inkommen sachsare Georgi S., vilken synes ha åtnjutit stort anseende i staden. Hans George blev mästare i Göteborg 1735 — mästareprovet var en tavla framställande Abrahams offer —, befinner sig följande år i Lidköping, där han gifter sig, men i jan. 1738 är han i Åmål, där han sedan är bosatt till sin död 1774. — Uppgifterna äro sammanförda från BERG, Saml. till Göteborgs bist. I, s. 360; anteckningar av MANDELGREN ang. Botilsätters kyrka, i M. A.; Lidköpings och Åmåls kyrkoböcker i L. A., Gbg.

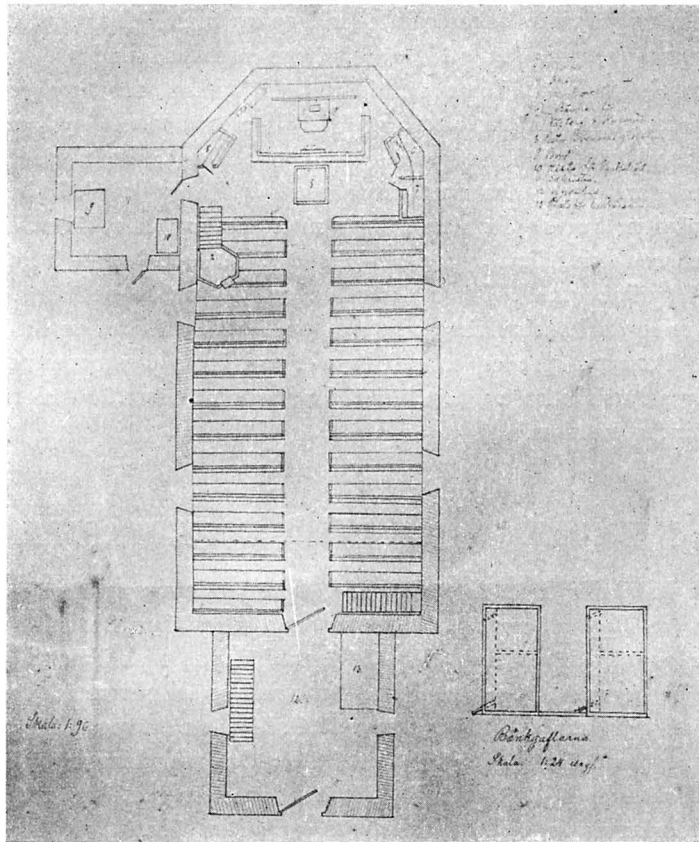

Fig. 65. Erikstads »mellan»-kyrka. Plan utvisande inredningen.
Efter teckning av klockaren A. J. Lundgren.
Die alte Kirche zu Erikstad. Plan der The second church at Erikstad. Plan,
Ausstattung. showing furnishings.

som anbragta i innerväggarna ha målningarna alltså väl bevarade, ytterväggarnas äro däremot i det närmaste spolierade.¹ I likhet med andra av Schüffner målade tak har detta omfattat tre större plafonder med figurkompositioner: över koret en paradysframställning, i mitten Kristi uppståndelse, över läktaren yttersta domen.² Åtminstone den sistnämnda finnes till stor del bevarad bland resterna av taket.

Omkr. 1760 uppfördes vid korpartiets nordsida en sakristia av sten. Den raserades 1882. Troligen var den även avsedd att tillförsäkra ätten von Mentzer en fa-

SAKRISTIA

¹ Framställning från Riksantikvarien har nyligen (1929) skett om takets tillvaratagande och bevarande.

² Enligt A. J. LUNDGREN, a. a.

miljegrav. Dess uppförande bekostades nämligen av kapten Carl Gustaf von Mentzer¹, och vid raseringen befanns det, att flera lik voro begravda under densamma.

TORN Invid västgaveln hade, möjligen samtidigt med kyrkan, men troligen senare, uppförts ett lågt stentorn. Detta ersattes på 1780-talet med ett nytt, uppfört av sten till jämnhöjd med kyrkans murar, därefter av trä. Den nedre, murade delen byggdes 1781 av murmästare Lilja, den övre delen med den höga spånklädda spiran (se fig. 58) av kyrkovärden Anders Jonsson i Berg med biträde av mästern Jonas Runström, »båda kände såsom skickelige byggare». Tornet, som ej stod i förband med kyrkan, var 1878 så skröpligt, att det måste nedtagas.

GRÄVNINGS- I samband med de konserveringsarbeten, som 1928 utfördes under ledning av arkitekten Axel Forssén, gjordes en del lösa fynd inom kyrkorummet: ett klocklod av sandsten, fyra ljushållare av järn, några kopparmynt från 1800-talets början m. m., samtliga av mindre intresse.²

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Om kyrkans inredning innehåller inv. 1830 följande uppgifter:

ALTARTAVLA Altartavla »i 2^{ne} Afdelningar, den nedersta föreställer Christi korsfästelse, den öfra Cain efter mordet på Abel». Nedtill fanns³ denna inskription: »Anno 1758 är detta Guds hus och kyrka sirat och målat till Guds namns ära genom majoren och riddaren af Kongl. Maj:ts svärdsorden välborne herr C. G. Mentzers¹ föreställning och inseende».

PREDIKSTOL Predikstol, »liten, femhörnig i gammal stil; Omkring honom finnes detta språk ur Bibeln med målade Bokstäfwer: Ropa tröstelige, spar icke, upphäf din röst såsom en Basun och förkunna mino folke deras öfverträdelse. Es. 58 v. 1-» — På trappan lästes³ med svart stil mot rödbrun botten: »TILL DENNA PREDIKSTOLS MÅLANDE OCH SIRANDE HAFVER AFLIDNE HOFMÄSTAREN, ÄDLE OCH HÖGAKTADE HERR JOH. PASCHE GANTZELL⁴ PÅ SÄTERIET VÄSTERGÅRDEN BESTÄLLT OCH GIFVIT GENOM TESTAMENTE ÅR 1754 OCH NU VERKSTÄLLT BLIFVIT AF MAJOREN OCH RIDDAREN AF KONGL. MAJ:TS SVÄRDSORDEN VÄLBORNE HERR CARL GUSTAF MENTZER ÅR 1758».

LÄKTARE »Uti kyrkan inga andra målningar utom på läktaren, der de 12 Apostlarna äro förestälda.»⁵

En minnesgod sockenbo, klockaren A. J. Lundgren, vilken vid flera tillfällen lämnat

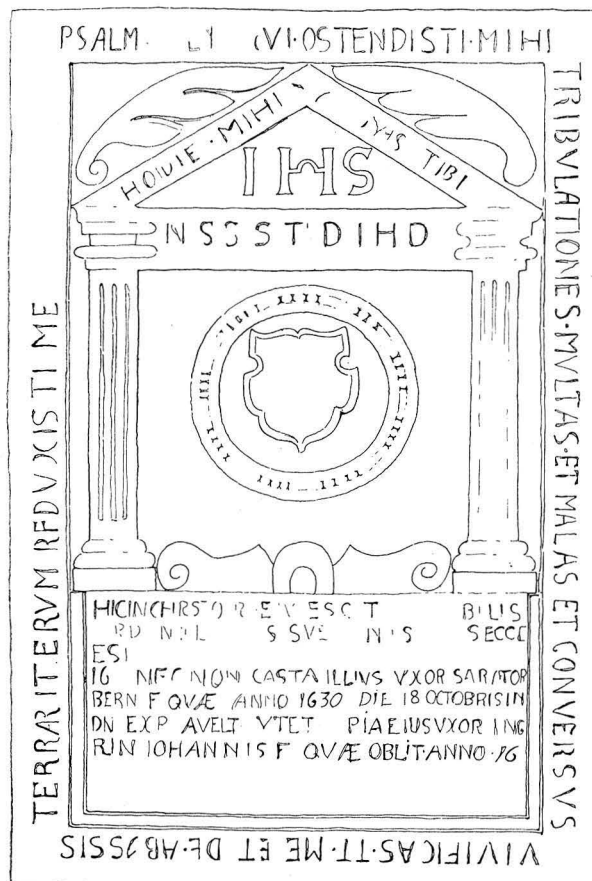
¹ Ägde 1754—77 Västergårdens säteri i socknen. Dog sistnämnda år. — Se LIGNELL II, s. 32.

² Jfr FORSSÉN, Redogörelse för konservering av Erikstads kyrkoruin, ms i A. T. A.

³ Enligt A. J. LUNDGREN, Anteckningar om Erikstads kyrka, ms i kyrkans arkiv.

⁴ Gantzell ägde Västergården 1750. — LIGNELL II, s. 32.

⁵ Säkerligen av Hans Georg Schüffner, se s. 71. Jfr läktarbröstningen i Brålanda, s. 118 och Sundals-Ryr, s. 133. Då inredningen 1882 försålades, inköptes läktarskranket av hemmansäg. Gustaf Lundgren. Det är nu förstört, men av beskrivning framgår, att det varit överensstämmande med skranket i Sundals-Ryrs gamla kyrka.

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 66. Erikstads »mellan»-kyrka. Gravsten över komministern Nicolaus Svenonis Dalbonius, d. 1658.

Skala 1:20.

Die alte Kirche zu Erikstad.
Grabstein des Pfarrers Nicolaus
Svenonis Dalbonius, gest. 1658.

The second church at Erikstad.
Grave-slab to the memory of Cu-
rate Nicolaus Svenonis Dalbonius,
died 1658.

skildringar av den gamla kyrkan, har i en skiss (fig. 65) ur minnet rekonstruerat inredningen i dess huvuddrag. Förutom beträffande ovan berörda inredningsdetaljer lämnar denna värdefulla upplysningar rörande placeringen av bl. a. följande: i koret inbyggda bänkar för Västergården och Kuserud samt en klockarestol.

»Dopfunten¹ af telgsten står i Choret lik de andra Kyrkornes» (INV. 1830).

Invid klockarestolen å norra sidan stod det till nuvarande kyrkan överflyttade golv-

BÄNKAR
DOPFUNT

¹ Jfr s. 80.

Fig. 67. Erikstads »mellan»-kyrka. Gravkors av kalksten. 1697.

Die alte Kirche zu Erikstad. Grabstein aus Kalkstein. 1697. The second church at Erikstad. Monumental cross of limestone.

MÖBLER uret¹ samt ett skåp. I sakristian ett bord samt en kista för nattvardskärlen. I tornets som vapenhus tjänande bottenvåning förvarades likbårar.

I tornet funnos ännu i sagesmannens² ungdom »stocken» samt en spinnrock av okänd härkomst.

GRAVSTEN Vid konserveringen 1928 återflyttades till ödekyrkan en gravsten (fig. 66), som sedan 1882 legat i nya kyrkans vapenhusgolv. Den ligger nu på sin ursprungliga plats framför altaret (jfr skissen fig. 65). Till denna torde den dock ha flyttats från den äldsta kyrkan, från vilken den härrör. Kalkstenshäll. L. 230 cm. B. 155 cm.

¹ Jfr s. 83.

² LUNDGREN.

Fig. 68. Erikstads nuvarande kyrka. Exteriör från sydost.
 Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. Aussenansicht von Südosten. The present church at Erikstad from the South-East.

Utmed kanten latinsk inskrift: Ps. 71, v. 20. Nederst en tavla med följande inskrift:
 »HIC IN CHRISTO REQUIESCIT VENERABILIS VIR DN NICOLAUS SUENONIS HUIUS ECCLESIAE
 PASTOR T PLACIDE ABDORMIVIT ANNO 16... NEC NON CASTA ILLIUS UXOR SARA TORBERNI
 F. QUAE ANNO 1630 DIE 18 OCTOBRI IN D.N. EXPERAVEIT (sic!) UT ET PIA EJUS UXOR
 INGRIN JOHANNIS F. QUAE OBIT ANNO 16... (= här vilar i Kristo ärevördig man Herr
 Nils Svensson,¹ denna kyrkas pastor, som lugnt avsomnade år 16... samt dennes dygde-
 rika hustru Sara Torbernsdotter, som avled i Herranom den 18 oktober 1630, liksom
 även hans fromma hustru Ingrid Johannesdotter, som dog år 16...). Över denna
 tavla en arkitektonisk anordning: refflade pilastrar, uppbärande en fronton. Å entab-
 lementet stå initialerna NSS STD IHD, å gaveln IHS och på dess vindskivor: HODIE

¹ Nicolaus Svenonis Dalbonius var komminister i Bolstad, blev compastor i Erikstad 1655. Dog 1658. HAMMARIN III, s. 99.

MIHI, CRAS TIBI (i dag mig, i morgon dig). Fältet mellan kolonnerna upptages av en sköld inom krans.

GRAVKORS Å ödekyrkans innermurar uppsattes 1928 12 st. gravkors av järn från kyrkogården. De flesta bära årtal, det äldsta 1778, det yngsta 1845.

TAKFLÖJEL Över västra ingången är samtidigt uppsatt en flöjel, tupp av järnplåt med årtalet 1787, stammande från tornspiran. Den är förfärdigad av f. regementssmeden Johan Lundgren i Berg inom socknen.¹

NYA KYRKAN

KYRKOGRÄDEN

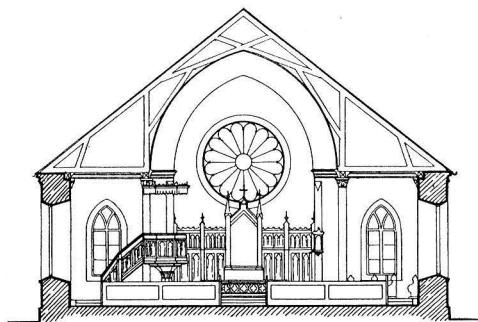
KYRKOGRÄD Erikstads nya kyrka har ett dominerande läge och är synlig över en stor del av Sundalsslätten. Den vidsträckta kyrkogården (fig. 70) utbreder sig huvudsakligen åt söder. Den är inhägnad med hagtornshäck. Ingången är från söder, genom järngrindar å granitstolpar från 1917.

KYRKOBYGGNADEN

PLAN,
MATERIAL,
EXTERIÖR

Kyrkan uppfördes 1880—81 efter ritningar av J. E. Söderlund, stadf. ²¹/₅ 1873. Dess plan framgår av fig. 71. Materialet är gråsten. Sockeln är av tuktad granit med släthuggna kanter. Murarna äro stänkrappade, fönster- och portalomfattningar slätputsade. Fönster och ingångar ha spetsbågig betäckning. På sakristians gavel finnes ett stort rosettfönster. Långhus och sakristia äro täckta med skiffer,

¹ LUNDGREN a. a.

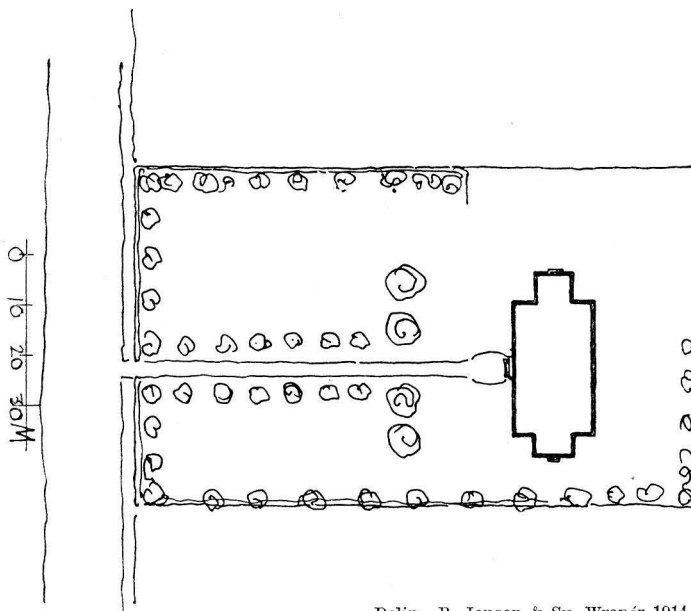
TVÄRSEKTION.

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

0 100 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M

Fig. 69. Erikstads nuvarande kyrka. Tvärsektion mot öster. Skala 1:300.

Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. Querschnitt gegen Osten. The present church at Erikstad. Cross-section looking East.

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 70. Erikstads nuvarande kyrka. Situationsplan. Skala 1:1500.
Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. Lageplan. The present church at Erikstad. Plan of site.

tornet med kopparplåt. Det senare krönes med ett ävenledes kopparbeklätt kors. Se i övrigt fig. 68.

Interiören (fig. 73) är treskeppig. Skeppen skiljas av smala träpelare med fasonerade kapitäl. Murarna äro dekorerade med marmorering, till något över fönsterhöjd i oljefärg med grålila bottenton, däröver med slamfärg, i blått mot vit botten. Golvet är i långhus och sakristia av trä, i tornets bottenvåning, som utgör vapenhus, av kalkstenshällar. Mittskeppet har, liksom sakristian, högt, spetsigt valv av pärlspåntspanel, uppdelat i fält. Det är målat i pärlgrå färg med ljusbrun inramning. Sidoskeppen ha plant tak. Sakristian öppnar sig till hela sin höjd med en spetsig båge mot långhuset. Å bågens mot långhuset vettande sida inskrift i gult mot blå botten: SI GUDS LAM SOM BÄR WERLDENES SYNDER. Sakristian skiljes från långhuset genom ett träskrank, som bildar bakgrund till altaret.

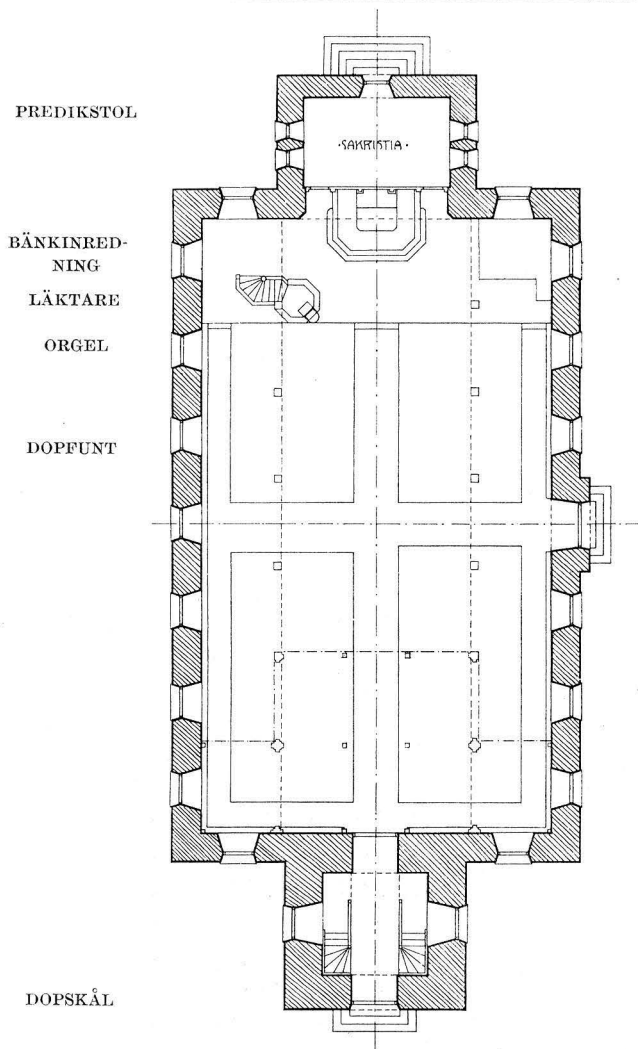
INTERIÖR

Kyrkan uppvärms genom en i långhusets mitt placerad stor järnkamin.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altaret är infodrat och liksom skranket målat i ljusbrun färg med fyllningen i vitt. — Altarringen har genombrutna fympass samt klädsel av rött kläde. — Den i skranket infogade altartavlan är en på kartong utförd kopia av Rafaels »Kristi

ALTARE

(A 100 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16/1)

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 71. Erikstads nuvarande kyrka. Plan.

Skala 1 : 300.

Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. Grundriss. The present church at Erikstad. Plan.

förklaring på Tabor» i Vatikanen. Den är numera åtskilligt defekt.

Predikstolen¹ är ett nygotiskt snickeriarbete med målning i överensstämmelse med altarpuppställningen. Med ljudtak, under vilken hänger en duva.

Öppna bänkar, målade i ekfärg.

I kyrkans västra del en läktare; bröstningen i gotikimitation. En tidigare brukad kammarorgel ersattes 1924 av en större orgel från firman W. Sauer, Frankfurt a/M. Fasaden, i ljus furu, har nygotisk utstyrelse.

Dopfont (fig. 74) av hård, oren täljsten, huggen i två block. Foten skrånande mot det korta skaftet. Cuppan oregelbunden, närmast cylindrisk men något avsmalnande uppåt. Övergången till skaftet markeras av en vulst. Cuppan är ornerad med stickbågiga arkader, dock av föga arkitektonisk karaktär, mera erinrande om flätverk. I fälten sidställda, tvåflikiga blad. Uttömningshål. H. 70 cm. Diam. 54 cm. — Funten tillhör en i Bohuslän och sydvästra Dalsland — Valbo härad — sparsamt förekommande typ, som i detta fall dock måste betecknas som illa efterbildad. 1200-talets andra hälft. — I cuppan har infogats en brädskena, så att funten numera tjänstgör som dopbord.

Dopskål av silver, invändigt förgylld. De med bladornament försedda, rakt utstående handtagen ha varit förgyllda. Två stämplor: BB (B. Brenning¹) — VB (Vänersborg). B. över handtagen 26,5 cm. Diam. 17,5 cm. — Skänkt omkr. 1770 av fru Kristina von Mentzer².

¹ Bengt eller Bernhard Brenning i Vänersborg. I Ödeborgs kyrkas räk. 1712 nämnes »Mester Benardt Gullsmeth i Wennersborgh» och i räk. för Färgelanda kyrka s. å. »gullsmeden Mäster Bengt Brenning i Wännersborg». Troligen samma person.

² Född Lilje, g. m. kapten C. G. von Mentzer. Innehade efter dennes död Västergården. Jfr not. 1 s. 74.

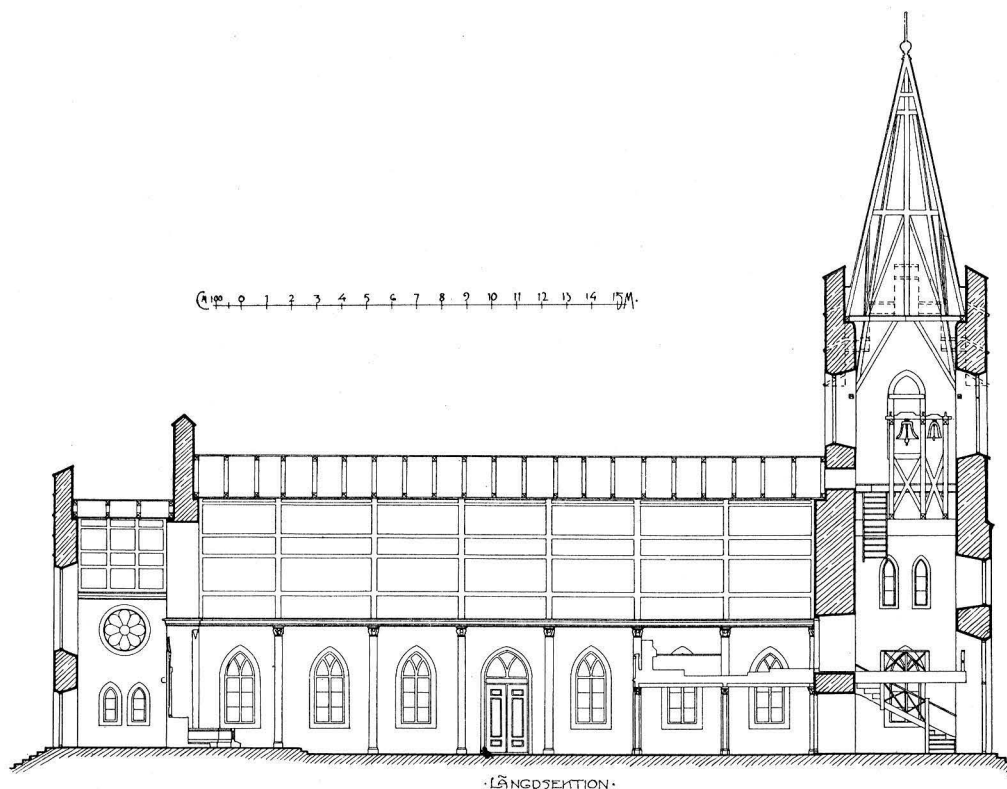
Kalk (fig. 75), av silver. Sexpassformad fot. Knappen med sex rutformiga ut-
språng, på vilka i minuskler står IHESVS; mellan dessa ansiktsmasker. Vid repara-
tion har knappen vänts upp och ned; skaftet är förstärkt med järnbånd. Cuppan
slät, invändigt förgylld. Fot och skaft från 1400-talet, cuppan troligen omgjord 1711. NATTVARDS-
KÄRL
Under foten stämplarna BB—VB¹ samt ingraverat A^o 1711 32 lod. H. 19
cm. — Paten, silver, ovan förgylld. Fyra stämplor: C. G. H. (C. G. Hallberg) —
tre kronor — Stockholms vpn. — A7 (= 1903). Diam 14. — Skänkt 1903 av kyrk-
värderna Anders Pettersson i Eckerud.²

En sockenbudskalk med paten, inköpt 1875, uppges i INV. 1914 vara förkommen.
Kommunionkanna av glas med nysilverbeslag. H. 32 cm.

Vinkärl (fig. 77) av koppar, kittelformat, på fotställning. H. 54 cm. — Inköpt 1861.

¹ Se ovan not. 1 s. 80.

² PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1905.

Delin. B. Jönson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 72. Erikstads nuvarande kyrka. Längdsektion mot söder. Skala 1 : 300.

Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. Längsschnitt. The present church at Erikstad. Longitudinal-section
looking South.

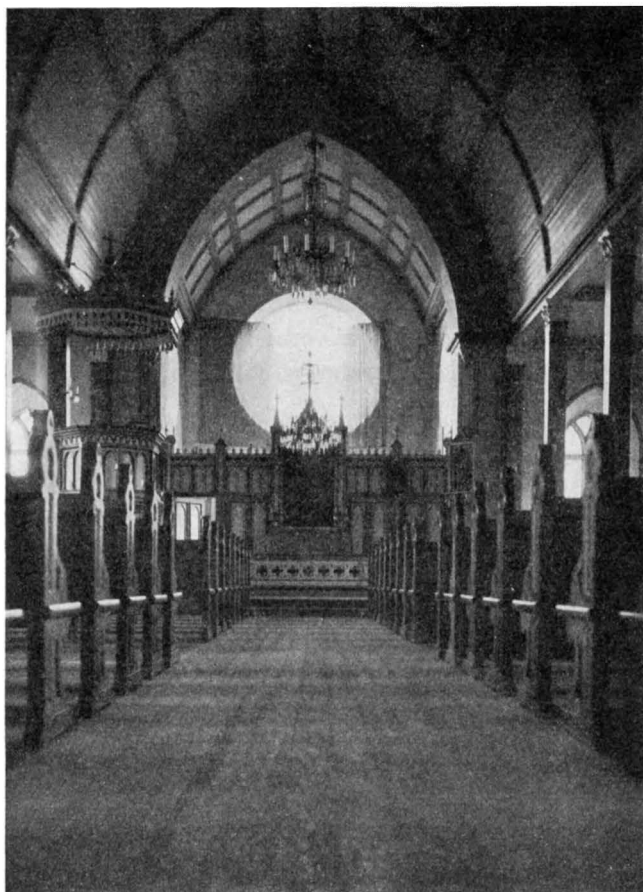

Fig. 73. Erikstads nuvarande kyrka. Interiör mot öster.
 Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. The present church at Erikstad.
 Innenansicht gegen Osten. Interior looking East.

Oblatask, järnbleck, på fyra fötter. H. 14 cm. — Nämnas 1775.

OBLATJÄRN
 BELYSNINGS-
 REDSKAP

Oblatjärn, vanliga typen.

Ljusstakar, ett par (fig. 77), driven mässingsplåt. Kupig fot, spiralvridet skaft. Driven och punsad ornering. H. 30 cm. — Omkr. 1700. Illa medfarna.

Ljusstakar, ett par (fig. 77), mässingsplåt. Kupig fot, rakt skaft. H. 22,5 cm. — Nämnas först i INV. 1769.

Ljusstakar, ett par, bronserad metall, med senare tillkomna armar av malm. H. 32 cm. — Nämnas först 1830, men äro troligen äldre.

TEXTILIER
 HÅV

Textilier uteslutande modärna.

Håv, röd sammet med silvergaloner; invändigt skinnklädd. Diam. 11 cm. 1800-talets början. — Nytt skaft.

Fig. 74. Erikstad kyrka. Dopfunt av täljsten.
1200-talet.

Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. Taufstein. 13. Jhd. The present church at Erikstad. Baptismal-font of soapstone, 13th century.

- Kyrkstöt, trä, med svarvad knapp. L. 208 cm. KYRKSTÖT
- Prestaver, 2 par, klädda med svart kläde. L. 182 och 206 cm. PRESTAVER
- Fanstång, omålat trä. L. 377 cm. Med kvarsittande stift från en fana, som varit c:a 175 cm bred. Enligt traditionen erövrade från normmännen (danskarna?) vid Kuseruds bro, troligen under kriget 1788. FANSTÅNG
- Länstol, björk och furu, målad pärlgrå med brun sits. H. 110 cm. 16- eller 1700-tal. MÖBLER
- Länstol, asp, omålad; öppet ryggstöd med spjälor. H. 87 cm. — 17- eller 1800-tal. Enligt inv. skänkt av grat. Gabriel Born.
- Golvur. Verket signerat: JOHAN ID, HULT.¹ Svängt foder med genombrutet krönornament, ursprunglig målning blå med lister i rött och gult. Med årtalet 1847. H. 244 cm. DIVERSE
- Alnlikare, mässing.

¹ Urmakaren JOHAN ID i Hult, Örs s:n i Nordals h:d, försåg vid 1800-talets mitt angränsande kyrkor med urverk.

Fig. 75. Erikstad kyrka. Kalk. Fot och skaft från 1400-talet.

Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad. Kelch. 15. Jhd. The present church at Erikstad. Chalice. 15th century.

KLOCKOR Lillklockan (fig. 76) är av medeltida typ. Krona med sex byglar. Inga inskrifter. H. 76 cm. Diam. 62 cm.

Storklockan är enligt inskrift gjuten 1923 av O. Ohlsson i Ystad.

SAMMANFATTNING AV ERIKSTAD KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Kyrka av trä, av obekant utseende, uppförd möjligen under 1200-talets senare hälft. Bevarade inventarier: dopfunt, kalk och klocka.

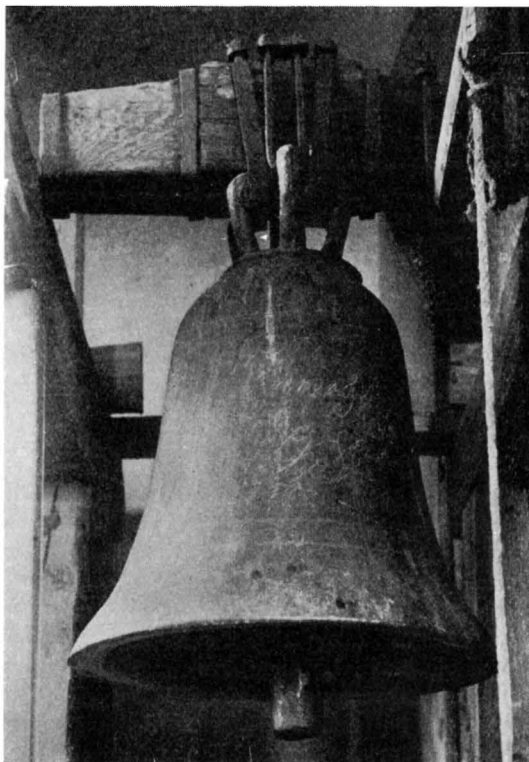

Fig. 76. Erikstad kyrka. Medeltida klocka.
 Die gegenwärtige Kirche zu Erik- The present church at Erik-
 stad. Mittelalterliche Glocke. stad. Medieval bell.

II. Ny kyrka av sten, bestående av långhus med tresidigt korparti, bygges 1686. Yttre taktäckning ekspån, innertaket plant trätak. Troligen anskaffas altartavla, predikstol och ljusstakar.

III. Troligen under 1700-talets förra hälft — möjligen dock samtidigt med kyrkan — uppföres stentorn i väster. Målning av innertak och inredning 1758. Sakristia av sten vid korpartiets nordsida omkr. 1760. Nytt torn, till nedre delen sten, till den övre trä, med hög spånklädd spira, bygges på 1780-talet. Dopskål och ljusredskap m. m. skänkas eller anskaffas.

IV. Ny kyrka på annan plats uppföres 1880—81. Ny inredning. Textilier, ljusredskap och ny klocka anskaffas. Gamla kyrkan nedtages m. u. a. långhusets yttermurar. Dessa konserveras 1928.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Eine Holzkirche unbekanntem Aussehens wurde möglicherweise schon in der letzten Hälfte des 13. Jahrhundert aufgeführt. Dieser mittelalterlichen Kirche gehören der Taufstein (Fig. 74), der Kelch (Fig. 75) und die Glocke (Fig. 76).

II. Eine Steinkirche, dreiseitig abgeschlossen, wurde 1686 gebaut. Eicherne Dachschildel, ebene Decke aus Holz. Wahrscheinlich wurden Altartafel, Kanzel und Leuchter angeschafft.

III. Wahrscheinlich in der ersten Hälfte des 18. Jahrhundert — vielleicht auch gleichzeitig mit der Kirche — wurde ein Westturm gebaut. 1758 wurden Decke und Einrichtung gemalt. Um 1760 wurde eine Sakristei nördlich des Chores aufgeführt. In den 1780:er Jahren wurde ein neuer Turm gebaut, unten aus Stein, oben aus Holz, mit einer hohen, schindelgekleideten Spitze versehen.

IV. Eine neue Kirche mit neuen Inventarstücken wurde 1880—81 auf einem anderen Ort aufgeführt. Die alte Kirche wurde rasiert, bis auf die Mauern. Die Ruine wurde 1928 konserviert.

SUMMARY

I. It is believed that a wooden church was erected during the 13th century, but its appearance is unknown. The baptismal-font, a chalice, and a bell remain from that time.

II. A stone church with shingled roof and a flat ceiling was built in 1686. The nave had a three-sided choir. The fittings were, for the most part, newly supplied.

III. A stone tower to the West was probably built on during the 18th century. The ceiling and fittings were painted in 1758 and about 1760 a stone sacristy was built along the north side of the choir. The tower was rebuilt in 1780 and was provided with a high shingled spire. The baptismalplate and lighting-fixtures were procured during the same century.

IV. A new church was erected on another site (1880—81), and a number of new furnishings were provided. The old church was partly demolished and the ruined walls were restored in 1928.

Fig. 77. Erikstad kyrka. Ljusstakar 1700-talet. Vinkärl 1861.

Die gegenwärtige Kirche zu Erikstad.
Leuchter 18. Jhd. Weinkrug 1861.

The present church at Erikstad. Candle
sticks (18th century) and winevessel (1861).

Fig. 78. Frändefors kyrka. Exteriör från söder.

Aussenansicht von Süden.

The church from the South.

FRÄNDEFORS KYRKOR

DALSLAND, ÄLVSBOGERS LÄN, SUNDALS HÄRAD, KARLSTADS STIFT,
SÖDRA DALSKONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: LIGNELL, II, s. 33. — HAMMARIN III, s. 105. — STYFFE, II, s. 146. — PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1875, 81, 93, 99, 1905. — LAMPA, INV. 1583, s. 35. — SVERIGE, III:5, s. 270. — J. R. HAGNER, Frändefors i gången tid, i Elfsborgs läns Annonsblad ²³/₁₂ 1922. — Dalslands socknar X, Frändefors, s. 9 ff. i FÄRGELANDA 1925, h. 1. — HEMBYGDEN 1928, s. 34. — G. PALM, Flydda tider, s. 32 ff. i HEMBYGDEN 1929.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B.: FRYXELL, Wermel. Eccl. III, s. 165. — A. T. A.: Adliga grafvar 1754; BRUNIUS Samlingar XLII, s. 15 (dopfont). — INV. 1830; 5 foto (2 ext. fr. S, 1 ext. fr. N, 2 int. mot Ö). — B. St.: Ritn. till nuv. kyrkan, 2 blad (1. sydfasad, 2. plan); ritning till altardekoration och predikstol, av J. W. GERSS 1825, 1 blad; ritn. till orgelverk, stadf. ¹¹/₈ 1853, 1 bl.; ritn. till restaurering 1924—26 av G. STENDAHL, 7 bl.; 4 foto. — M. A.: 4 foto (ext. fr. S, ext. fr. N, int. mot Ö, dopfont).

KYRKANS ARKIVALIER: I LANDSARKIVET I GÖTEBORG:¹ KI:I, inneh. ST.-PROT. 1754—87 samt INV.-FÖRT. 1758; KI:2, inneh., ST.-PROT. 1805—25 samt å de 7 första sidorna div. ant. av prosten P. P. Ekelund; LI:1, inneh. RÄK. 1719—55; LI:2 inneh. RÄK. 1772—²⁰/₄ 1801; LI:3 inneh. RÄK. 1805—28; 1 bd. med titeln »Diverse Domboksutdrag och utslag» innehåller även åtskilliga handl. rörande kyrkans byggnadshistoria och inventarier: ST.-PROT. ³/₁ 1796, INV.-FÖRT. 1819 och 1822, uppgifter rörande utvidgning av kyrkogården m. m. — I KYRKANS ARKIV: INV.-FÖRT. 1830, 1849, 1862 och 1910; PROT. och INV.-FÖRT. vid biskopsvis. 1861, 1876, 1888, 1900, 1910, 1925; RÄK. 1826—95; ST.- och KR.-PROT. fr. 1826.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Frändefors socken nämnes — Frændæfors — 1380, men dess ålder torde gå tillbaka åtminstone till 1200-talet, från vilket århundrade den äldsta med mera visshet kända kyrkan torde härröra. Konsistoriellt pastorat, omfattande socknarna Frändefors, Brålanda och Sundals-Ryr.

GAMLA KYRKAN

KYRKOBYGGNADEN

UPPGIFT OM EN ÄLDSTA KYRKA Åberopande »ett gammalt document, som väl förkommit, förmodligen wid en vådeld på Frändefors Prestegård omkring 1787» uppgiver 1830 års inventarium, att kyrka »anlades härstädes icke långt efter Christendomens införande i Sverige». Denna kyrka skulle ha varit belägen norr om Frändeforsån strax vid bron. Om så varit fallet, låter sig icke numera avgöra; men i sak är påståendet rimligt, då den kyrka, som närmast företrätt den nuvarande, icke gärna kan ha grundats tidigare än under senare hälften av 1200-talet.

1200-TALSKYRKAN Denna kyrka, som nedrevis på 1790-talet, har tvivelsutan varit belägen på samma plats som den nuvarande. Enligt FRYXELL gjorde hon ett ålderdomligt intryck. »Om hennes höga ålder vittnar dess första Structur, som var alldeles fyrkantig, af Stort urmodigt Tegel ifrå grunden uppmurad. Har sedermera vid Folkets tilltagande myckenhet blifvit tvänne gånger tillbygd; nämligen 1667 till 30 alnar i längden på östra sidan, och sedan 1706 till 12 alnar i längden på Västra Sidan, hvaröfver ett ansenligt Torn bygdes.»²

MATERIAL OCH URSPRUNGLIGT UTSEENDE Uppgiften om materialet — tegel — i äldsta delen av Frändefors gamla kyrka ger en god hållpunkt för bestämmandet av byggnadens såväl ålder som plan. Man kan på goda grunder antaga, att här funnits en samtida, måhända något yngre frände, (jfr dopfunten s. 102,) till tegelkyrkorna i Grinstad och Gestad. Då den senare av dessa två bevisligen (se plan s. 51), den senare antagligen bestått av långhus med lägre och smalare, rakslutet kor, så talar all sannolikhet för, att även Frändefors haft denna plan. (Se i övrigt Grinstad, s. 35 ff., och Gestad, s. 50, kyrkor.)

¹ Jfr även HEMBYGDEN 1928, s. 34.

² FRYXELL a. a., s. 165.

Fig. 79. Frändefors kyrka. Delar av gamla kyrkans altaruppsats. 1600 talets senare del.
 Altaraufsatz der alten Kirche. Ende des 17 Jhds. Part of the altar of the old church, set up in the
 17th century.

I INV. 1583 säges »Kyrkiemuren framme i choren» vara »slätt förlorath så att han nu ij 3 eller 4 åar ähr upstödder». Möjligen är det av denna orsak som koret 1667 raseras. I varje fall torde den lilla tegelkyrkan knappast ha motsvarat tidens krav på utrymme. Långhuset förlänges också 30 alnar. Om det nya korpartiets utseende ha de skriftliga källorna intet att meddela. Men då man vet, att de under samma årtionde nybyggda kyrkorna i Ör (Nordals härad) och Åmål ha kor med tresidig östgavel samt att övriga kyrkor inom Sundals härad under 1600-talets senare hälft om- eller nybyggdes på detta sätt, så råder knappast något tvivel om, att ej korpartiet i Frändefors kyrka nu fick samma utseende.

En ny förändring undergår kyrkan 1706, då den förlänges 12 alnar åt väster, över vilken del torn uppföres. FRYXELLS uttryck (se ovan s. 88) synes antyda, att tor-

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR

TORN

nets östmur uppburits av en båge, så att dess bottenvåning utgjort en fortsättning av gudstjänstrummet. Genom ett åkslag blev tornet 1728 »alldeles nederslaget och fördärfvadt»; dock icke svårare än att det blev »strax derpå repareradt och åter i stånd satt» (FRYXELL)¹. Tornbetäckningen har, åtminstone efter nämnda olycka, utgjorts av en hög spånklädd spira. — Ingenting säges om materialet i de tillbyggda delarna, men troligast är att det utgjorts av naturlig sten. Murarna voro, åtminstone under 1700-talet, rappade både ut- och invändigt. Så inköptes 1738 kalk och »2 fierdingar kiära at blanda i Kalcken som Kyrkiomuren beslogs med», och 1743 fick en murmästare A. Schenstedt betalt för »Kyrkio-kalkningen utan och innan».

SAKRISTIA Sakristia omnämnes 1751, då »til Kyrkians nya Sacristias behof» inköptes diverse materialier. Den var uppförd av sten och rappad; var den legat, är däremot icke känt.

INGÅNGAR Under 1700-talet har kyrkan haft minst två ingångar. I RÄK. för 1746 nämnes »nedre Kyrkiodörren», för vilken inköpts ett lås av »Klensmeden mester Fredrich Witt i W:borg», och 1757 ålägges kyrkovärden att skaffa »för den västra Kyrkiodörren en behållen lås». Troligen syfta dessa uppgifter på samma dörr, alltså ingången genom tornet. Var den eller de övriga funnits, antydes icke. — Fönstren förklaras

FÖNSTER 1787 vara små och mörka. Likväl torde de tidigare hava utvidgats eller åtminstone nya upptagits. 1738 betalas för »plankor, Ekebräder och spik till 4 fönsterkarmar med behöriga bogar uti samt snickare lön 20 dr» och följande år får glasmästaren 38 dal. Fönsterkarmar omtalas åter år 1776; 1777 ha glasmästare och smed haft arbete, den senare på fönsterjärn. Murmästaren Carl Fredrik Lilja² omnämnes; 400 murtegel och 6 tunnor kalk ha anskaffats, material som möjligen använts för fönsterutvidgning. Golvet stensattes 1742. Dess beläggande med »täljsten» beslöts 1766. »Wid det tillfället at golfwet kommer at läggas måste de som hafwa grafvar bak i Kyrkan antingen at så förse dem, som Kongl. Kyrkiolagen biuder eller ock varda de igenfylde och gälfwet jämt belagt» (K I: 1).

GOLV

INNERTAK, TAKMÅLNINGAR Himling — plant trätak — lades 1741. Det målades kort därefter. RÄK. 1745 uppgiva, att »Målaren bekommit för det han målat Kyrkian öfwer alt, Stofferat Predikstolen och Altartaflan inberäknat dertill en tunna Krita 228 dr.» Vem målaren var, säges ej; man kan dock med stor sannolikhet antaga, att det var Hans George Schüffner³, som under de närmast följande åren beredes arbete även i de båda annexkyrkorna Brälanda och Sundals-Ryr. Troligen var taket i Frändefors gamla kyrka

¹ Om denna olyckshändelse utgav den vid tillfället tjänstgörande prästen, kyrkoherde Erland Rosell (1686—1754, HAMMARIN III, s. 109), en liten skrift med följande titel: »En kort men sanfärdig berättelse om den oförmodeliga åkomma och förskräckeliga händelse som sistlidne Tredje Bönedag den 19/7 1728 timade sig på Dalsland i Sundals härad och Frändefors Pastorat och kyrka medelst ett häftigt thordöns-slag som dödade åtskillige personer och ännu flera illa läderade». Stockholm 1728.

² Se Erikstad, s. 74.

³ Se s. 71, not 2.

dekorerat på liknande sätt som de samtida taken i bl. a. Erikstads (s. 73) och Sundals-Ryrs (s. 126) kyrkor.

Beslut om en ingående reparation av hela kyrkan fattas å en sockenstämma 1787, och avtal om arbetets utförande träffas med murmästaren Lilja. Härav blir emellertid intet. I stället raseras kyrkan några år där- efter och en ny kyrka uppföres.

INREDNING

En del rester av den gamla kyrkans inredning finnas bevarade i den nuvarande kyrkan. Av dessa äro de av altaruppsatsen samt predikstolen, dock ej ljudtaket, sedan 1927 i konserverat skick uppsatta i sakristian; återstoden förvaras i tornet.

Altaruppsatsen säges i INV. 1830 framställa »i uphöjdt arbete Christi korsfästelse samt kvinnorna vid korsets fot». Den nuvarande uppställningen (fig. 79) är knappast överensstämmande med den ursprungliga. Denna torde ha visat en arkitektonisk anordning med kolonnetter, uppbärande ett entablement, vari ett överstycke varit infalsat. Mittfältet mellan kolonnetterna har upptagits av en korsfästelseframställning, från vilken numera återstår endast en av de två Mariabilderna (fig. 80). Bevarade äro vidare två stående evangeliststatyer, Matteus (t. v. å fig. 79) och Markus (t. h.), som torde ha flankerat mittpartiet, samt två liggande, båda utan hufvud, Lukas (t. v.) och Johannes (t. h.), som intagit motsvarande platser å endera postamentet eller entablementet. En Johannes Döparen (nu i mittfältet) och en figur utan huvud i mindre skala (t. h. om Markus) härröra från entablement eller sidostycken. — Matteus H. 116 cm. Markus H. 111 cm. Johannes L. 85 cm. Lukas L. 82 cm. Maria H. 60 cm. Johannes döparen H. 78 cm. Figur utan huvud H. 46 cm. — Postament och tavlor målade i blått med röda och svarta lister, ornamentala detaljer polykromerade och förgyllda; kolonnetterna svarta; figurernas polykromi s. g. s. borta; Matteus bär röd dräkt. Fragmenten konserverade och delvis restaurerade 1927 av artisten G. Sundvall, som även gjort nyuppställningen. — Altaruppsatsen, som visar vissa stilistiska överensstämmelser med uppsatser i en del Västgötakyrkor — Gösslunda, Rackeby,

KYRKAN
RASERAS

ALTARUPP-
SATS

Fig. 80. Frändefors kyrka. Maria från en korsfästelsegrupp, träskulptur från gamla kyrkans altaruppsats.

Maria von einer Kreuzigungsgruppe fixation group, wood-
des Altaraufsatzes carving from the
der alten Kirche. altar-piece of the
old church.

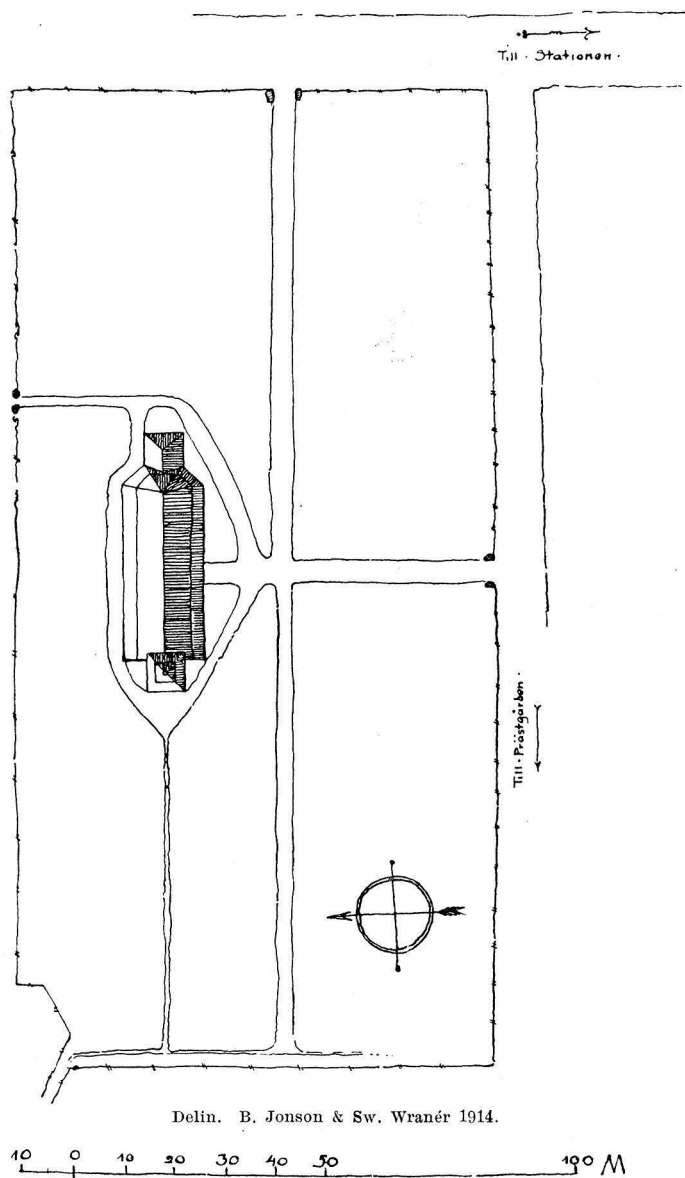

Fig. 81. Frändefors kyrka. Situationsplan. Skala 1:500.
Lageplan. Site.

Råda och Kållands-Åsaka, samtliga i Kållands härad¹ — torde ha till upphovsman en anonym västgötsk träsnidare, troligen hörande till den vid arbetena på Läckö slott utbildade kretsen av konsthantverkare. Framför allt figurskulpturernas kvalitet är anmärkningsvärt hög. Troligen från 1600-talets slut.

Predikstol av trä, rikt skulpterad, målad i blått med röda lister, figurer och ornament i guld. Den torde ursprungligen haft fem sidor, skilda av kolonnetter med joniska kapitäl; endast tre återstå numera. I fälten skulpturer i relief av Kristus som världsdomare samt evangelisterna, av vilka dock Markus är förkommen. Under bilderna tavlor med bibelspråk. Kring korgens nedre kant kartuscher. — Korgens H. 144 cm. Figur H. 38 cm. — Konserverad 1927 av G. Sundvall, ursprunglig målning framtagen. — Tillhörande ljudtak, åttkantigt, med rester av listverk och några hörnvoluter. Målning i blått och grönt med röda lister. Vidh omkr. 150 cm. — Predikstolen stammar från 1600-talets andra hälft.

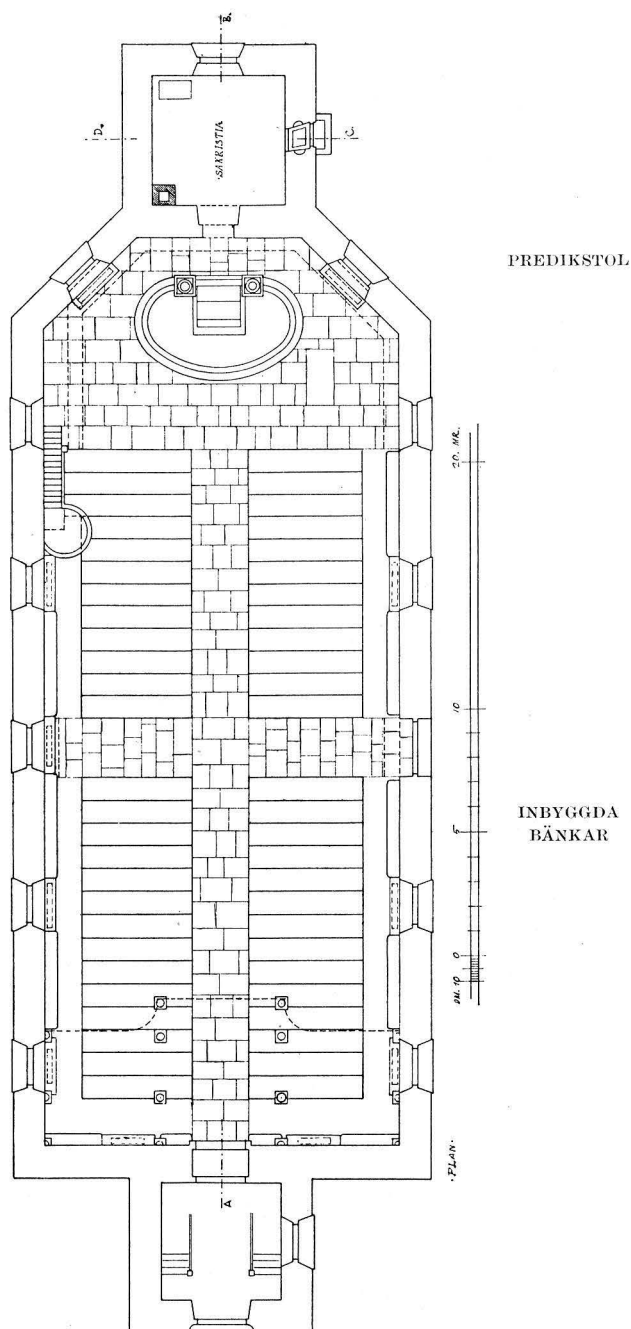
En inbyggd bänk — präst- eller klockarestol — furu, brunmålad, med framsidan uppdelad i tre fält med enkla fyllningar. I två av fälten målade inskrifter:

»GUDH ZEBAOth WÄNDT TIG DÅCK SKÅDA NEDER
AF HEMELEN
OCH SE HÄR TIL, OCH BESÖK THETTA WINTRÄD
OCH HÅLT THET WID
MACHT SOM TIN HÖGRA HAND PLANTERAT HAFWER,
OCH THET TU TIG STADELIGA UTWALT HAFWER.
PSAL. 80 V. 15. 16»

samt

¹ Se SVERIGES KYRKOR, Västergötland, Bd. I, h. 1—2.

Fig. 82. Frändefors kyrka. Plan. Skala 1:300.
Grundriss. Plan.

O GUD MIG HÄLSAN UNN,
 SÅ WIL IAGH PRISA TIGH,
 SÅ LÄNGE SOM MIN MUN,
 I TAHL KAN RÖRA SIGH.
 MEN NÄR IAGH TAHLA SKALL,
 STYR — — TUNGAN MIN
 — — WILL — — ÄHRAN TIN. C. R.»

H. 110 cm. Yta 100 × 167 cm. — 1600-talets senare del.

En inbyggd bänk, furu, omålrad, enkel.

TRÄ-
 SKULPTUR

Tvenne änglabilder, snidade i trä, defekta, all färg förlorad. De ha i ena handen burit en nummertavla, i den andra en ljuspipa, samtliga i behåll. H. med postament 130 cm. — Bilderna äro utförda 1778 av den i Dalslands kyrkor flitigt verkamme värmländske träsnidaren Isak Schulström.¹

En i trä skuren grip; färgen förlorad. Den torde ha tillhört ett nu förkommet huvudbanér över överstelöjtnant Elias Rosengrip.² Enligt »Adelige Grafwar» bar detta följande inskrift: »ÖFWERSTE LIEUT. ELIAS ROSENGRIP, FÖDD 1671, DÖD 1740, TIL ÄREMINNE.

HAN HAR FRÅN UNGDOMSTID SIG UP TIL SEDER BRAGT
 MED EGET WÄRDE MER, ÄN LYCKANS KONST OCH MAGT.
 SÄL DEN, SOM WINER SIDST, HWAD WERLDEN AGTAR FÖGA:
 PÅ JORDEN ÄRLIGT NAMN, OCH SÄLLHET I DET HÖGA.»

Delar av en ros-stav.

Angående övriga äldre inventarier se under nuvarande kyrkan.

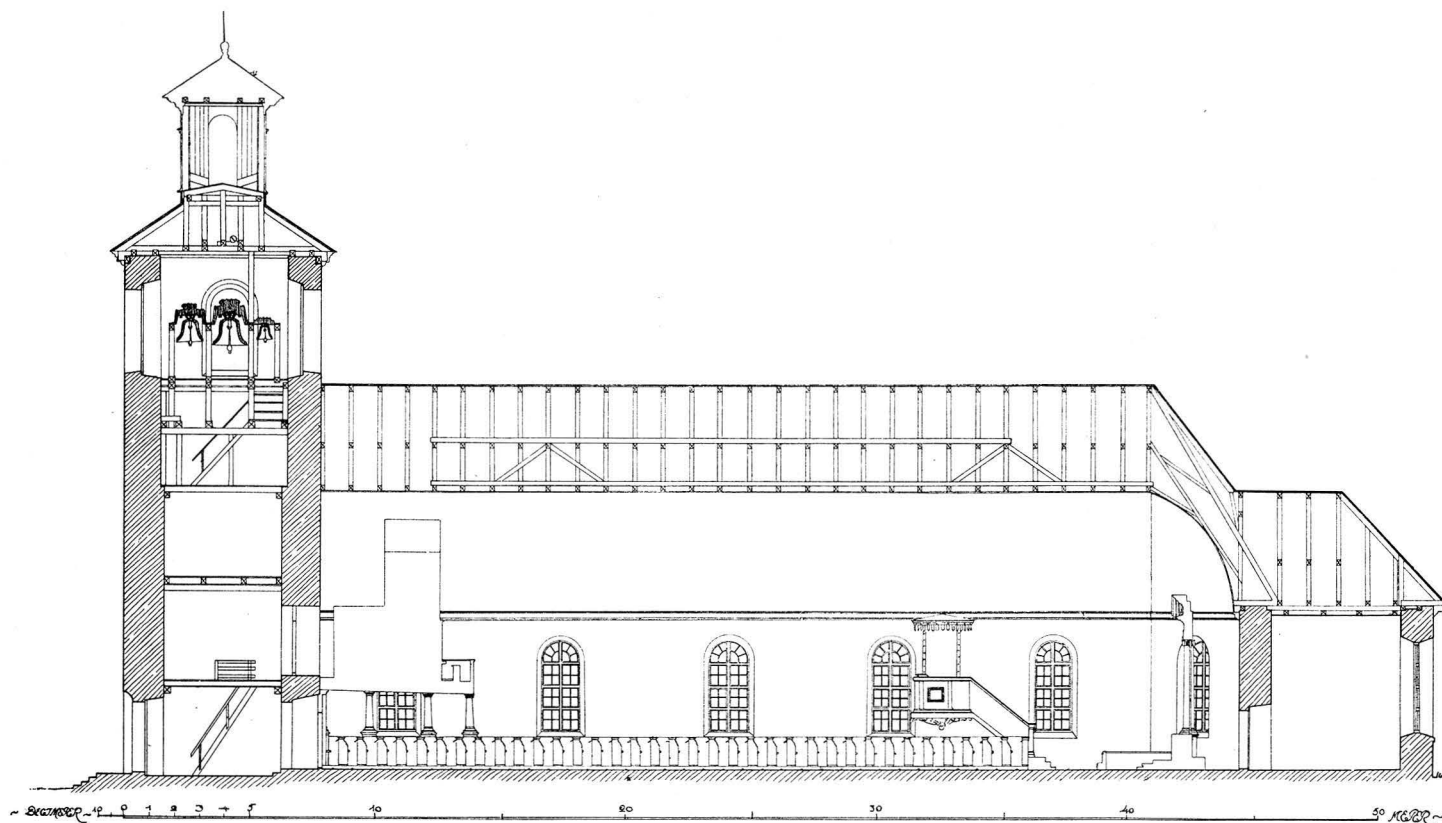
NUVARANDE KYRKAN

KYRKOGÅRD OCH BOD

KYRKOGÅRD Den kyrkan omgivande kyrkogården har genom två nyligen skedda utvidgningar näranog fördubblats (fig. 81). Den östra delen torde vara den äldsta, därefter i ålder den västra. En utvidgning av kyrkogården ägde rum 1841. I öster, norr och väster begränsas denna av en 50—180 cm hög gråstensmur i kallmur, på södra sidan av en hagtornshäck. Ingångar finnas i norr, öster och söder. Den östra upptogs vid

¹ Född omkr. 1712, verkstad i Karlstad, död där 1768. Se H. KJELIN, Kyrkliga minnesmärken i Värmland i En bok om Värmland I, s. 368; C. V. BROMANDER, Isak Schulström, en värmländsk bildsnidare från 1700-talet, i Medd. från Värmlands Fornm:s- och Museiför. 1927, s. 89 ff., samt B. WALDÉN, Ur Dalslands kyrkoinventarium, s. 21 ff. i HEMBYGDEN 1929.

² »Från gemen soldat tjänte han sig upp till major och överstelöjtnant. Adlad 1719. Hette förut Rosell. Dog 1740 barnlös. Var son av en trumpetare Torkel Rosell från Röshult» (gård i Frändefors s:n). LIGNELL, II, s. 42.

Längsschnitt gegen Norden.

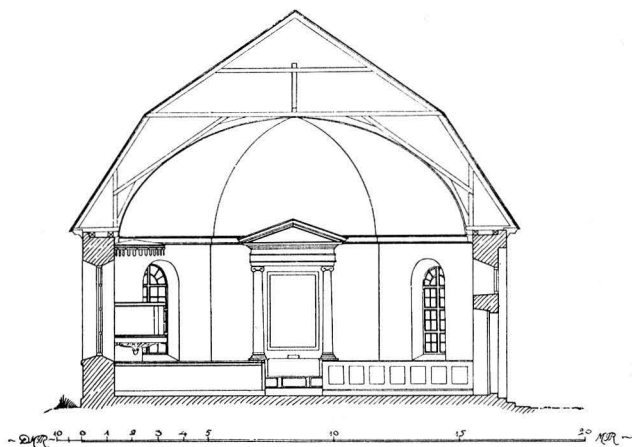
Fig. 83. Frändefors kyrka. Längdsektion mot norr. Skala 1:300.

Delin. B. Jonson & Sw. Wranér 1914.

Longitudinal section, looking North.

sista kyrkogårdsutvidgningen, varvid dåvarande södra ingångens stenpelare och järngrindar flyttades hit. Den norra ingången är lik den östra. De smidda grindarna såväl som stenpelarna anskaffades 1865. Södra ingången har liknande grindar mellan pelare.

Kyrkogårdsmur — möjligen i kalkbruk — lades 1739 av en murmästare Anders Friberg, och följande år erhöll »sneckaren Erik Andersson för han bygd portetornet och giordt portarna in alles Contant 20 dr». (K I:1.) Porttornet tjäras därefter. 1754 omtalas nybyggnad av ännu en port, för vars uppförande anskaffats 8 tunnor kalk, och 1757 påyrkas anskaffandet av »goda furubräder til den södra portens förande» (K I:1). 1822 förfärdigas åter nya portar, vilka målas med oljefärg.

Delin. B. Jonson & Sw. Wranér 1914.

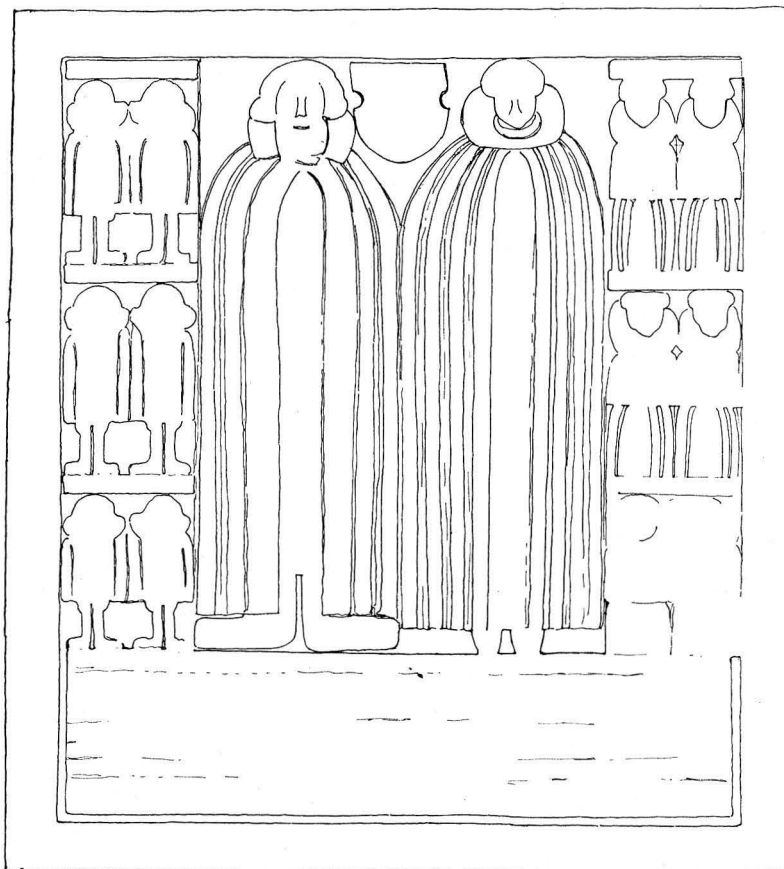
Fig. 84. Frändefors kyrka. Tvärsektion mot öster.
Skala 1 : 300.

Querschnitt gegen Osten.

Cross-section, looking East.

GRAVVÅRDAR Av äldre gravvårdar finnes endast ett fåtal bevarat. Invid sakristians gavel ligger en tumba, å vars skulpterade häll av kalksten ses en reliefframställning av en man och en kvinna i fotsida dräkter samt utmed vardera sidan sex barn (fig. 85); nedtill en inskriftstavla med fullständigt utnött inskrift, utmed kantbandet bibelspråk på latin. L. 224 cm. B. 205 cm. 1600-talet.¹ — Invid kyrkans södra vägg ännu en häll med följande inskrift: »HÄR HVILAR STOFTET EFTER JAN GU[S]TAF

¹ Kyrkoherden i Frändefors P. P. Ekelund (se not s. 98) lät enligt egen uppgift 1807 mura en grav för sin hustru och två söner, »och där jag önskar ro åt egna gamle och trötte ben — Grafven täckes af en sten, som fordom låg öfver Vår och Nordbergiska grafven i Kyrkan» (ST.-PROT. 1805—25). Petrus Nordberg, kyrkoherde i Frändefors, dog 1727 (HAMMARIN III, s. 109 ff.). Stenen, som torde vara identisk med ovan beskrivna, är antagligen anskaffad åt hans hustrus morfader, kyrkoherden Andorus Asmundi Lithenius, som dog 1663 (HAMMARIN, III, s. 107).

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 85. Frändefors kyrka. Gravhäll, troligen över kyrkoherden Andorus Asmundi Lithenius, d. 1663. Skala 1:20.

Grabstein vom Grabe des Pfarrers Andorus Asmundi Lithenius, gest. 1663.

Grave-slab thought to be to the memory of Pastor Andorus Asmundi Lithenius, died 1663.

STENBERG. — THEOL. DOCTOR PROFESSOR OCH PROBST — KYRKOHERDE UTI — FRÄNDEFORS BRÅLANDA — OCH RYRS FÖRSAMLINGAR — HVILKAS VÅRD HAN BESÖRGT — I 22 ÅRS TID — HAN DOG ÄLSKAD OCH SAKNAD — DEN 1STE MAJI 1803.» L. 268 cm. B. 217 cm.

På kyrkogården har funnits en mängd gravkors av järn. De borttogos för ett tiotal år sedan med anledning av det oljud de åstadkommo med sina flöjlar och blad. Några förvaras i tornet (fig. 93).

En 1860 uppförd materialbod norr om kyrkogården har nyligen rivits och — 1929 — ersatts av en ny bod, belägen vid norra kyrkogårdsporten.

BOD

KYRKOPYGGNADEN

Frändefors nuvarande kyrka består såsom fig. 78 och 82 visa av långhus med tresidigt korparti, sakristia i öster samt torn i väster. — Materialet är gråsten. — Murarna vila på en låg, skråkantad, putsad sockel. — De äro slätputsade — härunder äldre lager av stänkpuds — och avslutas med en profilerad list. — Långhuset har brutet tak, täckt med skiffer. Takstolen se fig. 84. — Fönstren, stora och rundbågiga, fingo sin nuvarande form 1872. — Ingångar finnas genom tornet, till långhuset mitt på södra sidan samt till sakristian. Den till långhuset markeras genom en indragning i muren samt har rak betäckning. Å valvstenen står:

18 FRÄNDEFORS KYRKA 00.
FÄRDIG BYGGDES

- MINNES-
TAVLOR
- Över densamma sitter ett halvcirkelformigt fönster. Den ursprungliga planen visar en motsvarande ingång på norra sidan, en anordning, som tydligen aldrig kommit till utförande. — I kyrkans murar äro infällda två minnestavlor av sten. Den ena, i östra sakristimuren, bär följande inskrift: LAPIDEM. POSUIT. / PARAVITQUE. SEPULCHRUM. / SIBI. SUISQUE. COELUM. PRÆOPTANS. / UT. UNA. SIMUS. / PETR. P. EKElund (= Peter P. Ekelund¹ satte stenen och redde graven åt sig och de sina, i förväg utväljande himmeln på det att vi må vara tillsammans). — Å muren invid prosten G. Stenbergs gravhäll (se s. 96) sitter en tavla med inskriften: — ÅT MINNET— / AV / JOHAN GUSTAF STENBERG / * TEOL DR * KONTRAKTSPROST * KYRKOHERDE * / GENOM HANS VARMA NIT OCH / TILLSKOTT AV EGNA MEDEL / BLEV DENNA KYRKA BYGGD ÅR / 1800 / TAVLAN UPPSATTES AV FRÄNDEFORS FÖRSAMLING / 1926.
- INTERIÖR
- Invändigt äro väggarna slätputsade, till fönsterhöjd målade med brun oljefärg, därovan avfärgade i ljus beige. Fönstersmygarna uppdelade i fält med marmorering. Väggarna begränsas upptill av en kraftigt profilerad list, målade i brunt och rött. —
- GOLV
- Golvet består av kalkstenshällar; i bänkkvarteren brädgolv 15 cm över stengolvet.
- INNERTAK
- Innertaket utgöres av tumvalv av bräder, målat med gråblå limfärg.
- TORN
- Tornet står i förband med långhuset. Ingången, åt väster, har rundat språng och stickbågig betäckning. Fönster finnas endast på sydsidan (se fig. 78). Betäckningen utgöres av tälttak, täckt med skiffer. Häröver en på 1850-talet ombyggd lanternin av trä, brädfodrad och svartmålad, krönt av ett kopparbeslaget kors. Genom bjälklag uppdelas tornet i fem våningar; den nedre utgör vapenhus.
- SAKRISTIA
- Sakristian har takfall åt tre håll; taktäckningsmaterialet är skiffer. Ingång från kyrkogården upptogs 1926 genom södra muren. Vid senaste restaureringen ha sakristians innerväggar 1928 dekorerats med målningar av artisten G. Sundvall.
- UPPVÄRM-
NING
- Kyrkan uppvärms sedan 1927 medelst värmeledning.

¹ Född i Frändefors 1756, kyrkoherde där 1804. En mångsidig och mångfrestande man. Se HAMMARIN, III, s. 112. — Jfr även noten s. 96.

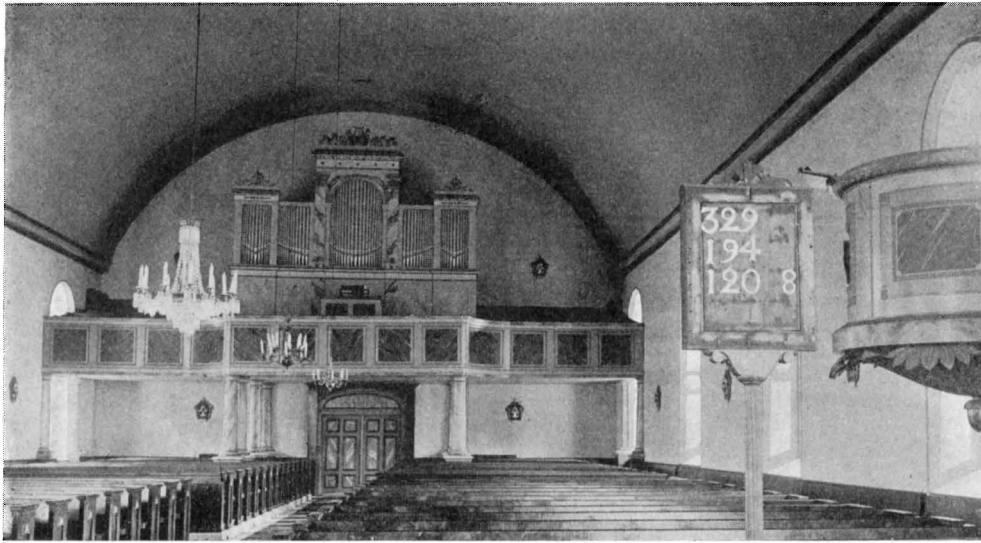

Fig. 86. Frändefors kyrka. Interiör mot väster efter restaureringen 1928.
 Das Innere gegen Westen nach der Restaurierung 1928. Interior looking West after restoration in 1928.

Det på 1790-talet beslutade nybygget av kyrka påbörjades 1797 och möjliggjordes i väsentlig grad av dåvarande kyrkoherden J. G. Stenbergs privata offervillighet.¹ Nyåret 1800 stod kyrkan färdig att invigas. Den har senare genomgått smärre reparationer på 1850- och 1870-talen² samt 1926—27 en omfattande inre restaurering under ledning av arkitekten G. Stendahl.

BYGGNADS-
HISTORIA

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare av trä med enkla fyllningar, målat (1926) med ljusgrå oljefärg (tidigare gul marmorering). Framför altaret tre trappsteg, de två nedre av kalksten, det översta av trä. — Altarringen är murad, klädd med röd sammet.

ALTARE

Altaruppsatsen (fig. 87) utgöres av en arkitektonisk anordning, utförd i trä 1829 av spegelfabrikör J. F. Sällberg i Vänersborg efter ritning av arkitekten Jakob Wilhelm Gerst.³ På murade postament i jämnhöjd med altaret resa sig tvenne orefflade joniska kolonner, uppbärande entablement med gavel. Postamenten äro marmorerade i brunt, kolonnerna grågröna med förgyllda baser och kapitäl, frontonen i brunt, grågrönt och guld. Uppsatsen var före 1926 målad i vitt och guld. Mellan kolonnerna,

¹ Se härom J. R. HAGNER a. a.

² PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1875.

³ Elev av Desprez och Sundvall. »Capit.-Mechanicus, K. Acad. för de fria Konst. ständige Sekreterare» (Sveriges och Norriges Calender 1831). — Se Nord. Fam.:bok.

Fig. 87. Frändefors kyrka. Altaruppsats 1829, med oljemålning av P. Krafft d. y.

Altartafel 1829 von J. W. Gerß.
Gemälde, die Auferstehung, von
P. Krafft d. J.

Altar-piece by J. W. Gerß, 1829,
with oil-painting, the Resurrection,
by P. Krafft, the younger.

ALTARTAVLA inom en list i vitt och guld med hjärtformiga ornament, en oljemålning på duk, framställande Kristi uppståndelse (fig. 87). Kristus svävar fritt över graven med svepduken hängande kring sig. T. v. en tillbedjande ängel och i förgrunden två krigsknektar. Tavlan är målad av Per Krafft d. y.¹ och skänkt till kyrkan före 1819 av prosten Herlog Stenberg.² Den uppsattes först 1829.

PREDIKSTOL Predikstol (fig. 86), utförd efter ritning av J. W. Gerß; uppsatt 1829. Bröst-

¹ Målningen finnes ej omnämnd i E. E:SON UGGLAS katalog till Per Krafft d. y. och samtida svenskt porträttmåleri, Sthlm 1928.

² Född i Frändefors $\frac{2}{7}$, 1783, son till J. G. Stenberg (se s. 97). Efter tjänstgöring i Stockholm, där han blev e. o. hovpredikant, kyrkoherde i Bolstad 1822. Död $\frac{14}{9}$, 1842. — HAMMARIN, III, s. 97.

Fig. 88. Frändefors kyrka. Dopfont av täljsten.
1200-talet.

Taufstein aus Topfstein.
13. Jhd.

Baptismal-font of soap-stone.
13th century.

ningen uppdelad i tre fält, i det mellersta inom äggstavslagens taylor samt kors. Under korgen kraftiga lövornament, snidade och förgyllda. Ljudtaket, som uppbäres av två smala, rosettprydda lisener å väggen, har utmed kanten en lambrequin. Färger (1926) huvudsakligen marmorering i ljusgrått, omramning i rött och ljusbrunt, lister och ornament i guld.

Ett enkelt timglas har nyligen renoverats och återuppsatts på predikstolen.

TIMGLAS
NUMMER-
TAVLOR

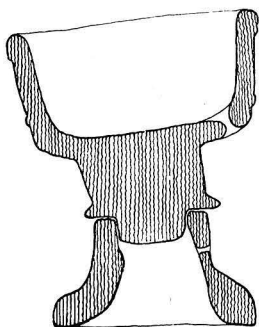
I koret, framför vartdera bänkkvarteret, en nummertavla inom snidade och förgyllda ramar med överstycken i f. a. korg med frukter och druvklasar. H. 78 cm. B. 63 cm. 1800-talets förra hälft. — Tavlor uppbäras av förgyllda refflade ståndare — från 1926 — på fotplatta med lejonfötter.

Nummertavlor, ett par, inom förgylld ram, krönt av eklövsranka. H. 125 cm. B. 73 cm. Anskaffades 1874. Nu i vapenhuset (tidigare å ömse sidor altaruppsatsen).

Bänkar öppna, med ryggstöd och gavelstycken, de senare med fyllningar och ornament. Målade i mörkbrun ek och marmorering. Bänkinredning från 1926. — En inbyggd stol på södra sidan i koret borttogs d. å.

BÄNK-
INREDNING

LÄKTARE

ORGEL

I långhusets västra del läktare, uppbytt av åtta träkolonner på postament; mittpartiet med utsprång framför orgeln. Bröstning med enkla fyllningar; målning (1926) ljusbrun, fyllningar marmorerade, lister i brunt och grönt. — Ny orgel från 1922, av tyskt fabrikat. Fasaden (fig. 86) den äldre orgelns, uppsatt 1855 av J. N. Söderling, Göteborg; originalritningen till denna förvaras i kyrkan, inom glas och ram.

ÄLDRE ORGEL

Delin. Sv. Wranér 1914.

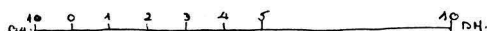

Fig. 89. Frändefors kyrka. Genomsnitt av dopfunten. Skala 1:20.

Der Taufstein. Querschnitt. Cross-section of the font.

Enligt ST.-PROT. ²¹/₅ 1755 föreslår kyrkoherden byggandet av ett orgelverk »såsom ganska hedersamt och nyttigt för en så folkrik och wid stora landsvägen belägen församling». Men då medel saknades beslöt man lämna saken »til Gud och tiden». 1760 gick man emellertid i författning om

anskaffandet av en orgel, vartill kyrkoherden¹ skänkte 200 dal smt. En Hindrich Hellmejer anställdes som organist.

DOPFUNT

Dopfunten (fig. 88, 89) av täljsten, huggen i två block. Foten består av en uppåt skrånande rund platta. Fogen å skaftet täckes av en rundstav med ristad zigzagornering. Cuppan ej fullt cylindrisk, med skrånande botten. Överkanten med spetsflikig bård, nedre kanten med smal rundstav. Uttömningshållet är beläget vid sidan och motsvaras av ett hål i nedre delen av skaftet (se fig. 89). Dessa två hål torde ha varit förenade medelst ett metallrör; en sällsynt anordning. H. 76—84 cm. Cuppanns diam. 64 cm. — »Smaalenenestyp»,² 1200-talets senare del.

DOPSKÅL

Doppskål, nysilver, anpassad efter funten. Modärn.

NATTVARDSKÄRL

Kalk, silver, cuppan invändigt förgylld. Ornerad. Fyra stämplor: A. HAMNQVIST³ — Åmåls vpn — tre kronor — M 3 (=1818). H. 28 cm. — Tillhörande paten, silver, ovan förgylld. Stämplor som kalkens. Diam. 17 cm.

Sockenbudstyg, nysilver, tillv. av A. G. Dufva i Stockholm. — Kalk, cuppan invändigt förgylld; enkel. H. 10,5 cm. — Paten, helförgylld. Diam. 6,7 cm. — Oblatask, invändigt förgylld; att inpassa i kalken.

Kommunionkanna, nysilver, tillv. av Guldsmeds A.-B. i Stockholm. Enligt inskrift skänkt 1876 av änkan Maja Jansdotter i Ö. Stenshult. H. 47 cm.

Oblatask, silver, invändigt förgylld. Fem stämplor: G A B (Guldsmeds A.-B.) —

¹ P. Olofsson Ekelund, jfr s. 105.

² Se Bolstad, s. 16.

³ Åmål 1828—50. UPMARK.

Fig. 90. Frändefors kyrka. Ljuskröna. 1737.
Kronleuchter. 1737. Candelabra. Procured 1737.

tre kronor — S — Stockholms vpn — I 7 (= 1926). Enligt inskrift skänkt 1926 av Hilma och Anna Johansson, Grundbo. H. 15,5 cm.

INV. 1583 saknar kalk. I INV. 1819 meddelas: »Kalk och Patén blefvo sistlidet år bårtstulne och sedan hade Församlingen af kyrkans medel i deras ställe köpt Nya, som tillsammans tagne väga 50 lod. — En kanna af Then blef likaledes bårtstulen och i dess ställe är ingen köpt.» I samma INV. nämnas »1 gl. Thenkalk» och »1 oblatask af Bläck» — numera förkomna.

FÖRKOMNA
NÄTTVARDSS-
KÄRL

Ljuskröna av malm. Profilerad mittstam, upptill med dubbelörn, nedtill med klot. Sex ljusarmar (en saknas) i en krans samt en krans prydnadsarmar. Omkr. 1700. — Enligt INV. 1758 skänkt av trumpetaren Torkel Rosell.¹

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskröna (fig. 90) av malm. Kraftigt profilerad mittstam, upptill med krönfigur: naken yngling med ymnighetshorn; nedtill med stort klot. En krans med åtta ljusarmar med musselformade droppskålar, omväxlande med prydnadsarmar; häröver en krans prydnadsarmar. Något defekt. H. 69 cm. — RÄK. 1737 upptaga följande post: »Till stora liusekronans förfärdigande hos Mäster Schulls i Wennersborg 5 dr

¹ Se s. 94, not 2.

smt.» Säkerligen den krona, vilken inv. 1758 uppger vara skänkt av överstelöjtnant Elias Rosengrip.¹

Ljuskrona av mässing. Profilerad mittstam, nedtill med klot. För sexton ljus. Prydnadsarmar. H. 79 cm. — 1800-talets mitt.

Ljusstakar, ett par, av försilvrad mässingsplåt, ornerade i drivet och punsat arbete. Kupig fot, spiralvridet skaft, droppskål. H. 28 cm. — Omkr. 1700.

Ljusstake av malm, fyrramad med fem pipor. Inskrift: 1183 1832. H. 26 cm.

Ljusstake av trä, svarvad, blåmålad, för två ljus. H. 34 cm. — Nämnas först 1819.

Ljusstakar, ett par, av gråvitt porslin, samt ljusstakar, ett par, av ofärgat glas, båda paren nämnda först i inv. 1822, funnos ännu för ett tiotal år sedan men äro nu förkomna.

TEXTILIER

Textilier till övervägande del modärna; dock märkas:

Kalkduk, kantad av silkesfrans. Å ena sidan ursprungligen rött eller skärt siden med blombroderier i guld, silver och silke; å andra sidan grovt rött tyg med runt kanten broderad blomranka i silke samt i mitten och hörnen glorior i silver. 40 × 46 cm. — Omkr. 1800, möjligen den kalkduk, som i inv. 1819 nämnes såsom »en vacker och dyrbar med Guld utsydd Kalk Duk gifven 1816 af Afidne Doctoren Contraktsprosten och Ordensledamoten P. P. Ekelunds Doter Amalia vid hennes 1sta Nattvardsgång.»

Kalkduk av vitt broderat siden med gul frans. Kring kanten vinlövsranka, i mitten inom gloria kors med törnekrona. Fästad å vaxduk, å vars undersida läses: TILL FRÄNDEFORS KYRKAS ALTARE VID NATTVARDSGÅNG 18 $\frac{5}{8}$ 84 AF C. G. N—N. (Duken dock avsevärt äldre, omkr. 1800.) 68 × 68 cm.

Mässhake (fig. 91) av röd blommerad sammet. På framstycket gudsöga inom gloria; på ryggstycket ett kors i vitt, blått och silver, prytt med broderade kvistar. Nederst å ryggstycket årtalet 1747. Foder av grov linneväv. Ryggstyckets L. 116 cm. — Förmodligen skänkt av överstelöjtnant Elias Rosengrips änka Helena Rytting.

HÅV

Håv av svart sammet med guldband. Diam. 15 cm. Skafthylsa av försilvrad mässing. Träskaft L. 245 cm. — I RÄK. 1827—28 följande post: »Betalt till Handelsman Fristedt Wenersborg för Saffian, band och sammet till kyrkohåvven 2: 5: 4 Bco.» — Inv. 1758: »1 Hof med 2ne bjällror.»

KLOCKARE-
OCH KYRK-
VAKTAR-
ROCKAR

RÄK. för år 1746 upptaga: »Klädet till Kläckarens Räck 5 alr Brunt samt en aln Rödt till uppslag Krage och Knappar 16: 16 dr smt.» — RÄK. 1805: »Kyrkovägtarens räck — 9 alnar wallmar 5: 12 sk. Rgd.»

PRESTAVER

Prestaver, 3 par, av svartmålat trä med kors och band.

GRAVSTEN

I södra delen av korgolvet ligger en skulpterad gravhäll (fig. 92) av kalksten över överstelöjtnanten Elias Rosengrip¹ och hans maka Helena Rytting. Utmed kanten latinskt bibelspråk. I hällens övre del Rosengrips vapen inom krans av rosenkvistar, i den nedre inskriftstavla. Hällen bär årtalet 1740, Rosengrips dödsår. L. 229 cm. B. 169 cm.

¹ Se s. 94.

Fig. 91. Frändefors kyrka. Mässhake. 1747.
Kasel. 1747. Chasuble. 1747.

I tornet förvaras tre gravkors av järn (fig. 93). De äro alla försedda med pik GRAVKORS för placering å graven och tillhöra tiden omkr. 1800-talets mitt.¹

Porträtt av Peter Olofsson Ekelund², kyrkoherde i Frändefors 1754—79. Olje- PORTRÄTT målning på duk, framställande en face medelålders man i peruk; h. handen stödd på bibel. H. 77 cm. B. 60 cm. — Inom glas och ram av ek från sen tid.

Porträtt av Gustaf III fanns 1830; är numera förkommet.

Golvur; verket signerat I: LARSSON FORSANE. I foder av trä, målat pärlgrått. H. 244 cm. — 1800-tal.

¹ Jfr Bolstad s. 21.

² HAMMARIN III, s. 111; fader till P. P. Ekelund.

Delin. B. Jonson 1914.

Fig. 92. Frändefors kyrka. Gravhäll över överstelöjtnanten Elias Rosengrip, d. 1740. Skala 1:20.

Grabstein vom Grabe des Obersten Elias Rosengrip, gest. 1740. Grave-slab to the memory of Lieutenant-colonel Elias Rosengrip, died 1740.

Lillklockan. Runt överkanten akantusbård samt inskrift: DEO GLORIA. Å ena sidan: MAGISTER OCH PROST PETER NORBERGH.¹ ANNO 1719. H. 62 cm. Diam. 68 cm. — RÄK. 1719 upptaga »arbetslön til smeden Arne i Halerud för Kläckans beslag, contant 30 dr smt.»

KLOCKOR

Storklockan, enligt inskrift gjuten av J. A. Beckman och C:o i Stockholm samt skänkt av Lars Andersson i Berg år 1887. H. 125 cm. Diam. 143 cm.

Mellanklockan, enligt inskrift gjuten 1888 av samma firma som föregående. H. 100 cm. Diam. 117 cm.

¹ Jfr s. 96, not 1.

Inv. 1583 nämner »Klocka 1 st. — primklocka 1 st.»; inv. 1758: »1 st. Klåcka i Tornet, sprucken af ålder. 1 D:o mindre derstädes.» Den förra användes ända till 1888, då den omgöts; var utan inskriptioner.¹

SAMMANFATTNING AV FRÄNDEFORS KYRKORS KONST-HISTORIA

I. Enligt en tradition, godtagen i inv. 1830, skall i tidig kristen tid ha uppförts en kyrka N om Frändeforsån.

II. Under medeltiden, troligen mot slutet av 1200-talet, uppföres på den plats, där nuv. kyrkan ligger, en tegelkyrka. Dess ursprungliga utseende okänt, men sannolikt har den bestått av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor. — Från denna period dopfunten.

III. Tegelkyrkans kor ombyggdes 1667, då kyrkan även skall ha förlängts och troligen försetts med tresidigt kor. — Predikstolen tillhör denna period, likaså ett par ljusstakar samt en gravsten, nu å kyrkogården.

IV. Kyrkan förlänges åt väster 1706, och över den nybyggda delen uppföres ett torn. — Altaruppsatsen torde ha anskaffats vid denna tid.

V. Vid 1700-talets mitt uppföres sakristia. — Kyrkan förses 1745 med takmålningar, troligen utförda av Hans George Schüffner. — Från denna period två ljuskronor av malm samt en gravsten i kyrkan.

VI. Kyrkan raseras på 1790-talet och ersättes med den nuvarande, som står färdig 1800. — Altartavla av Per Krafft d. y. skänkes före 1819. Altaruppsats och predikstol i empire 1829.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Nach einer Überlieferung soll eine Kirche nördlich der kleinen Flusse, Frändeforså, schon im Anfang der christlichen Aera in Schweden gebaut sein.

II. Wahrscheinlich gegen Ende des 13. Jahrhunderts wurde auf demselben Platz, wo die gegenwärtige Kirche liegt, eine Kirche aus Ziegel gebaut. Wahrscheinlich hatte diese ein oblonges Schiff mit gerade geschlossenem, niedrigerem und engerem Chore. Für diese Kirche wurde der Taufstein (Fig. 88, 89) verfertigt.

III. Der Chor wurde 1667 verändert. Die Kirche soll gleichzeitig erweitert worden sein. Chorabschluss wahrscheinlich dreiseitig. Dieser Epoche gehört der Grabstein, Fig. 85.

IV. 1706 wurde die Kirche gegen westen weitergeführt und mit Turm versehen. Um dieselbe Zeit wurde die Altartafel, Fig. 79, 80 angeschafft.

V. Um die Mitte des 18. Jahrhunderts wurde eine Sakristei gebaut. 1745 wird die Decke gemalt. Derselben Epoche gehören die Kasel, Fig. 91 und der Grabstein Fig. 92.

VI. In den 1790:er Jahren wurde diese Kirche abgebrochen und die gegenwärtige aufgeführt, Einweihung 1800. Altartafel, von P. Krafft d. J. gemalt, wurde um 1819 geschenkt. Altaraufsatz und Kanzel 1829.

¹ Enligt anteckning i A. T. A.

SUMMARY

I. According to a tradition which was accepted as truth in the inventory of 1830 a church was built North of Frändefors River in the early Christian era.

II. During the Middle Ages, probably towards the end of the 13th century, a brick church was built on the site of the present church. Its original appearance is not known, but it probably consisted of a rectangular nave with a square-shaped choir which was both narrower and lower-ceilinged than the nave. The baptismal-font was in this church.

III. The choir of this brick church was rebuilt in 1667, at which time the church is thought to have been lengthened and given a three-sided choir. The pulpit, a pair of candlesticks and a grave-slab which is now in the church-yard, date from this period.

IV. In 1706 the church was lengthened west-ward and a tower was added on to the newly built part. The altar-piece must have been procured about the same time.

V. In the middle of the 18th century a sacristy was built, and in 1745 the church was supplied with ceiling-paintings, supposedly executed by Hans George Schüffner. From the same century we have two candelabras of red-brass and a grave-slab which lies within the church.

VI. The church was razed in the 1790's and was replaced by the present one which was completed in 1800. The altar-piece, painted by Per Krafft the younger, was a donation to the church. The altar and pulpit in Empire style date from 1829.

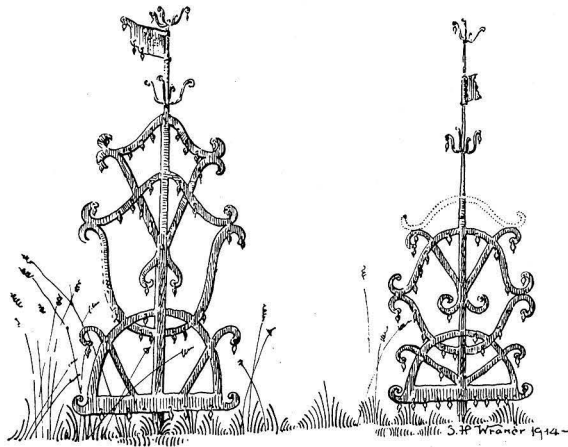

Fig. 93. Frändefors kyrka. Gravkors av smidesjärn.
Grabdenkmal aus Schmiedeeisen. Wrought iron monumental cross.

BRÅLANDA KYRKA

DALSLAND, ÄLVSBOGERS LÄN, SUNDALS HÄRAD, KARLSTADS STIFT,
SÖDRA DALSKONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: LIGNELL, II, s. 36. — HAMMARIN, III, s. 105. — STYFFE, II, s. 146 — PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1875, 81, 87, 93, 1905. — LAMPA, Inv. 1583, s. 35. — SVERIGE, III:5, s. 270. — A. SUNDIN och A. G. BÖRDH, Dalslands socknar XII, s. 17 ff. i FÄRGELANDA 1926, h. 1. — HEMBYGDEN, 1928, s. 32.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B.: FRYXELL, Wermel. Eccl., III, s. 166. — A. T. A.: INV. 1830; 2 foto (ext. fr. SV, int. mot Ö). — B. ST.: Ritn. till orgelverk 1 bl., stadf. $\frac{4}{4}$ 1856; ritn. till ifrågasatt ombyggnad 1858 1 bl. (plan, fasader med torn, N och V); ritn. till altaranordning och predikstol 1 bl. samt sydfasad, plan och sektion mot Ö. å 1 bl., stadf. $\frac{9}{11}$ 1877; ritn. till restaurering 1925—26 av G. STENDAHL och S. BRANZELL 6 bl. — M. A.: skiss av takmålningar.

KYRKANS ARKIVALIER: I LANDSARKIVET, Göteborg¹: Frändefors KI:1, inneh. ST-PROT. 1754—87 samt INV-FÖRT. 1758 även för Brålanda; KI:2, inneh. ST-PROT. 1805—25 samt å de 7 första sidorna div. ant. av prosten P. P. Ekelund; LI:1, inneh. RÄK. 1719—55; LI:2, inneh. RÄK. 1772— $\frac{30}{4}$ 1801; LI:3, inneh. RÄK. 1805—28; — Brålanda LI:1, inneh. RÄK. 1741—60 samt VIS-PROT. $\frac{19}{6}$ 1748 med INV-FÖRT. 1737; LI:2, inneh. RÄK. 1770—90; — 1 bd. »Div. Domboksutdrag . . . etc.» (se Frändefors). — I FRÄNDEFORS KYRKAS ARKIV: INV-FÖRT. 1830, 49, 62 och 1910; PROT. vid prostvis. 1819; RÄK. 1805—19 och 1839—1911 (1819—39 saknas); PROT. vid biskopvis. 1861, 76, 88, 1900 och 1910; ST- och KR-PROT. fr. 1826.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Brålanda socken, annex till Frändefors, nämnes — Bralanda — 1382 men går säkerligen avsevärt längre tillbaka i medeltiden.

KYRKOÅRDAR, KLOCKSTAPEL OCH BOD

Kyrkan är belägen vid en krök av Frändeforsån och kringflytes till hälften av KYRKOÅRD denna. Kyrkogården har under 1800-talet utvidgats två gånger åt norr samt senast (1906) åt öster (jfr fig. 96). Den omgives på södra, västra och delvis även på norra sidan av en stenmur, lagd i kallmur. Innanför muren kringgärdas kyrkogården på alla sidor av en tuktad hagtornshäck. Enda ingången är från söder. Den flankeras av tvenne murade grindpelare med skiffertäckta pyramidtak (fig. 95). Mellan pelarna hänga nya järngrindar.

¹ Jfr även HEMBYGDEN 1928, s. 32.

Fig. 94. Brålanda kyrka. Exteriör från söder före 1926.

Aussenansicht vom Süden vor 1926.

The church from the South before 1926.

GRAVVÅRDAR Bland äldre gravvårdar på kyrkogården märkes en skulpterad kalkstenshäll (fig. 98), med bildframställning och inskrift: »HER · VNDE[R · LIG]GER · BEGRAFVEN · SALIG · BÖRJE · [L]ARESON · GUD · FORLÄNA · HONOM · EN · SALIG · UPSTAND[EL]SE · ANNO 1652». Över inskriftstavlan en pilasterburen arkitrav med initialerna B · L · S — A · M · D. L. 210 cm. B. 150 cm.

SOLVISARE Invid uppgången till kyrkan står på ett stenpostament en solvisare av kalksten med årtalet 1690. 25 × 25 cm. Nyligen uppställd.

KLOCKSTAPEL Söder om kyrkan står på kyrkogården en klockstapel (fig. 94, 97, 107), ombyggd 1887. Den är delvis uppförd av ekstockar, brädfodrad och rödmålad, samt har skiffertak.

KLOCKOR I stapeln hänga två klockor. Lillklockan är av äldre typ (15- eller 1600-tal) utan inskription. H. 100 cm. Kronans H. 20 cm. Diam. 85 cm. Storklockan är enligt inskrift gjuten 1922 av K. G. Bergholtz i Stockholm. — I klockskatt 1531 avstod Brålanda kyrka »i klocka vog i skep:d oc ii lisp:d»¹ INV. 1583 upptager 1 klocka² samt »Primkläcka en lithen».

¹ Samtida handling i R. A., tryckt som bil. i LIGNELL, II, s. 227. Citat efter LIGNELL.

² I originalet står visserligen kalk, men av sammanhanget framgår, att det är en klocka som avses.

Fig. 95. Brålanda kyrka. Södra kyrkogårdsporten.

Südportal des Friedhofs.

Gate at the south entrance to the church-yard.

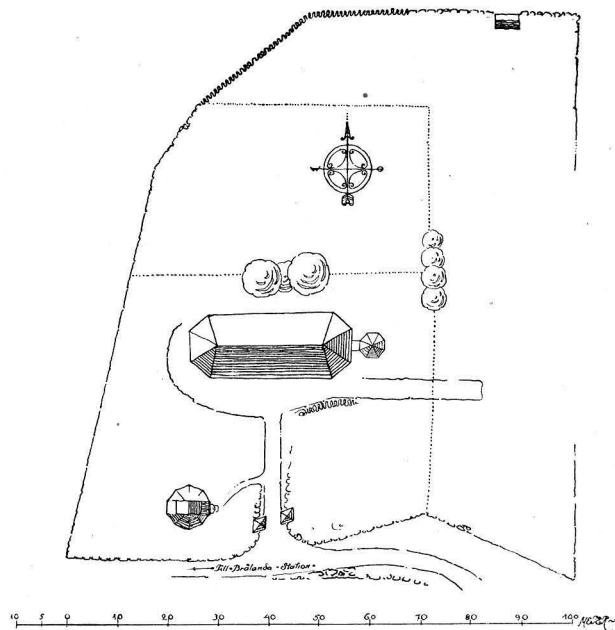
I kyrkogårdens nordvästra hörn står en bod av stolpvirke, brädfodrad samt med tegeltak. BOD

Söder om kyrkan, på andra sidan Frändeforsån, är anlagd en ny kyrkogård, invigd 1919. NY KYRKO-
GÅRD

KYRKOBYGGNADEN

Brålanda kyrka erhöll sitt nuvarande utseende genom en ombyggnad på 1870-talet; på senare år har även tillkommit en sakristia. Såsom fig. 94 och 99 visa består kyrkan av ett långhus med tresidig avslutning i både öster och väster samt en å östgaveln vidbyggd sakristia. — Materialet är naturlig sten, i västra delen enligt skalmurskonstruktion; den nybyggda sakristian är uppförd av tegel. — Sockel sakristian har dock dylik av gråsten. — Murarna äro utvändigt stänkputsade med slätputsade dörr- och fönsteromfattningar. En smal, profilerad, brunmålad trälist begränsar murarna upptill. På norra sidan framträder hammarbandet över kyrkans äldre del (jfr nedan). — Yttertaket har tresidigt fall åt båda gavlarna. Taktäckningsmaterialet är skiffer i rutmönster. — Fönstren, stora och spetsbågiga, utvidgades vid ombyggnaden. Korpärtiet hade intill 1926 fönster i norr och söder; dessa igen-

PLAN
MATERIAL
SOCKEL
YTTERMURAR
YTTERTAK
FÖNSTER

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914. Kompletterad 1930.

Fig. 96. Brälanda kyrka. Situationsplan. Skala 1 : 1 500.
Lageplan. Plan of site.

- INGÅNGAR** murades vid restaureringen d. å. — Två ingångar finnas till själva kyrkan: en mitt på södra långväggen, upptagen på 1870-talet, samt en från västra gaveln.
- GOLV** Golvet var före restaureringen i koravdelningen belagt med kalkstenshällar, delvis också med tegel, i den övriga kyrkan med plank. 1926 inlades nytt trägolv i såväl
- INNERVÄGGAR** kor som långhus. — Invändigt äro väggarna till fönsterhöjd målade med grå oljefärg, därovan strukna med ljusbrun limfärg. De avgränsas upptill av en marmorerad trälist. — Taket utgöres sedan ombyggnaden på 1870-talet av ett vitmålat trävalv. Då gjordes även ny takresning över hela kyrkan.
- INNERTAK**
- SAKRISTIA** Den 1926 uppförda sakristian (fig. 101) står genom en gång i förbindelse med koret; till gången ingång även från kyrkogården. Det är en åttkantig byggnad under brutet skiffertak med fall åt alla sidor. Åt norr, öster och söder fönster med stickbågig betäckning. Sakristians innertak är dekorerat med målningar av artisten G. Sundvall.
- UPPVÄRMNING** Först 1899 sörjdes för kyrkans uppvärmning, i det att d. å. en järnkamin anskaffades. Sedan 1926 uppvärmes kyrkan enligt varmluftsytstem.

BYGGNADSHISTORIA

Om kyrkans ursprungliga utseende vet man icke längre något med visshet. Enligt FRYXELL åtnjöt den åren 1562 och 1567, »då den stod under byggnad eller Reparation», resp. 12 och 6 tunnor spannmål i byggnadshjälp av kronan¹; INV. 1583² uppger att »Sielffue kyrkemuren är förkrässatt och förbrändh aff wådeeldh». Den äldsta delen (se planen fig. 99) torde dock härröra från medeltiden.

Vid det 1926 igenmurade södra korfönstret fanns intill d. å. uppdraget i färg årtalet 1689; enligt INV. 1830 fanns det inhugget på samma ställe. Årtalet torde ha angett nuvarande korpartiets tillkomsttid. Kyrkan är nämligen tillbyggd åt öster; sprickor i sidomurarna förråda sträckningen av skarven. Denna kan även iakttagas från vinden, i det hammarbanden visa sig vara förlängda just över sättningen i muren. Den nya koravdelningen torde även här ha fått ersätta ett lägre och smalare kor, som ansågs för litet.

Sextonhundratalskyrkan bestod alltså av ett långhus med tresidig koravslutning. Den hade tvenne ingångar, båda på södra sidan: en till koravdelningen samt en — den ursprungliga — nära västgaveln. Framför den senare fanns ett vapenhus (se fig. 99) av sten, troligen från medeltidens senare del. Dess murar stötte stumt till långhusets.

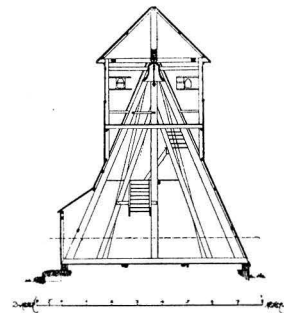
På 1700-talet undergår kyrkan en betydande reparation: 1746 lägges nytt, plant innertak, vilket samma år tillika med predikstol och läktare målas av Hans George Schüffner,³ och två år senare lägges vattentak av tegel å såväl långhus som vapenhus. Takmålningarna gingo till spillo vid takets omläggning på 1870-talet. I INV. 1859 beskrivas de på följande sätt: »Främst — — — öfver altartaflan strålar en sol, omkring hvilken på något afstånd åtta änglahufvuden synas. Wid den ena sidan af denna målning är en så lydande inscription: Helig, Helig, Helig är Herren Zebaoth, och vid den andra sidan: Ährah vare Gudh i högdene: Frid på Jordene, menniskjonne en god vilje. — Midt i kyrkan är Christi förklaring afmålad, på Tabors spets står den förklarade frälsaren, på ömse sidor synas Moses och Elias i en molnsky och längre ned vid bergets fot knäböja Petrus, Jacobus och Johannes. Öfver målningen är denna inscription: Thenne är min käre Son, i hvilkom iagh hafver ett godt behag honom hörer. Matth. 17:5, och inunder densamma: Herre, här är oss godt vara; tig ena, och Moses ena, och Elie ena Matth 17. v. 4. — Omkring denna större målning midt

¹ FRYXELL a. a., s. 166.

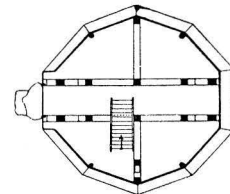
² LAMPA a. a., s. 35.

³ Se Erikstad s. 71 not. 2.

8. Sveriges kyrkor. Dalsland I.

MEDEL-
TIDS-
KYRKAN

1600-TALS-
KYRKAN

Delin. Sv. Wranér 1914.

Fig. 97. Brålanda kyrka. Plan och sektion av klockstapeln. Skala 1 : 300.

Glockenturn aus Holz. Grundriss und Querschnitt.
Belfry. Plan and section.

VAPENHUS

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR:
1700-TALET

TAKMÅL-
NINGAR

af Kyrkotaket, ses der tvenne mindre målningar, hvaraf den ena i norr föreställer våra första föräldrar, efter fallet. Wid denna finnes inscription: Och qvinnan tog utaf fruchtene, och åt, och gaf theslikes sinom man theraf, och han åt. Skapelseboken 3. o. 6. Den andre i söder föreställer Jesu korsfästelse. Inscription vid denna är oläslig.

Å den vestra delen af kyrkotaket öfver läktaren är yttersta domen afmålad. Wid vänstra handen af Jesu bild stå orden: gå bort etc. etc. och vid högra handen: kommen I min Faders etc. Här vid de dödas uppståndelse, som är föreställd, finnes vid den ene öfverängelens basun dessa ord: Står up I döda och kōmer etc., och vid den andra: Står up etc.

I groteska bilder föreställes på ena sidan plågorummet och å andra sidan himmelen. Denna målning är omgiven af en så lydande inscription: Herrens stol är i himmelen; hans ögon se ther uppå; hans ögnahwarf pröfva människors barn. Psal. 11. v. 4. Widare lyda orden sålunda: Ty theras matk skall icke döo och theras eld skall icke utslockna.»

1800-TALET

Under åren 1802 och 1803 undergick kyrkan ånyo en omfattande reparation, vilken trots »vid pass $\frac{1}{4}$ len af hela Kyrkans ommurning, Fenstrens utvidgande och n̄yas insättande med Ramar, Bågar, Glas och målning samt alt tilbehör, 2 ne n̄ya fensters öppnande; Kyrkans rappning invändigt och utvändigt, samt en betydlig reparation å taket, sammanräknadt icke stigit högre b̄äggē åren tilhopa, än til 6 Rdr å helgården: som gör en summa af 285 Rdr»» (ST.PROT. $\frac{30}{10}$ 1803).

En ny ingång upptages på västra gaveln 1855, varefter den vid vapenhuset igenmuras. Slutligen följer så den stora reparationen eller ombyggnaden på 1870-talet, då vapenhuset raseras, långhuset förlänges åt väster och nya fönster upptagas, varjämte kyrkan förses med nytt innertak, nya takstolar och nytt vattentak. Ingången till koret igenmuras, men ny upptages mitt på södra sidomuren.

RESTAURERING 1926

Restaureringen 1926, som verkställdes av arkitekterna Sten Branzell och Gerdt Stendahl, omfattade uppförande av sakristia öster om koret, igenmurande av fönstren i koret, inläggande av nytt golv i hela kyrkan, anordnande av varmluftsuppvärmning samt åtskilliga förändringar beträffande inredningen (se härom nedan).

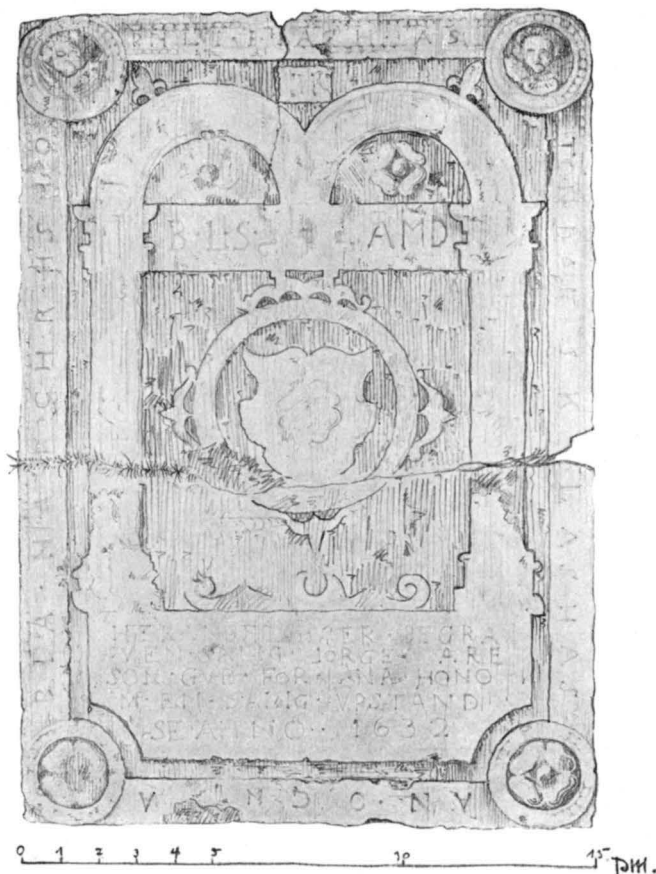
INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altaret är infodrat, målat med grågrön oljefärg. — Altarring med svarvade dockor; målning som altaret; klädsel av plysch. — Altaruppsats (fig. 106), snidad i trä, målad och förgylld. Komponerad av S. Branzell; målningarna utförda av S. Lundberg och bildhuggeriarbetet av A. Andersson 1926.

ÄLDRE
ALTARAN-
ORDNING

I INV. 1830 uppges altartavlan bestå av »tre särskildta stycken — — — underst genom uphöjdt arbete Jesus på korset, qvinnorna vid dess fot, och på den ena sidan Moses med Lagens taflor samt på den andra sidan Aron med Stafven. Å det andra stycket trampar Jesus törnekrönt på Jordgloben samt har 2ne Evangelister på hvardera sidan. — I det tredje eller öfversta stycket afbildas i förgylld sculptur en Sol med

Delin. Sv. Wranér 1914.

Fig. 98. Brålanda kyrka. Gravhäll över Börje Larsson,
d. 1632. Skala 1:20.

Grabstein vom Grabe des Börje
Larsson, gest. 1632.

Grave-slab to the memory of
Börje Larsson, died 1632.

Cherubim och Seraphim å ömse sidor — —» Denna altaruppsats, som var utförd av Isak Schulström¹ (jfr nedan), ersattes på 1870-talet av en anordning, erinrande om den i Erikstads nuvarande kyrka (se s. 79): korets östparti avskärmades genom ett skrank, bakom vilket var inrymd sakristia (fig. 102). I skrankets mittparti en altartavla: Kristus välsignande de arbetande och betungade (fig. 104),² i enkel arkitektonisk omfattning; i överstycket ett inbyggt ur. Altarring i nygotik, med genombrutna fyrpass.

¹ Se Frändefors, s. 94. not. 1.

² Endast en tillfällig anordning. Bakom denna tavla fanns den egentliga altartavlan från 1870-talet: Jerusalem med Kristi kors i förgrunden. Den ovannämnda tavlan anskaffad på privat väg och aldrig godkänd av Byggnadsstyrelsen. — Enligt meddelande av komminister T. Lindblom.

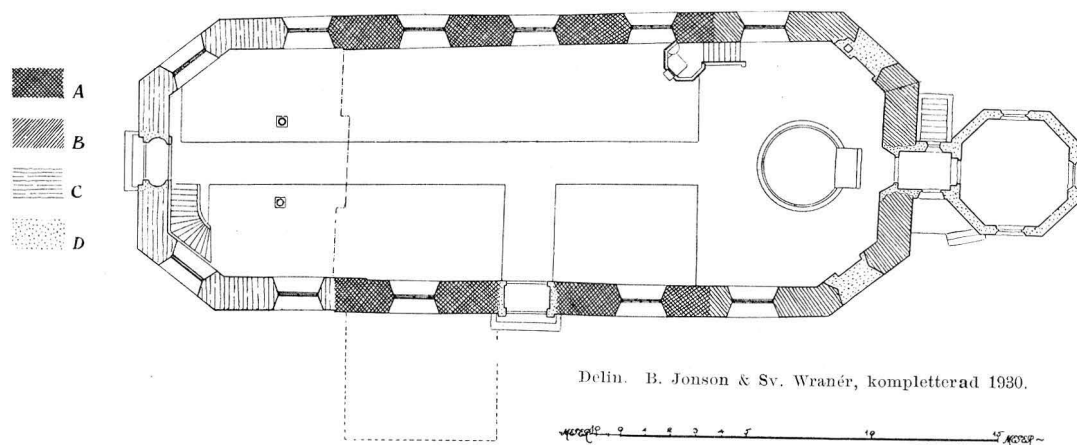

Fig. 99. Brälanda kyrka. Plan. Skala 1 : 300.

Grundriss.

Plan.

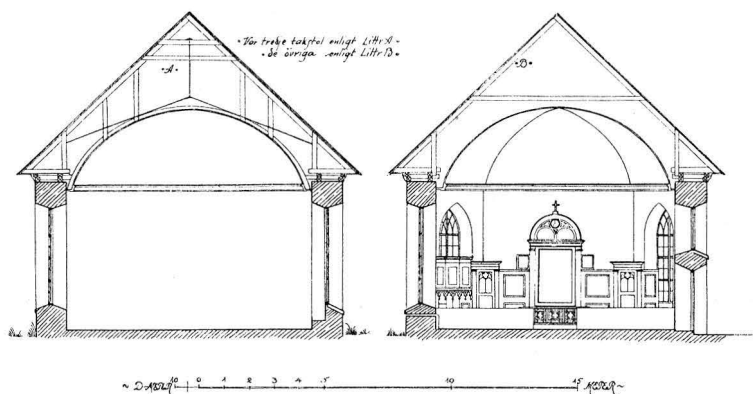

Fig. 100. Brälanda kyrka. Tvärsnitt. Den högra utvisar altaranordningen före 1926. Skala 1 : 300.

Querschnitt: rechts der Altaraufsatz vor 1926. Cross-section: to the right, the altar-arrangement before 1926.

PREDIKSTOL Predikstol (fig. 102, 103), enkelt snickeriarbete i nygotik, anskaffades 1874; omgjord och ommålad 1926, då även ljudtak tillkommit.

ÄLDRE
PREDIKSTOL

INV. 1830: »Predikstolens torn eller tak uppehålls af Jesu bild, som trampar ormens hufvud. Och hvilken bild är omgiven af tolf änglar med palmer i händerna. — Å sjelfva stommen af Predikstolen är Jesus törnekrönt uthuggen, med 2ne Evangelister å hvardera sidan. — Predikstolstrappan är inbyggd och bilder äro äfven på denna byggnad äfvensom öfver och omkring dörren till Predikstolen. — — — Öfver

Fig. 101. Brålanda kyrka. Sakristian från söder.

Die Sakristei.

The sacristy.

predikstolsdörren kunna dessa ord ännu skönjas: Altartaflan och Numertaflorna äro gjorde af Isak Schulström och invigdes d. 6 October 1777 — — —» Enligt RÅK. 1777 uppbar Schulström för arbetet med altaruppsats, predikstol och nummertavlor 670 dal. smt. (L I:2).

Timglas anskaffas 1760; är numera förkommet.

Nummertavlor, ett par, från 1926.

Inv. 1830: »Dessutom finnas i Choret en änglabild med vingar, på hvardera sidan om Altartaflan. Dessa Änglabilder hafva i ena handen Numertaflan och i den andra en Ljuspipa.¹» Av Schulström (jfr ovan); nu borta.

¹ Jfr dylika bilder av Schulström i Frändefors, s. 94.

BÄNK-
INREDNING

Fig. 102. Brålanda kyrka. Interiör mot öster före 1926.

Innenansicht gegen Osten vor 1926. Interior, looking East, before 1926.

LÄKTARE

Bänkar, från 1874, öppna; 1926 omgjorda med slutna ryggstöd och gavelstycken; målade i överensstämmelse med inredningen i övrigt. Utmed korets södra vägg en inbyggd bänk, ny.

Läktare i kyrkans västra del (fig. 103). Bröstningen, med något framspringande mittparti, har tolv enkla fyllningar med i dessa infattade målningar, apostlabilder, utförda 1746 av Hans George Schüffner (jfr ovan s. 113). Dessa tavlor hade vid ombyggnaden på 1870-talet vänts inåt¹, men framtogos åter 1926.

ORGEL

Orgel från 1889, tillv. av J. Magnus-

son, Göteborg, Fasaden (fig. 103) målad i grönt och guld.

DOPFUNT

Dopfunt (fig. 105) av täljsten, huggen i två block. Rund, uppåt skrånande fot; skaftet med dubbla vulster under skarven; kittelformig, cuppa med slätt band utmed överkanten. Med uttömningshål. H. 60 cm. Cuppans diam. 53 cm. — 1200-talet.

DOPSKÅLAR

Dopskål av tenn; rund, med två utstående handtag (det ena avbrutet). Stämplrar oläsbara. H. 7 cm. Diam. 20 cm. — Nämnas först i INV. 1758.

NATTVARDSKÄRL

Kalk av silver, delvis förgylld. Å skaftet knapp med driven ornering. Stämpel: BB². Inskrift på cuppan: DENNA KALK TILLHÖR BRÅLANDA KYRKA GRAFVERAD ÅR 1831. G: KYRKOVÄRDEN JOH: ELOFSSON I BRETTVET. H. 20 cm. — Nämnas först i INV. 1758; troligen omgjord eller reparerad 1831. — Tillhörande paten av silver, ovan förgylld, med graverat kors på brädden. Stämpel som kalken;

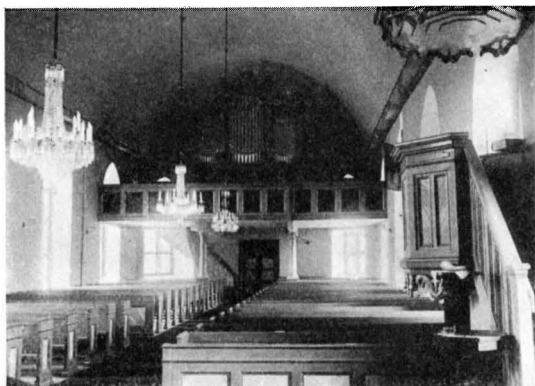

Fig. 103. Brålanda kyrka. Interiör mot väster efter 1926.

Innenansicht gegen Westen nach 1926. Interior, looking West, after 1926.

¹ I skrivelse $\frac{7}{2}$ 1891 till Domkap. i Karlstad meddelar dåv. kyrkoh. i Frändefors J. O. Geijer »att vid för några år sedan skedd reparation af Brålanda kyrka några bilder, hvarmed gamle läktaren der pryddes blefvo försälda, men deras antal kan ingen nu upplysa mig om. Jag tycker mig dock minnas att de skulle föreställa de 12 apostlarna, men av föga konstnärligt värde. Aldeles dylika finnas i Ryrs kyrka, som snart skall rifvas och då kunna der erhållas — — —» (A. T. A.)

² Möjligen B. BRENNING i Vänersborg, jfr Erikstad s. 80 not 1.

inskrift: TILLHÖR BRÅLANDA KYRKA. Diam. 12 cm.

Kalk av nysilver. H. 23 cm. — Skänkt 1903 av kyrkoherde O. Lindskog.¹ — Tillhörande paten, nysilver, ovan förgylld. Diam. 13 cm.

Sockenbudstyg. — Kalk av silver. Fem stämplor: AKM — Stockholms vapen — tre kronor — S — Y7 (1925). H. 14 cm. — Paten, silver, stämplor som kalken. Diam. 7 cm. — Oblatask av silver, stämplor som kalken. Diam. 5,5 cm. — I fodral.

Kommunionkanna av nysilver, tillv. av C. A. Kjernäs i Göteborg. H. 45 cm. — Skänkt enligt inskrift 1904 av kyrkovärden Lars Larson i Östebyn.

Vinkärl av försilvrad kopparplåt. På tre fötter, lamm på locket. H. 43 cm. — Inköpt 1868.

Oblatask, nysilver, tillv. av C. A. Kjernäs i Göteborg. H. 15 cm. — Skänkt enligt inskrift 1903.

Oblatjärn, vanliga typen. L. 82 cm.

Ljuskrona, gjutet glas, bottenskal av blått glas; sex ljusarmar i en krans. H. 80 cm. — 1800-talets förra hälft. Nu ur bruk, söndrig, förvaras på vinden.

Ljuskrona, mässingsstomme med glasprismor; sex ljusarmar i en krans. H. 50 cm. — 1800-talets senare hälft. Vinden.

Mässhake av svart sammet med silvergalonger. Med årtalet 1751. L. 115 cm. — Enligt inv. 1758. »köpt för kyrkans medel». Nu ur bruk, sliten och trasig.

Två modärna mässhakar.

Duk av mönstrat mörkbrunt siden med frans, 70 × 80 cm. Troligen en kvarglömd »kyrkschalett».

Inv. 1583 upptar »Messehaglar 2 st then ene halffsliten then andre förslithen. — Messe säreck 1 st förslithen — Altare kläde ingen wthan en gammal Messe hagill som thr till brukas»; inv. 1758: »1 svart sammets Mässhake med Silfwer-

¹ PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1905.

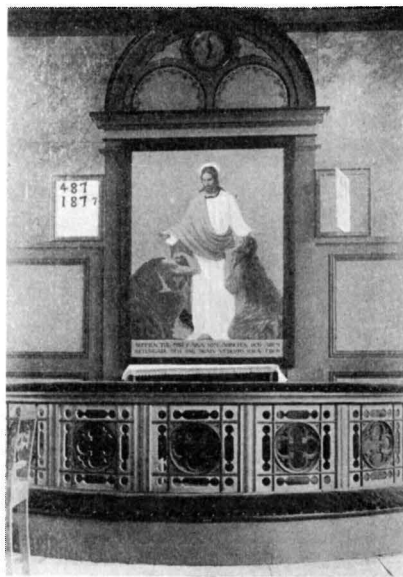

Fig. 104. Brålanda kyrka. Altaranordningen före 1926.

Altaraufsatz vor 1926.

Altar-arrangement before 1926.

OBLATJÄRN
BELYSNINGS-
REDSKAP

TEXTILIER

ÄLDRE, NU
FÖRKOMNA
TEXTILIER

Fig. 105. Brålanda kyrka. Dopfund av täljsten. 1200-talet.

Taufstein. 13. Jhd.

Baptismal font of soapstone, 13th century.

galloner Köpt för Kyrkans medel — 1 dito rödbrun af siden med silfwer spetsar försliten — 1 dito brun oduglig — 1 Mässeskiorta skänkt af H. Häradshöfd. C. A. Norberg — 2ne dito förslitne — 1 Sidenband at binda om Skiortan gl. — 1 grönt siden altarkläde skänkt af Capitainskan Fru Norberg — 1 dito randigt som sitter under — 1 vitt Lärfstäck på altaret med spetsar, skänkt af Fru Norberg — 1 gl. grönt altare täcke — — — 1 gl. Kalkkläde af siden förslitet — 1 Bokputa af grönt siden, skänkt af Fru Norberg.» — Med undantag av mässhaken 1751 äro samtliga dessa textilier numera förkomna.

HÅVAR Håv, endast klädnaden till, av svart sammet, runt överkanten med rött band. — Möjligen identisk med en i inv. 1758 omnämnd »Swart sammetspung med galloner».

Håv av svart sammet med guldtränsar och tofs. Skafthylsa av järn, trint träskaft. L. 218 cm. — 1800-talet.

VÄRJA En numera förkommen värja finnes upptagen i inv. 1830, »uphängd fram i Coret, efter en Capitain, hvilkens namn ingen kunde uppgifva — — —» Inv. 1851 uppgifver detta namn vara Bromert.

MÖBLER Stol, furu, gråmålad. H. 105 cm. 1700-talstyp.

Stolar ett par, björk, gråmålade. H. 82 cm. 1800-talet.

Golvur (fig. 106). Verket signerat: SVEN PETERSSON WENERSBORG — GIFVEN AF MATHIAS ANDERSSON I KÄLLEBERG ÅR 1824. I svängt foder, snidat och målat i blått, rött och guld samt med överstycke i f. a. kronor, voluter m. m. Fodret bär årtalet 1825. H. 237 cm.

KLOCKOR Klockor — se stapeln, s. 110.

SAMMANFATTNING AV BRÅLANDA KYRKAS KONSTHISTORIA

I. Den äldsta kända kyrkan, av sten, bestod troligen av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor. Dess utseende i övrigt okänt, likaså dess ålder; möjligen kan den föras tillbaka till 1200-talet, från vilket århundrade dopfunten stammar. Denna kyrka repareras på 1560-talet och anges 1583 vara delvis förstörd av våld. Troligen mot medeltidens slut, möjligen i samband med byggnadsarbetena på 1560-talet, tillbygges ett vapenhus på södra sidan.

II. Det gamla koret raseras, långhuset förlänges åt öster samt förses med tresidigt korparti 1689.

III. Ny inredning tillkommer vid 1700-talets mitt: målningar i taket och å läktaren av Hans George Schüffner; altarpupsats, predikstol och nummertavlor med skulpturer av Isak Schulström. Från samma period kalk och mässhake.

IV. Under 1800-talet repareras kyrkan ingående 1802—03 samt ombygges på 1870-

Fig. 106. Brålanda kyrka. Altaruppsats (1926).

Altaraufsatz (1926).

Altar-piece (1926).

talet, då vapenhuset raseras, långhuset utbygges åt väster med tresidig avslutning, nya fönster upptagas m. m. Samtidigt nya ytter- och innertak samt helt ny inredning.

V. Restaurering 1926, omfattande bl. a. tillbyggande av sakristia i öster, igemmurande av två fönster i koret samt delvis ny inredning.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Die älteste Kirche, aus Stein, hatte wahrscheinlich rektanguläres Langhaus und einen gerade geschlossenen Chor. Ausserdem kennt man nichts von ihrer Gestalt oder ihrem Alter. Da der Taufstein, Fig. 105, auf das 13. Jahrhundert zurückgeführt werden kann, dürfte auch die Kirche diesem Jahrhundert angehören. In den 1560:er Jahren wurde sie repariert aber soll nach einer Angabe von 1583 durch eine Feuersbrunst teilweise zerstört worden sein. Eine Vorhalle wurde gegen Ende des Mittelalters oder in den 1560:er Jahren an der Südseite gebaut.

II. 1689 wurde der alte Chor abgebrochen und das Langhaus gegen Osten weitergeführt und mit einer dreiseitigen Chorphantie versehen.

III. Um die Mitte des 18. Jahrhunderts wurden Decke und Empore von H. G. Schüffner dekoriert, Altaraufsatz, Kanzel, Kelch und Casel wurden angeschafft.

IV. 1802—03 fand eine gründliche Reparation statt, und in den 1870:er Jahren wurde die Kirche ganz verändert: die Vorhalle wurde abgebrochen, das Langhaus wurde gegen westen verlängert und bekam einen dreiseitigen Abschluss, Dächer, Decke und Einrichtung wurden neugemacht, die Fenster vergrössert u. s. w. Im Jahre 1926 wurde die Kirche restauriert, und gleichzeitig wurde eine neue Sakristei gebaut, Fig. 101.

SUMMARY

I. The first church of which we have any information was made of stone and probably consisted of a rectangular nave with a lower and smaller, straight-ended choir, but the other details of its appearance, and its age are unknown. Possibly it can be dated back to the same century from which the baptismal-font comes; namely, the 13th. This church was repaired in the 1560's and a part of it is 1583 said to have been destroyed by fire. Probably towards the end of the Middle Ages, perhaps in connection with the building repairs in 1560, a porch was built on the south side.

II. The old choir was razed and a three-sided one was built on to the nave which had been lengthened towards the East (1689).

III. New fittings were installed about the middle of the 18th century. The paintings on the ceiling and loft were done by Hans George Schüffner, and the altar-piece, pulpit and hymn-board with sculpture-works by Isak Schulström. The chalice and chasuble are from the same century.

IV. During the 19th century the church underwent extensive repairs, (1802—03), and was rebuilt in the 1870's, at which time the porch was removed, the nave was enlarged and terminated in a three-sided face towards the West, and new windows were put in. At the same time a new roof was added and all new fittings installed.

V. The restoration of the church in 1926 included the rebuilding of the sacristy to the East, the walling-up of two windows in the choir, and partial refurnishing.

Fig. 107. Brålanda kyrka. Klockstapeln
från nordost.

Der Glockenturm von Nordost. Belfry, seen from the North-East.

Fig. 108. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Klockstapeln rives 1912.

Der Glockenturm wird abgebrochen 1912. Demolition of the Belfry. 1912.

SUNDALS-RYRS KYRKOR

DALSLAND, ÄLVSBORGS LÄN, SUNDALS HÄRAD, KARLSTADS STIFT,
SÖDRA DALSKONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: LIGNELL II, s. 41. — HAMMARIN, III, s. 106. — STYFFE, II, s. 146. — PRÄSTMÖTESHANDLINGAR 1875, 1893, 1899, 1905. — LAMPA, Inv. 1583, s. 35. — SVERIGE, III:5, s. 271. — C. G. A[NDERSSON], Dalslands socknar XI, Sundals-Ryr, s. 14 ff. i FÄRGELANDA 1925, h. 2. — HEMBYGDEN 1928, s. 39. — B. WALDÉN, Ur Dalslands kyrkoinventarium, s. 10 ff. i HEMBYGDEN 1929.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B.: FRYXELL, Wermel. Eccl., III, s. 166. — A. T. A.: INV. 1830; Exc. ur RÄK. 1745—1778 samt PROT. och RÄK. 1803—1819; S. WELIN, Redog. för undersökning i okt. 1895; 8 foto (ext. fr. SO, ext. fr. SV, ext. fr. NV, int. mot Ö, int. mot V, predikstol, stapel, järnkors). — B.St.: Ritn. till ny kyrka, 1 bl., stadf. $\frac{8}{5}$ 1874; ritn. till nuv. kyrkan av A. C. PETERSSON, 4 bl. (1. planer, 2. sydfasad, 3. öst- och västfasad, 4. sektioner m. m.), stadf. $\frac{17}{6}$ 1902; ritn. till orgel av C. W. GUSTAFSSON 1904.

KYRKANS ARKIVALIER: I LANDSARKIVET, GÖTEBORG:¹ Frändefors K I:1, inneh. ST-PROT. 1754—87 samt INV-FÖRT. 1758 även för Sundals-Ryr; K I:2, inneh. ST-PROT. 1805—25 samt å de 7 första sidorna div. ant. av prosten P. P. Ekelund; L I:1, inneh. RÄK. 1719—55; L I:2, inneh. RÄK. 1772— $\frac{30}{4}$ 1801; L I:3, inneh. RÄK. 1805—28; — Sundals-Ryr L I:1, inneh. RÄK. 1745—77. — Brålanda L I:1, inneh. bl. a. VIS-PROT. $\frac{19}{6}$ 1748 med INV-FÖRT. 1737, även rörande Sundals-Ryr. — 1 bd »Div. Domboksutdrag..... etc.» (se Frändefors). — I FRÄNDEFORS KYRKAS ARKIV: INV. FÖRT. 1830, 1849 och 1862; PROT. vid PROSTVIS. 1819; PROT. vid BISKOPSVIS.

¹ Jfr även HEMBYGDEN 1928, s. 39.

1861, 1876, 1888, 1900 och 1910; räk. 1823—46 och 1846—1903; ST.- och KR.-PROT. fr. 1826. — I NUV. KYRKANS ARKIV: INV. FÖRT. 1925 jämte ant. till detta av A. WILHELMSSON rörande kyrkans historia. — HOS KYRKOV. K. ANDERSSON I LERSÄTER: Kopior av ritn. i A. T. A., fr. 1874, 1902 och 1904.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Ryrs socken, annex till Frändefors, nämnes först 1540, men torde med stöd av kyrkobyggnaden kunna föras tillbaka till den äldre medeltiden.

GAMLA KYRKAN KYRKO GÅRD OCH KLOCK- STAPEL

Ett i öster—väster gående dike avdelar kyrkogården i tvenne hälfter; å den södra av dessa är kyrkan belägen (fig. 110). Diket anger troligen den äldre kyrkogårdens begränsning åt norr. 1845 skedde en utvidgning åt detta håll. Den stenvägg, som helt inhägnar området, tillkom för den äldre delen 1824, för den nyare i samband med utvidgningen. Uppförandet av kyrkoportar omtalas 1762—1764. De nuvarande ingångarna, som torde ha tillkommit vid murens uppförande, äro försedda med vackert smidda järngrindar (fig. 111).

Av äldre gravvårdar finnas å kyrkogården ett kors av kalksten, 1700-talet, två gravstenar, den ena, av sandsten, från 1759, den andra, av skiffer, från 1784, samt tre gravkors av järn med årtal från 1800-talets mitt.

En inbyggd klockstapel (fig. 109) uppfördes 1765 och nedrevs med vederbörligt tillstånd 1912 (fig. 108). En äldre klockstapel omtalas först 1746, då den repareras; under 1750-talet tarvar den upprepade gånger förbättringar och i maj 1765 beslutas, att byggandet av en ny stapel skall påbörjas efter pingst (K I:1). 1849 ombyggdes klockstapeln delvis och försågs med ny brädfodring.

Den i stapeln hängande klockan bar enligt INV. 1830 inskriften: »CUDI CURAVIT PETRUS NORBERG¹ IN GLORIAM DEI 1695. — På nedre kanten är inscriptionen icke fullt tydlig, dock urskiljas orden: CHRISTI SERVIAT — FREMIT ECCLESIE GOTOBURGI ME FUDIT PETRUS BÖÖK». Den 1888 spruckna klockan omgöts d. å. samt användes till 1905, då den förbrukades vid gjutningen av nya kyrkans klockor.

En primklocka omtalas i INV. 1583.

¹ Kyrkoherde i Frändefors 1683—1727. HAMMARIN, III, s. 109.

Fig. 109. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Klockstapeln. Foto 1909.

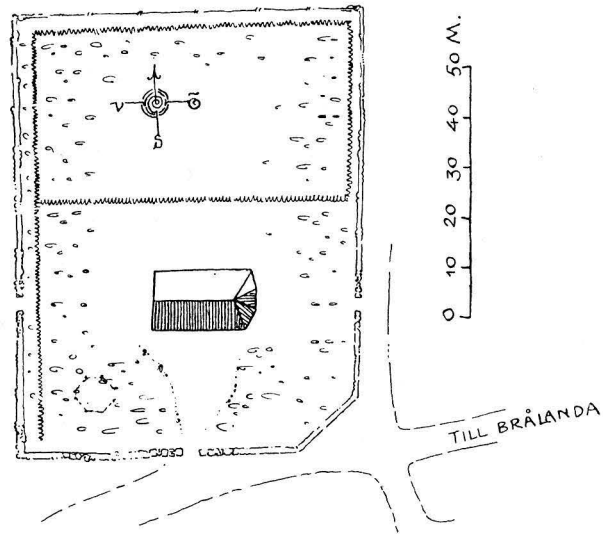
Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Glockenturm. The old church of Sundals-Ryr. Belfry.

KYRKO
GÅRD

GRAV-
VÅRDAR

KLOCK-
STAPEL

KLOCKOR

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 110. Sundals-Ryrs gamla kyrka.
Situationsplan. Skala 1:1500.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Lageplan. The old church of Sundals-Ryr. Site.

KYRKBYGGNADEN

PLAN Sundals-Ryrs gamla kyrka, ödekyrka sedan 1905, består av rektangulärt långhus

MATERIAL med oregelbundet tresidig koravslutning (fig. 112). — Materialet är naturlig sten i ojämma kvadrer. Sockel saknas. Västgaveln saknar murat röste,¹ detta är blott igen-

YTTERMURAR fodrat med bräder på stolpvirke. — Murarna äro stänkputsade. De avslutas upp-

YTTERTAK till av en kraftigt profilerad, tjärstruken trälist. — Taket, som över koret har fall åt tre sidor, är sedan 1843 täckt med skiffer. Tidigare taktäckningsmaterial ekspån.

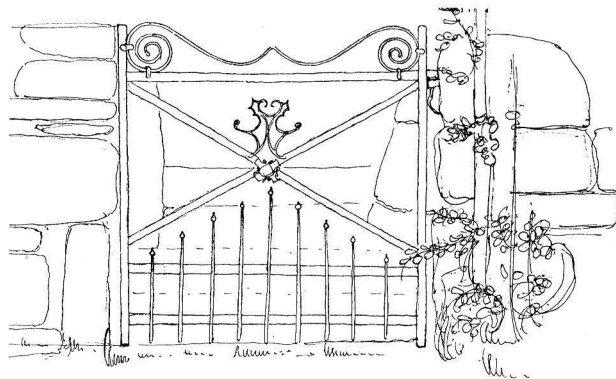
INGÅNGAR — Ingångar finnas i väster och söder, båda med rundbågig betäckning. Västportalen upptogs 1824, då en äldre ingång från söder nära sydvästra hörnet igenmurades. Å dess dörr en nyckelskylt med initialerna L A S och året 1854. Sydportalen har enkeldörr av V-ställda bräder samt är försedd med en kraftig, vriden järnring (fig. 115)

FÖNSTER och nyckelskylt. — Fönstren i långhusets murar sitta i flykt med murlivet. De ha rundbågig betäckning. Samtliga ha gammalt glas i blyinfattning med järnstag. Å västgaveln över ingången ett rundbågigt fönster med djupa, inåt skrånande smygar.

INTERIÖR Interiören framgår av fig. 118 och 119. — Golv av kalkstenshällar i korpartiet

GOLV samt mittgången. Under bänkkvarteren jordgolv, över detta brädgolv i det främsta bänkpåret, i övrigt endast lösa plankor. Församlingen uppmanas 1767 att »gifwa

¹ Se härom s. 128.

Delin. Sv. Wranér 1914.

Fig. 111. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Smidd järngrind.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr.
Gittertür aus Schmiedeeisen.

The old church of Sundals-Ryr.
Wrought iron gate.

gålfsten, det de ock lofwade». Tydligt måste dock sten köpas, den likvideras 1769. Golvet repareras 1830, då ny »Tälgsten» inlägges. — Väggarna äro slätputsade och kalkstrukna. De avslutas upptill av en enkel trälist. — Kyrkan är invändigt täckt av ett plant brädtak, i väster slutande direkt till muren, i övrigt med skråställda kanter. Taket dekorerades 1748 med målningar av Hans George Schüffner¹; dessa befinna sig alltså i gott stånd (fig. 120, 121).

Taket inramas utmed den skråställda kanten av en på denna målad fris med akantusrankor i grått och vitt mot röd botten. I frisen sju kartuscher inom geometriska bandarrangemang; de ovala tavlorna i dessa ha möjligen burit nu utplånade inskrifter mot vit botten.

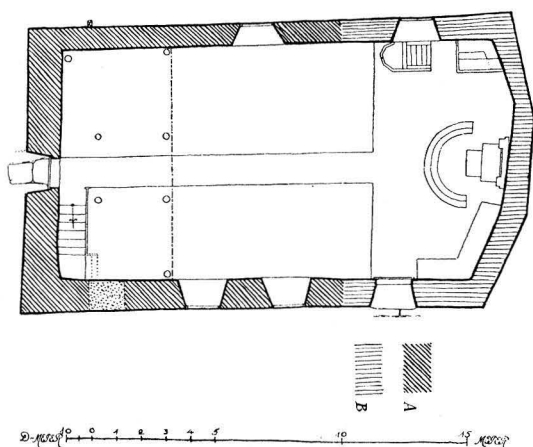
Innanför denna fris omramas det plana taket av en bred bård med akantusrankor i grått och rödbrunt mot gul botten. I hörnen och mitt över vardera långväggen fylliga blommotiv i flera färger. I bården äro infattade sex runda medaljonger i kartuschartad inramning. I dessa äro i figurscener framställda de sex skapelsedagarna med »Första dagen» i väster, »2dra dagen» och »3die dagen» i norr och därefter vidare fr. v. t. h.

Själva taket upptages av tre stora plafonder i rik omfattning av kraftiga akantusrankor i grått och svart mot blå botten. I dessa färgrika figurscener samt inskrifter, numera rätt svårtydda, varför de där så erfordrats kompletteras (inom []) med (de ej fullt bokstavstroga) avskrifterna i INV. 1830.

A. Den östra plafonden: Jehovah i sol mot blå himmel, utmed kanterna änglahuvuden i moln. Inskrifter: 1. HELIG, HELIG, HELIG, ÄR HERRAN ZEBAOth. ESAIE 6 WERSEN 3; 2. SKE MIN LOF, OCH ÄHRA, OCH WIJSHET, OCH [TACK OCH PRIS OCH KRAFT]

¹ Se Erikstad s. 71, not 1.

INNER-
VÄGGAR
INNERTAK
TAKMÅL-
NINGAR

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 112. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Plan.
Skala 1:300.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Grundriss. The old Church of Sundals-Ryr. Plan.

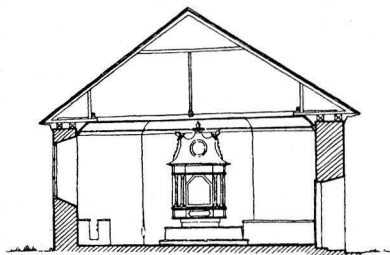
2. OCH THE WORDO LEFWANDE IGEN, OCH RESTE SIGH UPPÅ SINA FÖTTER OCH THE WORDO EN GANSKA STOR HOOP. HEZEK. 31.; 3. TY, THERAS MATK SKALL ICKE DÖ, OCH [THERAS ELD SKALL ICKE UTSLOCKNA. ES. 66:24]; 4. HANS GEORGE SCHÜFFNER PINXIT 1748.

Det av läktarens undersida bildade taket är ävenledes målat: akantusrankor i vitt mot grå botten; i mitten moln inom röd ring (möjligen avsedd för icke utförd figurscen?).

UPPVARM-
NING

Kyrkan har uppvärmts genom en numera borttagen järnkamin, som hade sin plats mitt i norra bänkkvarteret.

MEDEL-
TIDS-
KYRKAN

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 113. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Tvär-
sektion mot öster. Skala 1:300.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Querschnitt gegen Osten. The old church of Sundals-Ryr. Cross-section looking East.

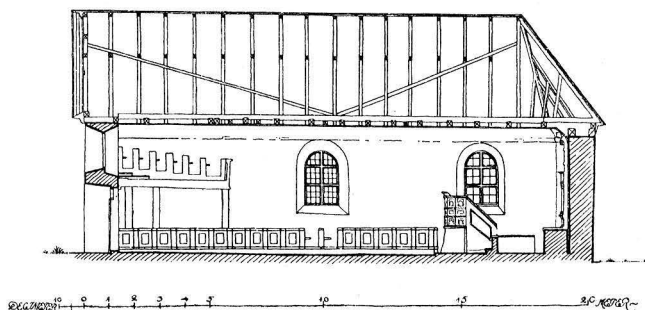
OCH STARCKHET WARE SÅSOM GUDH IFRÅN EWIGHET TILL EWIGHET: AMEN. UPPENBOK, 7 w. 12.

B. Den mellersta plafonden (fig. 120): Kristi dop. Ängel bär klädnad. I skyn d. h. andes duva. Inskrifter: 1. THETTA ÄR MIN KIÄRE SON, I HWILKEN IAGH HAFWER ETT GODT BEHAG. MATH: 3 w., 17.; 2. OCH THET BEGAF SIGH, AT ALT FOLCKET LÄT SIG DÖPA, OCH JESU WARDT OCK DÖPT OCH ÖPNADES HIMELN. LUC. 3 w. 21.

C. Västra plafonden (fig. 121): Yttersta domnen med Kristus som världsdomare. De fördömda nedstörtas till helvetet. Inskrifter: 1. FÖR TIG ÄR GLÄDJE TILFYLEST [OCH GLÄDJE PÅ SINE HÖGRE HAND EVINNERLIGA] PSALTAREN 16, v. 11;

BYGGNADSHISTORIA

FRYXELL uppger (s. 166), att Ryrs kyrka »går med Sin ålder tillbaka långt in uti Påfvedömet». Iakttagelser rörande murningstekniken bekräfta antagandet, att byggnaden till sina äldre delar härrör från medeltiden. Inv. 1583 upplyser, att »Sielffue kyrkemuren ähr hoffliga wäll behållen, allenast then westarste gaffuelen är förlorath sampt medh takett» — en förklaring alltså till den ovan (s. 126) berörda omständigheten att i väster saknas murat gavelröste. — Att döma av dopfunten synes en kyrka ha funnits redan under äldre medeltid, men

Delin. B. Jonson & Sv. Wranér 1914.

Fig. 114. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Längdsektion mot norr.
Skala 1:300.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr.
Längsschnitt gegen Norden.

The old church of Sundals-Ryr.
Longitudinal-section looking North.

osäkert är om denna kan antagas vara identisk med den vid slutet av 1500-talet i gott stånd varande stenkyrkan. Vi måste dock räkna med denna som den äldsta kända. Rörande dess utseende veta vi att den bestod av ett långhus, vilket till större delen är detsamma, som nuvarande kyrkans. Till detta långhus anslöt sig i öster ett kor, förmodligen lägre och smalare samt rakt avslutat. Endast en ingång torde ha funnits, en dörr av knappa 1 m:s bredd, belägen $4\frac{1}{2}$ m öster om sydvästra hörnet. Den igensattes 1824 men kan numera iakttagas, markerad i putsen. Fönster, av okänt antal men säkerligen av mindre omfattning än de nuvarande, funnos förmodligen endast på södra sidan.

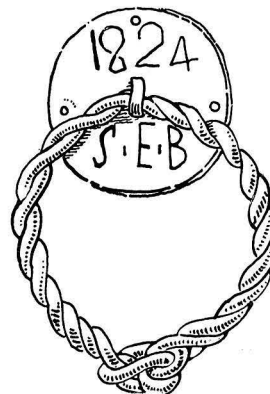
När ombyggnaden av denna kyrka ägde rum är icke känt, men troligen skedde det under senare delen av 1600-talet, då pastoratets övriga kyrkor genomgingo förändringar av liknande art.¹ Det gamla koret raseras och långhuset förlänges c:a 5 m åt väster samt förses med tresidig koravslutning. Till det nybyggda partiet upptages en ingång, nuvarande sydportalen. Antagligen sker samtidigt utvidgningen av fönster samt upptagandet av fönstren på nordsidan.

Ett vapenhus finnes omnämnt på 1700-talet; säkerligen var det beläget framför den västra, äldre, av sydfasadens två ingångar. Dess tillkomsttid är icke känd. Det synes ha varit uppfört av trä. Det får nytt brädtak 1766 samt höjes då ett varv av det gamla ekvirket (K I:1). Förmodligen raserades vapenhuset 1824, då ingången igenmurades och västra ingången tillkom.

Vid mitten av 1700-talet äga tämligen omfattande repa-

¹ Jfr Frändefors, s. 89 och Brålanda, s. 113.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR

VAPENHUS

Fig. 115. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Portring av järn på södra dörren.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr.
Eiserner Türklopper.

The old church of Sundals-Ryr.
Iron door-knocker.

Fig. 116. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Exteriör från sydväst.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Aussenansicht von Südwest. The old church of Sundals-Ryr. The church seen from South-West.

rationer rum: yttermurarna kalkas 1755, taket omspånas och nytt golv inlägges 1769 m. m. Samtidigt tillkomma — 1748 — takmålningarna samt renoveras altarpupsats och predikstol.

En än mera genomgripande reparation verkställes på 1820-talet. Då upptages ingången i väster jämte fönstret däröver, varemot den gamla södra ingången igensattes, troligen i samband med vapenhusets raserande. Taket spånas 1822, innerväggarna kalkas 1824, golvet repareras 1830. — Skiffertak lägges 1843, murarna rappas 1853.

KYRKAN BLIR
ÖDE

Det äldsta beslutet att bygga en ny kyrka härrör från 1876. Ännu 1888 har det emellertid ej hunnit längre än att nybyggnaden ställes på framtiden. Orsaken var en ett par årtionden lång strid rörande platsen för den nya kyrkan.¹ Förslaget att riva den gamla kyrkan för att på dess plats låta uppföra den nya gick om intet, när den slutliga segern hemfördes av befolkningen i socknens västra del, vilken önskade kyrkan förlagd till denna. Här kom den ock till stånd 1903—06, från vilket senare år den gamla kyrkan blev ödekyrka. 1900 hade den för sista gången utdömts som »otillräcklig

¹ Se härom C. G. ANDERSSON a. a., s. 22.

Fig. 117. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Kyrkan med stapeln från söder. Foto 1907.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Gesamtansicht der Kirche mit Friedhof und Glockenturm vom Süden. (1907). The old church of Sundals-Ryr. The church and bellfry from the South. (1907).

och förfallen». På senare år har den underkastats en välbehörlig yttre reparation tack vare frivilliga tillskott från intresserade sockenbor.¹

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altaret är murat, slätputsat och vitkalkat. H. 100 cm. Det täckes av en omålad furuskiva, 114×152 cm. — Altaret jämte altarringen (fig. 118) murades 1824 av murmästaren Lindal. Även ringen är kalkad; pall och översida täckta med omålad furu.

ALTARE

Altaruppsats (fig. 118), snidad i trä och målad. I mitten oljemålning på trä: Kristus på korset mellan Maria och Johannes. På sidorna dubbla kolonnetter, uppbyggande entablement, vilket i sin tur bär överstycke med i mitten på trä målad framställning av lamm med korsfana inom skulpterad guirland. Mellan kolonnetternas

¹ Riksantikvarien har 1929 i skrivelse till förs. framhållit önskvärdheten av att konserveringsåtgärder utan dröjsmål vidtagas främst till bevarande av inredningen.

Fig. 118. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Interiör mot öster.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Innenansicht gegen Osten. The old church of Sundals-Ryr. Interior looking East.

postament inskriftstavla: GUDS H. NAMN TILL ÄRA, DETTA HERRANS HUUS TIL / PRYDNAD ÄR DENNA KYRKIAN TIL HELA SIN INNANREDNING STOFERAT / ÅHR 1748 P. & P. MAG. ERL. ROSEL. EJUSQE WIC. MAG. PETTER EKELUND.¹ Under denna inskrift har funnits en äldre, i guld mot svart botten, nu oläsbar. — Uppsatsen härrör från tiden omkr. 1700. Den »stofferar» jämte predikstolen 1748 av Schüffner, som för detta arbete uppbär 125 dal. smt. — Bakom altaret ses resten av dekorativ målning: ett blåmålat fält med mörkröd bård. Möjligen har uppsatsen ursprungligen haft en något annorlunda placering i förhållande till denna målning. I alla händelser uppges den ovan nämnde Lindal ha »flyttat Altaretaflan» 1824: — En i koret förvarad lös spira, svarvad och rödmålad, härrör från uppsatsen.

PREDIKSTOL Predikstol (fig. 118, 128), furu, rikt snidad och målad. Femsidig, utmed överkanten list med tandsnitt. Varje fält med tre fyllningar: upptill och nedtill rundbågar med repstavs- och rosettornament i plattskärning, i mitten enkel rektangulär spegel. Färger: rött, blått, grönt m. fl. H. 131 cm. — 1600-talets senare hälft,

¹ Se s. 105, not 2.

Fig. 119. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Interiör mot väster. Läktaren med apostlabilder målad 1748 av H. G. Schüffner.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Innenansicht gegen Westen. Die Empore mit den Apostelbildnissen 1748 von H. G. Schüffner gemalt.

The old church of Sundals-Ryr. Interior looking West. Loft with pictures of the apostles, painted 1748 by H. G. Schüffner.

ommålad 1748 av Schüffner. — Predikstolen uppbäres av en murad och kalkad sockel. Enkel trappbarriär.

Timglas, fyra glas i ställ av förgylld plåt med sidostycken och krön, snidade i trä och förgyllda; å stam av järn. Ställets H. 21 cm, B. 32 cm. — Anskaffat under 1700-talets senare hälft.

TIMGLAS

Nummertavla, rektangulär, med överstycke. H. 68 cm. B. 42 cm. — »Ziffertafla med trädnurmer» från tiden omkr. 1800. Nu trasig. — Nummertavlor, ett par, ovala, målade i svart och silver. H. 55 cm. 1800-talet. Jämte föregående numera på vinden. — Nummertavla, rektangulär, målade i svart och silver. 47 × 55 cm. 1800-talets senare hälft. Å ständare i koret.

NUMMERTAVLOR

Sluten bänkinredning i två kvarter. Bänkarna äro av omålad furu m. u. a. två dörrar, vilka äro målade, den ena i blått med röda och vita lister, den andra i brunt med blå fyllning och med »No 3». I koret två inbyggda bänkar, en mindre i nordöstra och en längre i sydöstra hörnet. — Bänkinredningen i sin helhet härrör från 1824.

BÄNKINREDNING

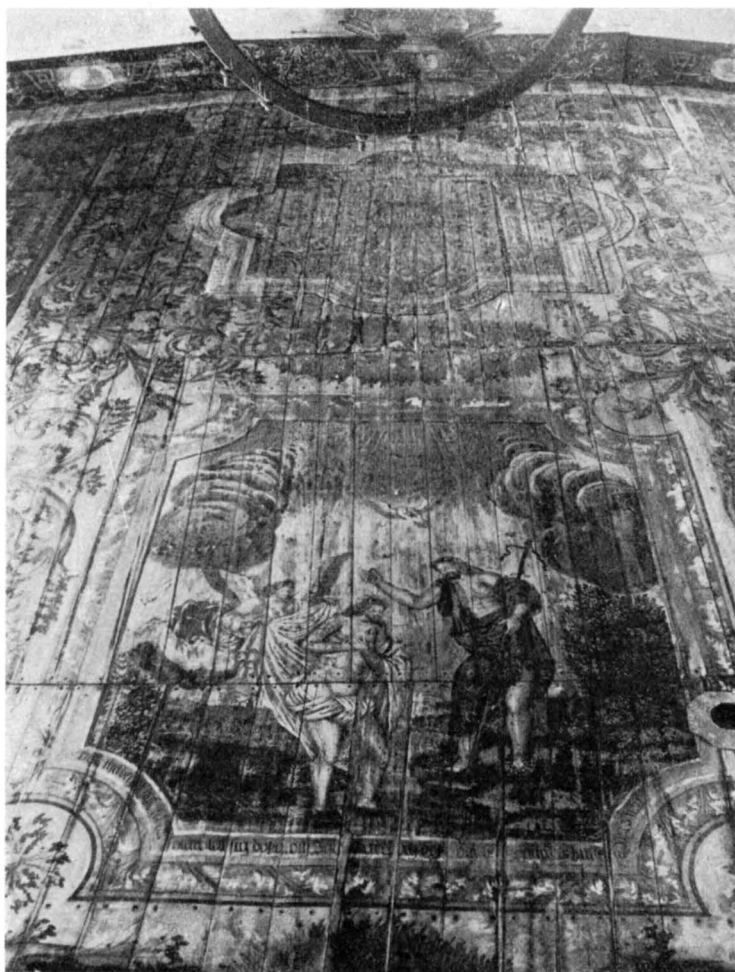

Fig. 120. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Takmålningar av H. G. Schüffner 1748. Taket mot öster.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Deckenmalereien von H. G. Schüffner 1748.

The old church of Sundals-Ryr. Ceiling piece by H. G. Schüffner, 1748, looking East.

LÄKTARE

Läktaren i kyrkans västra del var 1818 »i det ena hörnet Nedsjunken» men skulle »upskrufvas och höjas till likhet med den öfriga delen». Bröstningen (fig. 119) har tolv fyllningar med apostlabilder, målade på trä 1748 av Schüffner.

ORGEL

En mindre, enkel, svartmålad orgel står i koret. Defekt.

Av de lösa inventarierna har en del överförts till nya kyrkan. Silvret förvaras hos kyrkovärden. Återstoden av här upptagna föremål förvaras i kyrkan eller på kyrkvinden.

Fig. 121. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Takmålningen.
Detailj av yttersta domen.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr.
Detail der Deckenmalereien. Aus-
schnitt vom Jüngsten Gericht.

The old church of Sundals-Ryr.
Ceiling-piece, detail from the Last
Judgment.

Dopfund i nuv. kyrkan, se s. 138 och fig. 125, 127.

DOPFUNT

Dopskål, tenn, med två utstående (avbrutna) handtag. Fem stämplor: sveasköld — WB under krona (Vänersborg) — NLK¹ 2 ggr — M (troligen 1746). H. 7 cm. Diam. 20 cm. — En gammal dopskål uppges i inv. 1748 vara ersatt med en ny av tenn.

DOPSKÅL

Kalk (fig. 126), silver, cuppan invändigt förgylld. Sexpassformad fot, skaft med knapp. Tre stämplor: åldermansranka — TM 2 ggr.; under foten inristat 1845. Inskrift: FÖRÄRT TILL KYRCKAN AF PROSTEN OCK KYRKHÖHERDEN I FRENDEFORS HR MAG: ERLAND ROSELL: 1745: H. 15,5 cm. — Tillhörande paten, silver, slät; med kors på bädden; utan stämplor. Diam. 10 cm.

NATTVARDSS-
KÄRL

Enligt VIS.-PROT. 1748 hade kyrkkistan uppbrutits 1744 samt kalk och paten bortstulits, varefter Rosell skänkt nya.

Vinkärl i nuv. kyrkan, se s. 138.

Oblatask (?). svarvad träask med skruvlock; målad röd och grön. Diam. 18 cm.

Oblatjärn i nuv. kyrkan se s. 138.

OBLATJÄRN

Oblatstamp, järn, på skaft av trä. L. 12 cm.

Två ljuskronor i nuv. kyrkan se s. 138—139.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ett par ljusstakar darsammastädes, se. s. 139.

Ljusstake, glas. H. 21 cm. — Sent 1800-tal.

Ljuspipa, järn, med pigg; att fästa i fönster. L. 10 cm. — Dyliga pipor sitta i samtliga fönster utom i norra väggens östra, från vilket denna alltså kommit.

¹ Möjligen tenngjutaren NIKLAS LAKE (1700-talets mitt) i Vänersborg.

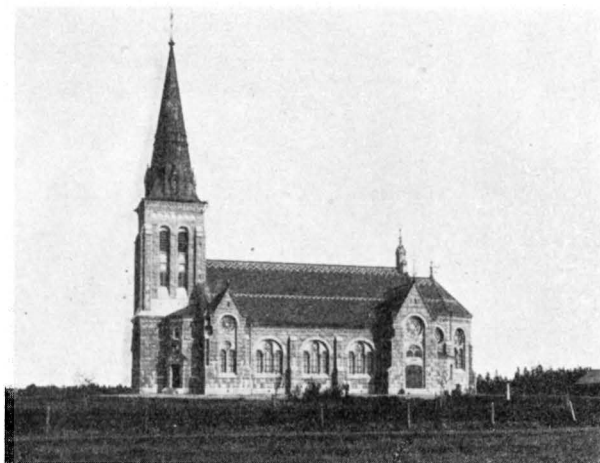

Foto R. Eiserman, Vänersborg.

Fig 122. Sundals-Ryrs nuvarande kyrka. Exteriör från söder.
 Die gegenwärtige Kirche von Sundals-Ryr. Aussenansicht vom Süden.
 The present church of Sundals-Ryr. Exterior from the South.

- TEXTILIER Bokpall, klädd med lärft med stramaljbroderi med årtalet 1841. 23 × 41 cm. —
 Illa medfaren.
- HÅV Håv i nuv. kyrkan, se s. 139.
- KYRKSTÖT Kyrkstöt, trind trästav, grönmålad; med bjällra. L. 238 cm. — Förekommer i inv. 1758.
- PRESTAVER Prestaver, tre par, svartmålade, med kors.
- GRAVKORS Gravkors av järn, ett tiotal. Av samma typer som de på kyrkogården. På vinden.
- VÄRJOR Värjor, 2 st., funnos ännu 1895, men äro nu förkomna. — Inv. 1830 upptager endast en värja, »uphängd i Coret», inv. 1851 tvenne.
- MÖBLER Skåp i nuv. kyrkan, se s. 139. Hade i den gamla sin plats i koret.
 Stolar, ett par, furu, omålade. Rektangulärt ryggstöd med utsågad mittbricka. H. 92 cm. — 1800-tal.
 Stol, björk, omålade. Öppet ryggstöd med vertikal mittslå. H. 100 cm. — 1800-tal. Defekt.
 Stol, furu, omålade. Rektangulärt, öppet ryggstöd. H. 105 cm. — 1800-tal.
 Golvur i nuv. kyrkan, se s. 139. Hade i den gamla sin plats i koret.
 Kista, järnbeslagen, målad svart och grön. Tre lås. H. 46 cm. Yta 46 × 61 cm. — »C:a 100 år gammal». Hos kyrkvärden.
- LIKBJÅRAR Likbjårar, 2 st; på fyra fötter och med bärstänger. Svartmålade. L. 250 och 300 cm.
 En del äldre fönster ligga på vinden.
- DIVERSE Lås i träinfattning, 24 × 34 cm.
- KLOCKA Klocka, se stapeln s. 125.

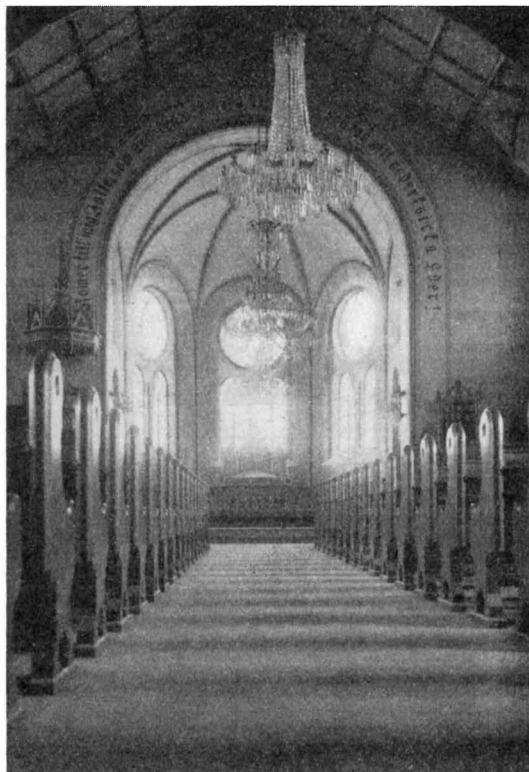

Fig. 123. Sundals-Ryrs nuvarande kyrka. Interiör mot öster.

Die gegenwärtige Kirche von Sundals-Ryr. Innenansicht gegen Osten. The present church of Sundals-Ryr. Interior, looking East.

NYA KYRKAN

KYRKOGÅRD OCH BOD

Kyrkan är belägen mitt på en ungefär kvadratisk kyrkogård, inhägnad av hag-
tornshäck. Ingångar finnas i söder, öster och norr, genom järngrindar på granitpelare.
Nordost om kyrkogården ligger en materialbod.

KYRKOGÅRD

BOD

KYRKOBYGGNADEN

Sundals-Ryrs nuvarande kyrka, uppförd 1903—06 efter ritningar av Adrian C. Peterson, består av långhus med torn i väster och i öster femsidigt kor (fig. 122, 124). Materialet är i huvudsak röd granit, lagd i kvader; sockel och trappor av

PLAN

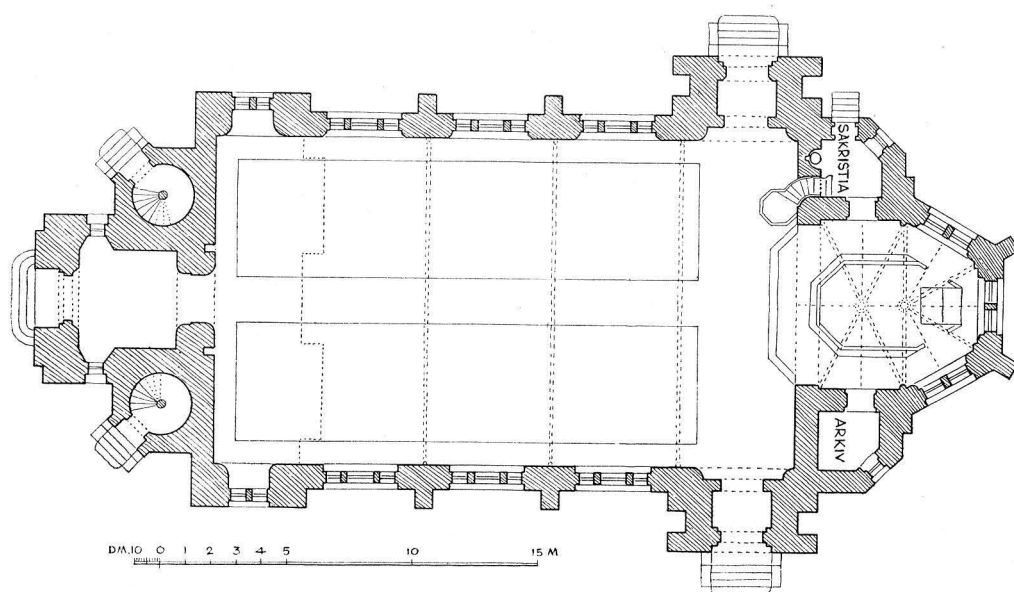
MATERIAL
SOCKEL

- YTTERTAK samma material, slåthugget. — Taket är skiffertäckt. — Huvudingången är i
INGÅNGAR väster, i övrigt finnas ingångar i norr och söder.
- FÖNSTER Invändigt äro väggarna slåtputsade samt målade med brun oljefärg med färgri-
INTERIÖR kare ornamentala detaljer. — I tornets bottenvåning, i vindfången i norr och söder
INNERVÄGGAR samt i arkivet stengolv, i övrigt trägolv i hela kyrkan. — Långhuset har öppen
GOLV takresning med brunmålade pärlspåntspanel på synliga takstolar (fig. 123); i koret
INNERTAK tegelvalv. Koret, som ligger två trappsteg högre än långhuset, öppnar sig mot detta
i en rundbågig triumfbåge, varå läses: KOMMER TILL MIG I ALLE, SOM ARBETEN OCH
ÄREN BETUNGADE OCH JAG SKALL VEDERKVICKA EDER!
- TORN Tornet, som uppbär en hög, åttkantig, plåtklädd spira, inrymmer tre våningar.
Bottenvåningen tjänar som vapenhus. Över ingången i väster ett tympanon med relief-
framställning av fanbärande lamm. Portalen krönes av en tegelgavel, vari en platta
med: ANO DNI 1905. — I hörnen mellan tornet och långhusets västgavel äro inbyggda
trapporn till orgelläktaren och tornets övre våningar.
- UPPVÄRMNING Kyrkan uppvärms medelst två järnkaminer.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

- Inredningens huvuddelar äro samtliga tidstypiska alster av snickeriarbete i ny-
gotik, målade med ljusbrun oljefärg.
- DOPFUNT Dopfunt (fig. 125, 127) av täljsten huggen i två block. Rund fot i två avsatser,
cylindriskt skaft, nedtill med kraftig vulst, hög, närmast cylindrisk cuppa, ornerad:
utmed övre kanten spetsflikig bård kring mitten smal vulst, runt nedre kanten rep-
stav. Uttömningshål saknas. H. 80 cm. Cuppans diam. 65 cm, dj. 30 cm. »Smaa-
lelenenes-typ»¹. 1200-talets senare del.
- DOPSKÅL Dopskål, nysilver, tillv. av C. A. Kjernäs i Göteborg.
- NATTVARDSS- KÄRL Kalk av silver, cuppan invändigt förgylld. Fyra stämplor: CAK (= C. A. Kjernäs)
— tre kronor — Göteborgs stpl. — V6 (= 1899). H. 25 cm. Skänkt enligt in-
skrift 1899 av kyrkoherden i Blomskog P. L. Eldin. — Tillhörande paten, nysilver,
ovan förgylld. Diam. 15,5 cm. Inskrift som kalken. — Oblatask, nysilver. H.
14 cm. Inskrift som kalken.
- SOCKENBUDSTYG. — Kalk, nysilver, cuppan invändigt förgylld. H. 10 cm. —
Paten, nysilver, helförgylld. Diam. 6,5 m. — Oblatask, nysilver, invändigt förgylld.
Diam. 5,5 cm. — I fodral. — Tillv. av A. G. Dufva, Stockholm.
- VINKÄRL, koppar, på fot, med grepe och pip. H. 41 cm. — 1800-talets mitt.
- OBLATJÄRN Oblatjärn, vanliga typen. L. 84 cm. — Inköpt 1750.
- BELYSNINGS- REDSKAP Ljuskrona (fig. 129), svarvad trästam med tolv ljusarmar av järntråd i två kransar.
Bronserad. H. 55 cm. — 1800-talets förra hälft.

¹ Se Bolstad, s 16.

Delin. E. Andrén efter uppmätn. i B. St. 1930.

Fig. 124. Sundals-Ryrs nuvarande kyrka. Plan. Skala 1:300.

Die gegenwärtige Kirche von Sundals-Ryr. Grundriss.

The present church of Sundals-Ryr. Plan.

Ljuskrona, slipat glas på mässingsstomme; tolv ljusarmar i en krans. H. 120 cm. — 1800-talets mitt.

Ljusstakar, ett par, av tenn, numera bronserade. Åttkantig fot, profilerat skaft. Inga stämplrar läsbara. H. 26 cm. — 1700-talet.

Håv, grönbrun sammet med band. Skafthylsa av järn, träskaft, l. 264 cm. — HÅV 1800-talet.

Skåp, ek, omålat. Dubbeldörrar med rika sniderier; svängd, profilerad och snidad krönlist. Ena dörren bär på insidan årtalet 1822. H. 265 cm. B. 150 cm. Dj. 58 cm. — Enligt ST.PROT. 16/6 1822 förfärdigat av snickaren Fundberg.¹ MÖBLER

Golvur i svängt foder med sniderier, i sen tid ommålat i ljusbrunt och guld. Verket osignerat. H. 262 cm. — »Ett nytt väggur insatt uti kyrkan den 27 sept. 1834».

Storklockan och lillklockan äro båda enligt inskrift gjutna i Stockholm 1905 av K. G. Bergholtz. H. resp. 105 och 90 cm. KLOCKOR

¹ Prov på F:s hantverksskicklighet finnas även annorstädes i bygden.

Fig. 125. Sundals-Ryrs nuvarande kyrka. Dopfunt av täljsten. 1200-talets senare del.

Die gegenwärtige Kirche von Sundals-Ryr. Taufstein, 13. Jhd.

The present church of Sundals-Ryr. Baptismal-font, 13th century.

SAMMANFATTNING AV SUNDALS-RYRS KYRKORS KONST-HISTORIA

I. Vid okänd tidpunkt under medeltiden, möjligen redan på 1200-talet, uppföres en stenkyrka med rektangulärt långhus och troligen lägre och smalare, rakslutet kor. — Från denna period dopfunten.

II. Antagligen mot 1600-talets slut förlänges långhuset åt öster samt får tresidig koravslutning. Ny ingång upptages, fönstren förstoras; möjligen tillkommer nu även ett timrat vapenhus. — Delvis ny inredning, av vilken altaruppsats och predikstol återstå. Klocka 1695.

III. Vid mitten av 1700-talet en omfattande reparation, i samband med vilken tak- och läktarmålningar samt ommålning av altaruppsats och predikstol utföres av H. G. Schüffner 1748. Ny klockstapel uppföres 1765. — Från denna period bl. a. kalk, dopskål och timglas.

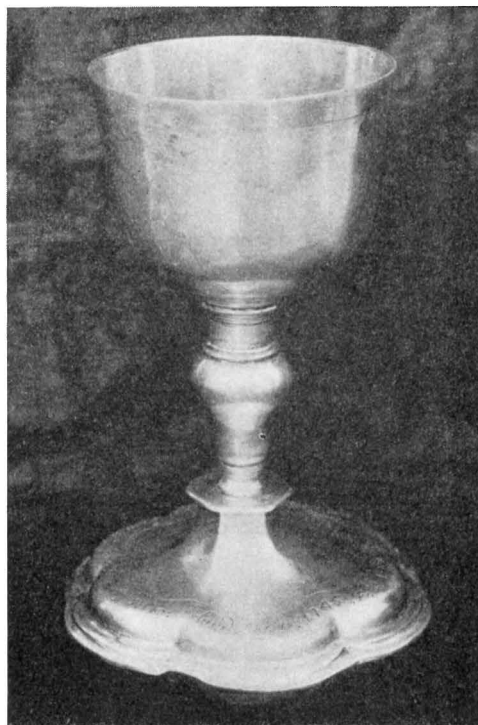

Fig. 126. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Kalk. 1745.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Kelch 1745. The old church of Sundals-Ryr. Chalice. 1745.

IV. Ny inredning 1824: altare, bänkar m. m.; ny ingång i väster; div. yttre och inre reparationer. Skiffertak 1843.

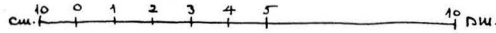
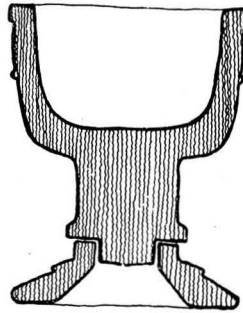
V. Ny kyrka uppföres 1903—06 på annan plats. Gamla kyrkan blir öde 1905. Stapeln rives 1912.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Wahrscheinlich schon im 13. Jahrhundert wurde eine Kirche aus Stein aufgeführt vermutlich mit gerade geschlossenem Chor. In dieser Zeit ist auch der Taufstein, Fig. 125 und 127, gefertigt.

II. Wahrscheinlich gegen Ende des 17. Jahrhundert wurde die Kirche gegen Osten verlängert und mit dreiseitigem Abschluss versehen (Fig. 112). Die Westmauer wurde von einem neuen Eingang durchbrochen, die Fenster wurden vergrößert. Wahrscheinlich wurde auch eine hölzerne Vorhalle hinzugefügt. Das Mobiliar wurde teilweise erneuert: Altaraufsatz (Fig. 118) und Kanzel (Fig. 128) sind noch beibehalten.

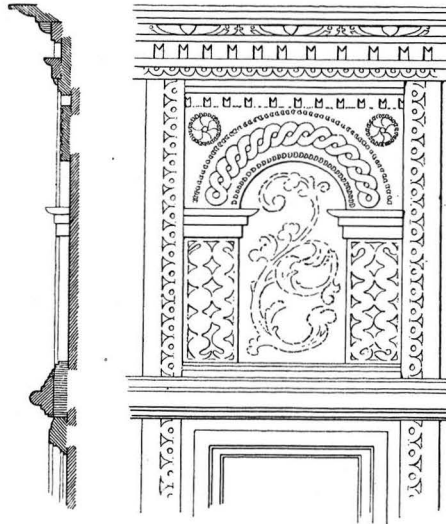
III. Um die Mitte des 18. Jahrhunderts fand eine durchgreifende Reparation statt. U. a.

Delin. Sv. Wranér 1914.

Fig. 127. Sundals-Ryrs nuvarande kyrka. Sektion genom dopfunten, fig. 125.

Die gegenwärtige Kirche von Sundals-Ryr. Querschnitt vom Taufstein. The present church of Sundals-Ryr. Section of the baptismal font.

Delin. E. Andrén efter Sv. Wranér.

Fig. 128. Sundals-Ryrs gamla kyrka. Detalj av predikstolen.

Die alte Kirche von Sundals-Ryr. Ausschnitt der Kanzel. 17. Jhd. The old church of Sundals-Ryr. Detail of the pulpit. 17th century.

wurden die Decken- und Emporenmalereien von H. G. Schüffner 1748 ausgeführt (Fig. 119—121). Glockenturm aus Holz wurde 1765 gebaut (Fig. 109).

IV. In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden Altar und Gestühl erneuert (1824) und das Dach mit Schiefer gedeckt (1843).

V. 1903—06 wurde die neue Kirche auf einen anderen Ort als die alte gebaut. Die letztgenannte ist seit 1905 verlassen. Der Glockenturm wurde 1912 niedergebrochen.

SUMMARY

I. At an unknown date during the Middle Ages, perhaps even during the 13th century, a stone church with rectangular nave and a square-shaped choir which was narrower and lower-ceilinged than this nave, was built. The baptismal-font was contained in this church.

II. Very likely towards the end of the 17th century the nave was lengthened towards the East and terminated in a three-sided choir-end. A new entrance was made, the windows were enlarged, and perhaps there was even the addition of a wooden porch. Of the partial refurnishing which took place only the altar-piece and pulpit remain. The bell dates from 1695.

III. It was during the general repairs which took place about 1748 that H. G. Schüffner did the paintings on the ceiling and re-touched the pulpit and altar-piece. A new belfry was built in 1765. The chalice, baptismal-plate and sand-glass were procured.

IV. New fittings, including the altar and benches, were installed in 1824, a new entrance was made on the west side, and diverse repairs were completed, both on the interior and exterior. A slate-roof was put on in 1843.

V. A new church was built on another site, 1903—06, and the old church was vacated in 1905. Its belfry was demolished in 1912.

Fig. 129. Sundals-Ryrs nuvarande kyrka. Ljuskrona av trä.

Die gegenwärtige Kirche von Sundals-Ryr. Hölzerner Kronleuchter. 19. Jhd.

The present church of Sundals-Ryr. Wooden candelabra. 19th Cent.

